

Kovács Irén

Az Esterházy-gyűjtemény kalendáriumai

TARTALOM

Az Esterházy-gyűjtemény kalendáriumai	281
Bevezetés	284
Az Esterházy család	285
<i>Esterházy Miklós</i>	285
<i>Esterházy Pál I.</i>	289
<i>Esterházy (II.) Pál Antal</i>	291
<i>Esterházy I. Miklós („Fényes”)</i>	291
<i>Esterházy (II.) Miklós (</i>	292
Az Esterházy-könyvtárak	292
Kalendáriumok	297
<i>Rövid történeti áttekintés</i>	299
<i>A kalendáriumok illusztrációi</i>	301
<i>Nyomdák</i>	304
<i>Kalendáriumok felépítése</i>	304
<i>Kalendáriumok a XVIII-XIX. században</i>	307
Az Esterházy-gyűjtemény kalendáriumainak jegyzékéről	309
STATISZTIKA	312
Nyelvi összetétel	312
Városok.....	312
Nyomdászok, kiadók, nyomdahelyek	313
<i>A jegyzéken szereplő nyomdák és nyomdászok</i>	316
Kürner Jakab János [Johann Jakob Kürner] (†1675).....	316
Lócsei naptárak.....	317
Verdussen, Hieronymus (1666-1669).....	319
Töltési István (Komáromi nyomda: 1703-1721)	320
Streibig-nyomda (Győr 1727-1850).....	322

Patzkó Nyomda (Pozsony 1771-1806; Pest 1788-1829).....	328
Schnisek Károly Gáspár	329
Oderlitzky, Anton Michael (Pozsonyi nyomda: 1790-1792).....	330
Landerer család	330
A Nagyszombati Akadémiai Nyomda – Buda, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.....	334
Kisebb egységet képviselő nyomdászok, kiadók.....	338
A jegyzéken szereplő kalendáriumok összeállítói és szerkesztői.....	341
Kalendáriumok elemzése	344
Összegzés	348
Melléklet - Naptárak Kismarton, 1938. augusztus.....	349
Melléklet - Képek	373
Névmutató.....	380
Helynévmutató.....	382
Bibliográfia	383

BEVEZETÉS

Dolgozatom keretén belül ismertetem az Esterházy-gyűjteményben lévő kalendáriumokat a témában megjelent irodalmi munkák és az 1938-ban készült jegyzék alapján. Fontosnak tartom a témakör részletesebb körüljárását, ugyanis a Kismartonban lévő naptárakkal ilyen részletességgel egy dolgozat sem foglalkozott ezelőtt.

Kutatásomat az 1938-ban készült jegyzék alapján indítottam el, első feladatomban volt a jegyzéken szereplő tételek azonosítása, melyhez Petrik Géza Magyarország Bibliográphiája köteteit, Magyarországi Könyvészet köteteit, valamint a Régi Magyar Könyvtár, Régi Magyarországi Nyomtatványok, és a Karlsruher Virtueller Katalog-ot használtam. Ezekről azonban a megfelelő helyen részletesebben fogok írni.

Első nagyobb egységként a család rövid történeti áttekintésével kezdem. Az Esterházyakról rengeteg szakirodalom és ismeretterjesztő irodalom áll rendelkezésre azon olvasóknak, akik a téma iránt érdeklődnek. Még is fontosnak éreztem, hogy a család történetének részletesebb bemutatásával kezdjek. Ezáltal bárki, aki kézbe veszi ezt a munkát, rövid képet kaphat kultúratejesztő tevékenységükről, könyvtárak nagyságáról, összetettségéről. A könyvtár gyarapításában fontosabb személyeket emeltem ki. Tudatos beszerzéseik nélkül nem alakulhatott volna meg a könyvtár és kincstár, mely manapság is Közép-Európa kiemelkedő kulturális öröksége.

A következőkben igyekeztem a kalendáriumok létrejöttéről, felépítéséről minél alaposabb tájékoztatást adni. Megjelenésük pillanatától fogva ezek voltak azon kiadványok, melyek a legnagyobb olvasóréteggel rendelkeztek, köszönhetően ezt változatos tartalmuknak. A mai kutatások azonban nem fektetnek elég hangsúlyt feltárásukra, igaz nehéz helyzetben is vannak a téma iránt érdeklődők, mivel, mint „használati eszközt” az év lejártával gyakran kidobták őket. A véletlennek, vagy a gyűjtőszennvedéllyel rendelkezőknek köszönhetően maradtak fent a ma ismert példányok. Sokan nem is gondolnák, milyen értékek rejtőznek bennük. A társadalmi tudatot, életmódot vizsgálók számára rendkívüli segítséget jelenthetnek az egykori tulajdonosok bejegyzései.

Harmadik, és egyben a címet adó egységként az Esterházy-gyűjteményben az 1938-as jegyzék alapján meglévő kalendáriumok kerülnek bemutatásra. Azonosításuk mellett információkat gyűjtöttem nyomdászaikról, összeállítóikról. A possessori bejegyzések elemzései és a possessorok felkutatása kimaradnak munkámból, mindenesetre egy legközelebbi dolgozat témáján belül feldolgozásra kerülhetnek. A tanulmány végén megtekinthető a jegyzék, melyben a visszakeresést név- és helymutató készítésével tettem könnyebbé. A mellékletben lévő képek a szegedi Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár gyűjteményéből származnak.

AZ ESTERHÁZY CSALÁD

Az Esterházy család eredetét egészen a középkorig vezetik vissza, felemelkedésük azonban a XVI. századtól kezdődött meg. Ebben az időben élt Galántai Esterházy Ferenc (1533-1604), Pozsony vármegye alispánja. A nevében szereplő galántai előnevet ő használta először, édesanyjától örökölt birtokai után. Házasságot kötött Illésházy Zsófiával, kinek családja a magyarországi lutheránus egyház egyik fő támogatója volt. Fiuk, Esterházy Miklós új birtokaival, és politikai munkásságával emelte fel a dinasztia a köznemesi sorból. Fia, Esterházy Pál apjához méltó politikai karriert futott be, és nagymértékben gyarapította a Bibliotheca Esterházyana-t. A gyűjtemény gyarapodása szempontjából fontosabb személyek: Esterházy Miklós, Esterházy Pál (I.), Esterházy (II.) Pál Antal, Esterházy (I.) Miklós („Fényes”), Esterházy (II.) Miklós.

Esterházy Miklós

(Galánta 1582. április 8. - Nagyhöflány 1645. szeptember 11.⁵⁵³)

Esterházy Miklós megalapítója a mai hercegi családnak és a Bibliotheca Esterházyana-nak. Protestáns családba született, mégis a Habsburg császárhoz és a katolikus egyházhoz való hűsége alapozta meg későbbi felemelkedését.⁵⁵⁴

⁵⁵³ Apró Piroska: Esterházy Miklós. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon: középkor és kora újkor. Főszerk. Kószeghy Péter. Budapest: Balassi, 2004. 407. (Továbbiakban: Kószeghy Péter, 2004.)

⁵⁵⁴ Kék vér, fekete tinta: arisztokrata könyvgyűjtemények 1500-1700: nemzetközi vándorkiállítás Zagreb, Bratislava, Martin, Budapest, Burg Forchtenstein, 2005 ősz-2007 ősz: [kiállítási katalógus].

Házasságainak, politikai munkásságának, műveltségének köszönheti anyagi gyarapodását.⁵⁵⁵

Tíz gyermekes protestáns családban, Esterházy Ferenc gróf pozsonyi alispán és Illésházy Zsófia gyermekeként látta meg a napvilágot, 1582. április 8-án, Galántán. Édesapja legmagasabb tisztsége az alispánság nem jelentett különösebb előnyöket családjá számára. Tíz évesen került Sellyére a jezsuitákhoz, majd a nagyszombati főiskolán nevelkedett,⁵⁵⁶itt vált a katolikus egyház követőjévé.⁵⁵⁷ A források megoszlanak abban, pontosan hány éves (17, 18, 19) lehetett, amikor áttért a katolikus hitre, egyes kútfők arról írnak, hogy emiatt édesapja kitagadta. Ezt talán túlzás állítani, mivel akkoriban nem volt meglepő a vallásváltás és a vegyes vallású családok is gyakoriak.⁵⁵⁸ Nagybátyja Illésházy István nádori tisztséget töltött be akkoriban, egyáltalán nem volt ínyére a vallásváltás, de ennek ellenére széleskörű támogatásáról biztosította a fiút.⁵⁵⁹⁵⁶⁰ Illésházy sógora volt Mágóchy Ferenc⁵⁶¹felső-magyarországi főkapitány.⁵⁶² Ismeretségük révén az 1610-es évek elején Esterházy Miklós, a főkapitány alatt szolgált hadnagyként, katonai pályafutását ezzel megkezdve.⁵⁶³ Mágóchy halálakor (1611) feleségére, Dersffy Orsolyára hagyta birtokait, vagyonát, várait. Ezen kívül Orsolya, Dersffy, a neves báró lányaként hatalmas vagyonnal rendelkezett. 1612-ben Esterházy Miklós feleségül vette az

Szerk., bev. Tanulmány: Monok István. Bp.: Országos Széchényi Könyvtár, 2005. 105-109.

(Továbbiakban Kék vér, fekete tinta..., 2005.) Körner, Stefan: Die Bibliotheca Esterházyana in Eisenstadt und Forchtenstein. In: Blaues Blut & Druckerschwärze: aristokratische Büchersammlungen von 1500 bis 1700: internationale Wanderausstellung, Zagreb, Martin, Bratislava, Budapest, Burg Forchtenstein Herbst 2005 bis Herbst 2007. Hrsg. von Esterházy Privatstiftung. Eisenstadt: Esterházy Privatstiftung, 2005. 111-129.

⁵⁵⁵ Kőszeghy Péter, 2004. i. m. 409.

⁵⁵⁶ Protestáns létére ez azért fordulhatott elő, mert kiváló volt az oktatás színvonala az intézményben. - Péter Katalin: Esterházy Miklós. Budapest: Gondolat, 1985. 60. (Továbbiakban: Péter Katalin, 1985.)

⁵⁵⁷ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Repr. Budapest: Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1980-1981. (Esterházy Miklós)

<<http://mek.niif.hu/03600/03630/html/index.htm>> [2012. április 26.] (Továbbiakban: Szinnyei József, 1980-1981.)

⁵⁵⁸ Péter Katalin, 1985. i. m. 60.

⁵⁵⁹ Merényi Lajos: Herczeg Esterházy Pál nádor: 1635-1713. Közrem. Bubits Zsigmond. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1895. 14. (Továbbiakban: Merényi Lajos, 1895.)

⁵⁶⁰ A XVI. században a nemesség 85-90%-a protestáns volt Magyarországon. Ez az arány majd csak a XVII. század első felében kezdett változni, addig nem volt divat katolizálni.

⁵⁶¹ Nevének leírásával több formában is találkozhatunk: Mágócsy, Magócsi, Mágóchy Ferenc.

⁵⁶² Merényi Lajos, 1895. i. m. 16.

⁵⁶³ Kék vér, fekete tinta..., 2005. i. m. 105-109.

asszonyt,⁵⁶⁴ Orsolya felvette férje vallását, ebben Hajnal Mátyás⁵⁶⁵jezsuita volt segítségére.⁵⁶⁶ A házasság révén Esterházy az ország leggazdagabb köreibbe került be.⁵⁶⁷ A korban egyébként sem volt meglepő az ilyen házasság, ahol a kismagyas efféle módon emelkedett rangban, és jutott hatalmas vagyonhoz. Dersffy birtokai lánya halála után (1618) Miklósra szálltak, ezek között volt a felső-magyarországi Munkács, Lánzsér, Lakompak. Esterházy Miklós Lakompakon rendezte be lakhelyét, ahol gondoskodott fiának, Istvánnak neveltetéséről. Könyvtára alapjait is itt rakta le, ahová Oláh Miklós esztergomi érsek (1493-1568) könyvtárának állománya került Orsolya halálával. Ez képezte a Bibliotheca Esterházyana alapját. Esterházy Miklós a könyvnyomtatás pártfogója volt, emellett fordított, írt és sajtó alá is rendezett műveket.⁵⁶⁸ 1618-ban zólyomi főispán, titkos tanácsos, főudvarmester lett, az ország legfontosabb ügyeit bízták rá.⁵⁶⁹

Bethlen Gábor (erdélyi fejedelem) 1619-es Habsburg uralkodó ellen indított hadjárata során elfoglalta a királyi-magyarország nagy részét. Esterházy azon kevés emberek közé tartozott, akik nem támogatták Habsburg ellenes terveit. Mindvégig hűséges maradt a bécsi udvarhoz. 1621-ben történt békekötés során Bethlen Gábor megkapta az általa elfoglalt Munkács várát, vagyis Esterházy legfontosabb birtokát.⁵⁷⁰ Hűsége miatt a kelet-magyarországi birtokainak elvesztése után kárpótlásként 1622-ben megkapta a fraknoi grófságot és a kismartoni uradalmat II. Ferdinándtól, melyek később a család örökös tulajdonába kerültek.⁵⁷¹ Életének legfontosabb állomása a soproni országgyűlés, melyet az uralkodó, Ferdinánd hívott össze 1625-ben. Négy jelölt közül Esterházy Miklóst választották meg az ország nádorává. Hogy méltó legyen birtoka a király képviselőjeként, átépíttette udvartartását Lakompakon. Az erődítményen belül egy kastély feküdt, melyben helyet kaptak lakótermei és

⁵⁶⁴ Kőszeghy Péter, 2004. i. m. 409.

⁵⁶⁵ Hajnal Mátyás (Nagyszombat, 1578. ápr. 23. - Bécs, 1644. máj. 28.): tanár, hitszónok. 1598-ban lépett be a Jézus Társaságba. 1607-ben szentelték pappá. Tanár és hitszónok volt Homonnán, Nagyszombatban, Bécsben, Zágrábban. 1622-43 között Nagyszombatban Esterházy Miklós nádor udvari papja, és a családnak és háznépének lelki gondozója, tanítója. - Magyar Katolikus Lexikon.

⁵⁶⁶ Péter Katalin, 1985. i. m. 14.

⁵⁶⁷ ua. 37.

⁵⁶⁸ Kék vér, fekete tinta..., 2005. i. m. 105-109.

⁵⁶⁹ Szinnyei József, 1980-1981. (Esterházy Miklós)

⁵⁷⁰ Kék vér, fekete tinta..., 2005. i. m. 105-109.

⁵⁷¹ Magyar reneszánsz udvari kultúra. Szerk., előszó R. Várkonyi Ágnes; közrem. Székely Júlia. Budapest: Gondolat, 1987. 176. (Továbbiakban: R. Várkonyi Ágnes, 1987.)

könyvgyűjteménye.⁵⁷² Mint a lakompaki kastély átépítéséből is látszik, szenvedélyes építkező volt, gyönyörűen berendezett kastélyok voltak tulajdonában.⁵⁷³ Támogatásával épült meg a nagyszombati Keresztelő Szent János tiszteletére épített jezsuita templom, itáliai építőművészek bevonásával, ez volt az első barokk templom az országban. 1629-ben tervezette meg a kismartoni ferencesek tornyát és templomát. A fraknoi vár egy részét is elbontatta, helyére várpalotát építtetett. Ezek mellett számos épület köszönheti Esterházy Miklósnak meglétét.⁵⁷⁴

Vallásossága terén is rendkívüli tudatosság jellemezte.⁵⁷⁵ Számos jezsuita költözött udvarába, ennek ellenére sem vált az agresszív ellenreformáció központjává. Miklós a protestáns alkalmazottai iránt elnéző volt. Könyvtárában református és evangélikus írárok is megfértek a katolikusok mellett.⁵⁷⁶

Bécs közelségét kihasználva az 1630-as évektől Fraknóba helyezte át udvartartását, így könnyen tudott érintkezni az udvarral. 1624-ben újra nősült Nyári Krisztinával (1604-1641), a házasság révén újabb birtokokkal gyarapodott uradalma.⁵⁷⁷ A hölgynek már volt egy lánya Thurzó Erzsébet grófnő, akivel együtt gyarapították a családi vagyont, mellyel újabb - leginkább protestáns szellemiségű - könyvek kerültek az Esterházy-gyűjteménybe. Esterházy Miklós dinasztikus gondolkozásának megfelelően fiát, Istvánt összeházasította Erzsébettel.⁵⁷⁸

Egész Európára kiterjedő kapcsolatrendszer épített ki, célja volt az ország helyzetének javítása külföldi segítséggel. 1626-ban Európa legmagasabb kitüntetését, az Aranygyapjas-rendet kapta meg a spanyol királytól.⁵⁷⁹ Esterházy Miklós terve az volt, hogy császári segítséggel felszabadítsa az országot a török alól, terve azonban az ő életében nem járt sikerrel. A kudarcoknak is köszönhetően élete végén visszavonult a politikától.⁵⁸⁰ 1645-ben megbetegedett, szeptember 11-én hunyt el

⁵⁷² Kék vér, fekete tinta..., 2005. i. m. 105-109.

⁵⁷³ R. Várkonyi Ágnes, 1987. i. m. 176-189.

⁵⁷⁴ Péter Katalin, 1985. i. m. 48.

⁵⁷⁵ R. Várkonyi Ágnes, 1987. i. m. 176-189. Minden reggel 8 órakor misét tartottak, mindenkinek, aki az udvarnál dolgozott részt kellett vennie rajta, aki pedig nem volt katolikus, szabadon imádkozhatott a kápolnában.

⁵⁷⁶ Kék vér, fekete tinta..., 2005. i. m. 105-109.

⁵⁷⁷ Péter Katalin, 1985. i. m. 37.

⁵⁷⁸ Hiller István: Nagy diplomatáink - Esterházy Miklós - Tartson kegyelmed esterházystának!

[Élet és tudomány](#), 1997. (52. évf.) 3. sz. 67-69. (Továbbiakban: Hiller István, 1997.)

⁵⁷⁹ ua. 67-69.

⁵⁸⁰ Kék vér, fekete tinta..., 2005. i. m. 109.

Nagy Höflányban, Sopronmegyében,⁵⁸¹halála után fia, Pál vált a gyűjtemény örökösévé.⁵⁸²

Esterházy Pál I.

(Kismarton 1635. szeptember 7. – Kismarton 1713. március 26.)

Esterházy Miklós és Nyári Krisztina hetedik,⁵⁸³más források szerint 10.⁵⁸⁴gyermeké. 1641-ben édesanyját, 1645-ben 10 éves korában, pedig édesapját is elveszítette.⁵⁸⁵ 17 évesen nagykorúsították (családfő lett), mellyel hatalmas vagyont örökölt.⁵⁸⁶ A családtagok közül ő volt az egyik legnagyobb mecénás, és a Habsburg-birodalom egyik legbefolyásosabb főnemese. 1687-től első a családban, aki a hercegi címet viselte.

Gyermekkorában jezsuiták tanították, tehát katolikus nevelést kapott. A gimnáziumot Grázban kezdte meg 1646-ban, 1649 és 1652 között a nagyszombati jezsuita egyetemen folytatta tanulmányait, filozófia karon. A vezekényi csatában négy Esterházy vesztette életét, így 17 éves korában rá maradtak a családfői teendők, tanulmányait félbe kellett hagynia. Nem sokkal később (1655-ben) dinasztikus elvektől vezérelve⁵⁸⁷ elvette unokahúgát, Orsolyát (1641-1682).⁵⁸⁸

Aktívan részt vett a politikai életben, 1653-ban ott találjuk a regensburgi gyűlésen, ahol német királlyá koronázták IV. Ferdinándot. Dél-Magyarország katonai parancsnokává választották, e titulusa alatt 1668-ban részt vett egykori protestáns nemesek elleni támadásban, melynek során hatalmas területekhez jutott.

⁵⁸¹ Szinnyei József, 1980-1981. (Esterházy Miklós)

⁵⁸² Péter Katalin, 1985. i. m. 200.

⁵⁸³ István Fazekas: Paul Esterházy. 43-50 In: Bollwerk Forchtenstein: burgenländische Landesausstellung 1993: Burg Forchtenstein: 15. Mai-31. Okt. 1993. Red. Jakob Michael Perschy. Eisenstadt: interpress, 1993. 43. (Továbbiakban: Bollwerk Forchtenstein..., 1993.) Ebben a forrásban szeptember 8-ra van írva születése napja.

⁵⁸⁴ Monok István: A magyarországi főnemesség könyves műveltsége a XVI-XVII. században. Értekezés a Magyar Tudományos Akadémia doktora cím elnyeréséért. Szeged-Eger-Chatou. 2010. (Az Esterházy-könyvtárak Lakompakon, Fraknón és Kismartonban. 125-153.) <http://reald.mtak.hu/368/3/dc_77_10_doktori_mu%5B1%5D.pdf> [2012. április 21.] 125. (Továbbiakban: Monok István, 2010.)

⁵⁸⁵ Merényi Lajos, 1895. i. m. 57.

⁵⁸⁶ Kőszeghy Péter, 2004. i. m. 414.

⁵⁸⁷ Kőszeghy Péter, 2004. i. m. 414.

⁵⁸⁸ Kék vér, fekete tinta..., 2005. i. m. 110.

1670-ben már folyt a Wesselényi összeesküvésben részt vettek letartóztatása, hűsége miatt megkapta a kivégzett Nádasdy Ferenc birtokait. 1679-től belső titkos tanácsos, ebben az évben az Aranygyapjas rend tagjai közé is felvették.⁵⁸⁹ Közel állt a Habsburg udvarhoz ennek eredményeként I. Lipót bizalmat adott neki és 1681-ben javaslatára az ország nádorává választották. (Wesselényi felkelés óta császári kormányzó töltötte be ezt a tisztséget).⁵⁹⁰ 1683-ban a török támadáskor a magyar sereget vezette, részt vett Buda ostrománál 1684-ben, de a visszafoglaló háborúban már nem. Egyre inkább háttérbe szorult nádorként és hadvezérként is.⁵⁹¹ 1682. augusztus 23-án vette el Thököly Évát (1659-1716),⁵⁹² ezzel újabb birtokok kerültek a tulajdonába. 1687. december 8-án hercegi rangot kapott elsőként az országban, majd ezt 1712-ben III. Károly az elsőszülött fiú utódok körében örökletessé is tette.⁵⁹³ Részt vett az ország török utáni újjáépítésében. Nem csak politikai szerepvállalása volt jelentős, kultúra pártoló tevékenysége sem elhanyagolható.⁵⁹⁴ A fraknoi várban alakított ki kincstárat és könyvgyűjteményt, melyben a török háborúk végeztéig lakott. Az 1660-as évektől kezdett a kismartoni vár irányába fordulni, melyet hercegi udvarrá alakított át. Az európai építészet mintájára az ország első barokk kastélyát építtette itt fel.⁵⁹⁵ Ahol helyet kapott nagyméretű könyvtára, könyvtárost ebből a korból nem ismernek, Esterházy Pál a család historikusát, Sebastian Ferdinand Dobnert alkalmazta a könyvtár rendezésére.⁵⁹⁶

Legjelentősebb építkezéseit Kismartonban hajtotta végre, újjáépítette a ferencesek kolostorát,⁵⁹⁷ számos egyházi épületet, szobrot, oltárképet, kegyhelyet állíttatott fel, ez is mutatja elkötelezettségét a hit iránt. A család képgyűjteményének alapjait is ő vetette meg, későbbi nagymértékű gyarapítása II. Esterházy Miklós nevéhez köthető.⁵⁹⁸

⁵⁸⁹ Kőszeghy Péter, 2004. i. m. 417.

⁵⁹⁰ Kék vér, fekete tinta..., 2005. i. m. 110.

⁵⁹¹ Kőszeghy Péter, 2004. i. m. 417.

⁵⁹² Bollwerk Forchtenstein..., 1993. i. m. 46.

⁵⁹³ Kőszeghy Péter, 2004. i. m. 417.

⁵⁹⁴ Kőszeghy Péter, 2004. i. m. 418.

⁵⁹⁵ Bollwerk Forchtenstein..., 1993. i. m. 48

⁵⁹⁶ Madas Edit-Monok István: A könyvkultúra Magyarországon. 2., jav., bőv. kiad. Budapest: Balassi, 2003. 147. (Továbbiakban: Madas Edit-Monok István, 2003.)

⁵⁹⁷ Kőszeghy Péter, 2004. i. m. 419.

⁵⁹⁸ 1870-ben ezt vásárolta meg az állam és ebből nőtt ki a Szépművészeti Múzeum gyűjteménye.

Jelentős politikai és művészetpártoló tevékenysége volt. Sokoldalú személyiségéből adódóan politikusként, íróként, költőként, hadvezérként, mecénásként, zenészként és festőművészként is megtalálhatjuk nevét a szakirodalomokban. 1713. március 23-án 78 évesen halt meg Kismartonban.

Esterházy (II.) Pál Antal

(Kismarton 1711. április 22. – Bécs 1762. március 18.)

Esterházy Pál fia. Tisztségei: belső titkos tanácsos, főkamrás, tábornagy, diplomata, Aranygyapjas lovag. 1721-ben apja halála után lett a családi hitbizomány birtokosa, melyet nagykorúságáig gyámok igazgattak.⁵⁹⁹ Bécsben és Leidenben tanult, miután hazatért 1734-ben, Kismartonban telepedett le és átvette a birtokok intézését.⁶⁰⁰ Könyvtárában leginkább a francia szépirodalmat gyűjtötte. 1761-ben kamarazenekart alapított, melynek élére Joseph Haydn-t hívta meg.⁶⁰¹ Kismartonban európai szintű életvitelt honosított meg, azonban utód nélkül halt meg.⁶⁰²

Esterházy I. Miklós („Fényes”)

(Bécs, 1714. december 18. – Bécs, 1790. szeptember 28.)

Esterházy Pál (I.) unokája, Esterházy József herceg és Gilleis Mária Oktávia bárónő fia. Gondos neveltetésben részesült, elsajátította a német és francia nyelvet, valamint széleskörű betekintést kapott a kultúra világába. Tisztségei: belső titkos tanácsos, kamarás, tábornagy, a bécsi magyar testőrség kapitánya, aranygyapjas lovag. Mária Terézia követeként gyakran megfordult külföldön. Utazásai alatt nagy hatással volt rá a Versailles-i kastély ezért elhatározta, hogy felépíti annak másolatát. 1764-1784-ig tartottak a munkálatok, mire elkészült a fertődi Esterházy-kastély. Az Esterháza kastélyépülete mellé került még operaház, bábszínház, lovarda, és francia kert. Rengeteg bált, mulatságot, hangversenyt rendeztek itt. A számunkra lényeges

⁵⁹⁹ Künstlerné Virág Éva: Esterházy (II.) Pál Antal. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon. 2004. i. m. 424.

⁶⁰⁰ Madas Edit-Monok István, 2003. i. m. 191.

⁶⁰¹ Die Fürsten Esterházy..., 1995. i. m. 241.

⁶⁰² Kőszeghy Péter, 2004. i. m. 424.

az, hogy tovább gyarapította a könyvtárat és a kincstárat. Udvarát a század kulturális életének központjává tette, halála után azonban Eszterháza hanyatlásnak indult.⁶⁰³

Esterházy (II.) Miklós (

Bécs, 1765. december 12. - Como, 1833. november 25.)

Tisztségei: belső titkos tanácsos, kamarás, táborszernagy, bécsi magyar testőrség kapitánya, Aranygyapjas lovag, mecénás. Esterházy (I.) Miklós unokája. Felsőbb iskoláit a Theresianumban végezte, fiatal korában sokat utazott, végül a katonai pályát választotta. Nemzetközileg elismert és sikeres politikus.⁶⁰⁴ Számos alapítványt hozott létre és támogatót, mint pl. a Ludovika Akadémiát. Udvertartását Eszterházáról átköltöztette a család ősi birtokára Kismartonba, és azt ízlésének megfelelően átépíttette klasszicista stílusban. Mecénásként újjá szervezte az udvari zenekart Haydn irányításával, de a karmesteri feladatokat már Johann Nepomuk Hummel látta el. Színvonalas színházi- és opera életről gondoskodott. A családi gyűjteményt tovább gyarapította, a kismartoni és az eszterházi könyvtárat egységesítette. A gyűjtemény nagymértékű bővítéséhez többször is hitelt kellett felvennie, így halála után kölcsönökkel terhelt birtokot hagyott örökösire.⁶⁰⁵

AZ ESTERHÁZY-KÖNYVTÁRAK

A könyvtárra mindvégig jellemző a korszerűség, nyelvi sokszínűség. Következzen most egy rövid történeti áttekintés a XVII. századtól egészen a XX. századig.

Esterházy Miklós 1622-ben szerezte meg Fraknó és Kismarton uradalmait. Az 1630-as évekre már Fraknóban rendezte be udvari rendtartását, ezekben az években hozhatta át könyvtárát Lakompakról. Az állományba cserék és ajándékok révén más főúri családoktól kerültek be könyvek, gyakran tulajdonosi bejegyzést (pl. Nádasdy, Batthyány) is tartalmazó példányok. Kapcsolataik révén megszerezték több tudós és

⁶⁰³ Küstlérné Virág Éva: Esterházy (I.) Miklós. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon. 2004. i. m. 411., Die Fürsten Esterházy..., 1995. 242.

⁶⁰⁴ Küstlérné Virág Éva: Esterházy (II.) Miklós. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon. 2004. 411.

⁶⁰⁵ ua. 412-413., Die Fürsten Esterházy..., 1995. 243-244.

egyházi személy könyveit,⁶⁰⁶pl. Listi családét és Oláh Miklósét, az itt dolgozó lelkészek pedig könyvhagyatékaikkal gyarapították a gyűjteményt.⁶⁰⁷ Nem maradt fent összeírás Esterházy Miklós lakompaki könyvtáráról, de az előbb említett tulajdonosi bejegyzések alapján lehet azonosítani néhány kötetet. Testvérétől, Esterházy Tamástól (1570–1615 k.) került be az Erasmus, Luther, és Melanchthon kiadványok egy része, melyekhez wittenbergi tanulmánya során juthatott hozzá.⁶⁰⁸ Mint fentebb említettem Oláh Miklós tulajdonjegyei is szerepelnek a lakompaki könyvtár kötetében. Lakompak Esterházy Miklós első feleségének Derssffy Orsolyának (1583 –1619) volt az öröksége. Orsolya apja, Oláh-Császár Miklós, unokaöccse volt az érseknek. Tehát feltételezhető, hogy az unokaöccsére hagyott könyvek később itt kerültek megőrzésre. Az Esterházy birtokok lakosságának nagyobb része protestáns volt, így került sor a rekatolizációra a XVII. században. Ezáltal kerülhetett az udvari könyvtárba több protestáns lelkész könyvgyűjteményének egy része.⁶⁰⁹

Esterházy Pál 1652-ben vált családfővé, az ekkor 17 éves fiú kezébe hatalmas birtokok kerültek és hatalmas felelősség. Bővítette a fraknoi kincstárat és könyvtárat, megőrizte, és emellett gyarapította a család vagyonát.

Komoly támogatást nyújtott a Mária-kultusszal kapcsolatos művek megjelentetéséhez, ennek köszönhetően minőségi munkák kerültek az olvasókhöz.⁶¹⁰ Könyvtárában a kultusz⁶¹¹alpművei mind megtalálhatók voltak. Saját szerzeménye

⁶⁰⁶ Possessorok: Batthyány Boldizsár (1537-1590) könyvgyűjtő, mecénás, humanista főúr, dunántúli főkapitány; Beythe András (1564-1599) református író, botanikus; Forgách Simon (1669-1739) katona, író; Istvánffy Miklós (1538-1615) történetíró, bibliofil; Kopcsányi Márton (1579-1638) a kismartoni ferences templom felszentelésénél ő mondta az első prédikációt, magyar nyelven, emellett Esterházy Miklós udvari hitszónoka;⁶⁰⁶Mossóczy Zakariás (1542-1587) jogtudós, humanista műveltségű főpap, könyvgyűjtő; Szenci Molnár Albert (1574-1634) költő, író, fordító, bibliakiadó; Szuhay István (1551-1608) váci, egri, nyitrai püspök, kalocsai érsek, magyar kamara elnöke, szerepe lehetett a magyar protestáns arisztokrácia elleni hűtlenségi perekhez, Illésházy Istvánt is ő ítélte el, Zsámboky János (1531-1584) filológus, történetíró, orvos, könyv-, kézirat- és éremgyűjtő, Bécsben volt könyvtára, amely a császári gyűjteménybe került, két kötet az Esterházy-gyűjteményben található. – Zvara Edina: Ismert könyvgyűjtők tulajdonosi bejegyzései az Esterházy-könyvtárban. Magyar Könyvszemle, 2011. 1. sz. 47-71. (Továbbiakban: Zvara Edina, 2011.)

⁶⁰⁷ Zvara Edina, 2011. i. m. 47-71.

⁶⁰⁸ Kék vér, fekete tinta., 2005. i. m. 118.

⁶⁰⁹ Monok István, 2010. i. m. 128.

⁶¹⁰ ua. 135.

⁶¹¹ Esterházy Pál az 1680-as évek második felében egy kiadásra szánt, magyar nyelvű mű létrehozását és reprezentatív formában való megjelentetését tervezte. Ez volt az ún. atlas marianus: a Mária-ábrázolások eredetéről és történetéről szóló elbeszélések gyűjteménye. 1690-ben jelent meg

volt a *Harmonia Celestis*, mely 55 kantátát tartalmaz. Ez az egyházzenei gyűjtemény mutatja zenében való jártasságát. 14 vallásos művet adott ki, imakönyveket szerkesztett, ezekkel leginkább a család legitimációját próbálta biztosítani.⁶¹² Gyűjtőszenvédélyének és mecenatúrájának köszönhetően sok értéket hagyott az utókorra. Családja történetét bemutató művet készíttetett, ez volt a *Tropheum domus Estoriane*, mely nyomdászattörténetileg is fontos hatalmas metszetei miatt, melyek családja dicsőséges múltját hivatottak bemutatni.⁶¹³

Gyűjteményét tudatosan építette fel ehhez külföldről vásárolt köteteket. Könyvtárának megvolt az alapja, melyet apja, Thurzó György és Oláh Miklós könyvei jelentettek. A kor összes tudományát próbálta egybegyűjteni, érdeklődési köre rendkívül tág volt, melyet a szakrendi beosztás is bizonyít: jog, orvosi munkák, politika-történelem, hadtudomány-geometria, állattan, botanika, asztrológia-matematika-kémia, geográfia, topográfia. A 650 könyv nyelvileg is vegyes összetételű volt.⁶¹⁴

Esterházy Pál könyvtárával kapcsolatban több dokumentum maradt fent. Kismartoni könyvtáráról nem ismert katalógus, azonban különböző forrásokból nagyjából rekonstruálható az állomány. 1700-ból ismert egy összeírás, mely Francesco Orsolininek a kastély plébánosának könyveit veszi jegyzékbe, ekkor szerezte meg Esterházy Pál a 91 db könyvet.⁶¹⁵

Ismert két leltárjegyzék, mind a kettőt halála után írták össze. Az 1718-as jegyzéket Sebastian Ferdinand Dobner⁶¹⁶készítette, elsősorban geográfiai és

Nagyszombatban, összesen 117, nagyrészt európai, több magyarországi valamint néhány tengerentúli Mária-kép és -szobor rézmetszetekkel illusztrált történetével. Esterházy Pál 1696-ban Mennyei korona címmel közzétette a többszörösére bővített, metszetek nélküli, új kiadást. Összesen 1300 kép leírása található, amelyeken magyarországi és magyar vonatkozású Mária-ábrázolások láthatók. – In: Esterházy Pál: Az egész világon levő csudalatos Boldogságos Szűz kepeinek rövideden föl tet eredeti, mellyet ki bocsátott Galanthai Esteras Pal; [mell.: Knapp Éva, Tüskés Gábor és Galavics Géza tanulmánya ; a faksimile szövegét közléteszi: Kőszeghy Péter]. [Mell:] Az egész világon lévő csudalatos Boldogságos Szűz képeinek rövideden föltett eredeti. Repr. kiad. Budapest: Balassi K., 1994. 30.).

⁶¹² Kőszeghy Péter, 2004. i. m. 415.

⁶¹³ Buda Attila, 2006. i. m. 147.

⁶¹⁴ Madas Edit-Monok István, 2003. i. m. 148.

⁶¹⁵ Madas Edit-Monok István, 2003. i. m. 148.

⁶¹⁶ 1718: 64 tételt közöl, geográfiai és hidrográfiai munkák, a szerző nevének és a tömör címnek, kiadásnak a közlésével. Ma kiadatlan, az Esterházy család tulajdonában van: OL P 108 Esterházy család Lt. Rep. 49. Mf. 14536. Ezt a jegyzéket Sebastian Ferdinand Dobner készítette. – In: Magángyűjtemények a királyi Magyarországon és az Erdélyi Fejedelemségben: 1533-1721:

hidrográfiai köteteket sorolt fel. Az átfogó leltár 1756-ban készült, de ez is csak Pál herceg könyvtárára vonatkozott (*Catalogus Bibliothecae ad exigentiam Testamenti Principis Condam Pauli Esterházy*). Ezek kerültek az 1695-ös (3.) végrendeletének⁶¹⁷ megfelelően a kismartoni ferencesekhez. Az örökösöket kötelezte arra, hogy a könyvtár további fennmaradását, védelmét biztosítsák. Halála után azonban nem jött létre egyből a kismartoni alapítvány. Mint látható majd csak 1756-ban alakult meg, ekkor tartottak nagy leltározást, minek eredményeként a kötetek is ekkor kerültek át a kolostorba.⁶¹⁸ Ezt Pál unokája II. Pál Antal vitte véghez 1756-ban, a jegyzéken 882 kötetet soroltak fel.⁶¹⁹ Nem hajtották teljesen végre azt, amit Pál végrendeletében kért, a nádor könyveinek nagy része a családi könyvtárban maradt, tehát a ferencesek csak egy válogatott könyvanyagot kaptak. A végrendelet nem vonatkozott azokra a könyvekre sem, melyek a család más tagjainak tulajdonában

könyvjegyzékek bibliográfiája. Szerk. Herner János, Monok István. Szeged: JATE, 1985. (Könyvtártörténeti füzetek; 4.) 146.

⁶¹⁷Miklós nádor 1640-ben végrendeletében meghagyta, hogy idősebb fia Laczkó megkapja Kismartont és Fraknót, és fiú örökösei is megkapják majd. Ez a cél lebegett Esterházy Pál előtt is, első 1664-ben kelt végrendeletében meghagyta, hogy ha fiának több fia születne, a legidősebb örökölje a két várat és fizesse ki öccseit. „Emellett a biblioteca vitessék mindenestől a kismartoni barátok kalastromába, ugy azért, hogy az öregbik fiam Miklóska, s annak öregbik successorinak keze légyen rajta.” 1678. január 1-én állította ki végleges végrendeletét és tette nyilvánossá. Ebből is kitűnik mély vallásossága: „Protestálok pedig elsőben, hogy ha ágyban valamely betegség miatt, avagy mezőben fegyver miatt, vagy más alkalmatossággal venne az én Istenem ki ez világból, nem másban, hanem az igaz régi Romai Catolika, azaz Pápista religioban avagy hitben kívánok élni s meg is halni; a mellyet most is igaz és egyedül üdvösséges hitnek tartok és vallok lenni...”⁶¹⁷ Azt is beleírja, ha valamelyik utód áttérne más hitre, azt vagyonából kitagadja, és kéri, hogy Kismartonban temessék el. Kiadta, hogy a készülőben lévő kápolnákat be kell fejezni és utasításokat is ad rá, hogy hogyan. Mausoleumot építtetett a családnak, ahova apja, anyja és testvére testét is átvitette. Úgy véli ha gyermekei nem osztják fel a hatalmas birtokokat és várakat, akkor megőrizhető a familia egysége és hatalmassá válhat, ellenben olyan családokkal amelyek elaprózták hatalmas birtokaikat így majdnem hogy koldusságra jutottak. „Jóllehet a mairatus talán a Miklós fiamat illetné, s az után Laczkót, üdösebbek lévén ezek Jankónál; de mivel Jankó világi, ezek pedig clericusok s papságra menendők, nem kívánhatják a naioritást.” „... a fraknai tárház, s levelek, azaz archivum, ugyan ottan maradjanak, a kismartoni galeria is, s biblioteca maradjon ugyan Kismartonban, ki mindenik sok pénzembe tölt, s légyen az is mint fidei commissum, semmi ne abalienáltassék azokból...”⁶¹⁷ Merényi Lajos: Gróf Eszterházy Pál 1678. évi végrendelete. - In: Történelmi Tár, Évnegyedes folyóirat. Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága. 1911. 154, 598-610. (Továbbiakban: Merényi Lajos, 1911.)

⁶¹⁸ Monok István, 2010. i. m. 140.

⁶¹⁹ Gabriel, Theresia: Egy mozgalmas múlt tanúja – A hercegi Esterházy-könyvtár. In: Arisztokrácia, művészetek, mecénatúra: az Esterházy család: a 2004. április 22-23-án megtartott konferencia előadásai, [szerk. Czoma László]. Keszthely: Helikon Kastélymúzeum, 2005. 76-90. 14. (Uez németül: Die fürstlich Esterházyische Bibliothek – Zeugnis einer bewegten Vergangenheit. In : Forscher – Gestalter – Vermittler. Festschrift für Gerald Schlag. Red. von Gürtler WOLFGANG, Gerhard J. WINKLER. Eisenstadt, 2001, Burgenländische Landesmuseum. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, Bd. 101.) (Továbbiakban: Gabriel, Theresia, 2005.)

voltak.⁶²⁰ Miután bekerült a könyvanyag a ferencesek kolostorába nem gyarapították és összekeverték az addig ott lévő könyvekkel. Nagymértékben károsodott az állomány, ami mutatja, hogy nem becsülték meg a gyűjteményt.⁶²¹

A családnak más könyvtárai is léteztek melyeket palotákban, kastélyokban őriztek. II. Pál Antal (1711-1762) a leideni egyetemen volt hallgató, ezen évei alatt könyvgyűjteményt hozott létre, leginkább francia szépirodalomból. I. Miklós herceg (1714-1790) Fertődön létesített kastélyt hatalmas könyvtárral, melynek 1786-ra már 22000 kötete volt. II. Esterházy Miklós (1765-1833) idején érte el a gyűjtemény a csúcspontját, ő egyesítette a bécsi rezidencián és a Magyar Testőrség Palotájában lévő gyűjteményeket 1800 körül.⁶²² A XIX. században a könyvgyűjteménynek már volt könyvtárosa Ludwig Wieland személyében. Lajstromozta és újrarendezte az állományt, amit meg is nyitottak a bécsi közönség előtt.⁶²³ 1862-ben a kismartoni kastélyban egyesítették az Esterházy palotákból származó könyvtárakat, így az már kb. 70000 kötetből állt.⁶²⁴ 1935-ben a helyi ferencesek könyvtára is bekerült a kastélyba. Így alakult ki a 72000 kötetes bibliothéka,⁶²⁵ V. Pál hercegnek (1901-1989) köszönhetően. 1937-ben a könyvtár jegyzékét Johann Harich készítette el.⁶²⁶ 1945. április elsején az odaérkező orosz csapatok 3 nap alatt elfoglalták a kastélyt és a következő 3 napban be is zárták. Átvizsgálták a gyűjteményt, kiválogatták belőle az ezüstöket, bútorokat, könyveket, értékesebbnek tűnő dolgokat, melyeket ládába rakva elszállítottak. A Külföldi Irodalom Könyvtárában helyezték el a Bibliotheca Esterházyana-t. Pált szabadságvesztéssel büntették politikai nézetei miatt, ez megakadályozta a könyvek felkutatásának folyamatát.⁶²⁷ A XX. században nem bővült jelentősen a gyűjtemény, néhány családtag (Esterházy Lajos, Esterházy Sára és férje III. Miklós herceg) hagyatéka került be.⁶²⁸ Az 1960-as években Berlinből

⁶²⁰ Monok István, 2010. i. m. 140.

⁶²¹ Zvara Edina, 2011. i. m. 47-71. p.

⁶²² Kék vér, fekete tinta..., 2005. i. m. 116.

⁶²³ Melinda Fürstin Esterházy de Galántha. In: Bücher aus der Sammlung der Fürsten Esterházy in Moskauer Bibliotheken. Katalog. Der Katalog wurde geschafft von: Karina A. Dmitrijeva, Nyikolaj N. Subkov et all. Moszkva, 2007. 6-8. (Továbbiakban: Karina A. Dmitrijeva, Nyikolaj N. Subkov et all., 2007.)

⁶²⁴ Kék vér, fekete tinta..., 2005. i. m. 116.

⁶²⁵ Monok István: Esterházy könyvtár(ak). In: Magyar művelődéstörténeti lexikon, 2004. i. m. 427.

⁶²⁶ Zvara Edina, 2011. i. m. 47-71. p.

⁶²⁷ Karina A. Dmitrijeva, Nyikolaj N. Subkov et all., 2007. i. m. 6-8.

⁶²⁸ Gabriel, Theresia, 2005. i. m. 76-90.

Magyarországra a Nemzeti Könyvtárba kerültek kötetek, később Keszthelyre a Kastélymúzeumba szállították át őket. 2003. március 20-án ezeket a köteteket ünnepélyes keretek között átadták az osztrákoknak. V. Pál halála után 1989-ben kezdődtek meg a kísérletek a könyvek felkutatásáért. A kurátorok Theresia Gabriel és Stefan Körner a moszkvai Rudomino Könyvtár munkatársaival (Katherina Genieva und Karina Dmitrieva) kezdték meg a Moszkvába kivitt könyvek feltárását. Összeállították jegyzéküket 10 évi hosszas munka után.⁶²⁹ Ha bebizonyosodik róluk, hogy egykoron az Esterházy-gyűjteménybe tartoztak, nagy az eséllyel visszakerülhetnek Kismartonba. 2003-ban készült egy elektronikus úton elérhető katalógus, mely 860 tételt tartalmaz. 2005-ben hoztak létre egy kiállítást az alapítvány és a nagykövetség támogatásával „Fürsten Esterházy: Geschichte der Familie und der Büchersammlung.” címmel. A moszkvai időszak az Esterházy-gyűjtemény számára nem volt dicstelen. Tudományos értéküket nem veszítették el a könyvek, kutatások számára engedélyezve volt használatuk, és a restaurálásukra is odafigyeltek.⁶³⁰ Ma a könyvtár egy része Kismartonban más része Moszkvában, néhány kötet, pedig szétszórva különböző könyvtárakban található.⁶³¹ Esterházy Melindának köszönhetően a család 12 generációra kiterjedő, a tudomány minden területét felölelő gyűjteménye ma Kismartonban megtekinthető, állandó kiállítás formájában.⁶³²

KALENDÁRIUMOK

Második nagyobb egységként a kalendáriumok ismertetése következik,⁶³³mielőtt rátérnék a jegyzékben szereplő naptárakra. Művelődéstörténeti

⁶²⁹ Karina A. Dmitrijeva, Nyikolaj N. Subkov et al., 2007. i. m. 6-8.

⁶³⁰ Karina A. Dmitrijeva, Nyikolaj N. Subkov: Bücher der Esterházy-Sammlung in Moskau. In: Karina A. Dmitrijeva, Nyikolaj N. Subkov et al., 2007. i. m. 14-28.

⁶³¹ Zvara Edina, 2011. i. m. 47-71.

⁶³² Gabriel, Theresia, 2005. i. m. 76-90.

⁶³³ Fogalma: „a kalendárium egy évre szóló nyomtatott naptár. A szorosabb értelemben vett naptárrészben a napok rendjén kívül megtalálhatóak a naponkénti csillagászati változások is. A kalendárium a naptárrészen kívül tartalmaz a mindennapi gyakorlati életvitelhez szükséges egyéb információkat, tanácsokat s változó arányban valamiféle szórakoztató és általános jellegű ismeretterjesztő, illetve általános jellegű aktuális tájékoztató olvasmányanyagot.” In: Kovács István Gábor: Kis magyar kalendáriumtörténet 1880-ig: a magyar kalendáriumok történeti és

szempontból tartom őket rendkívül fontosnak, sajátos forrásanyagukkal a kor kultúráját, gondolkodásmódját illetően sok új ismeretet tartalmaznak.⁶³⁴ Azonban óvatosan kell hozzálátni a tömegesen olvasott kiadványtípusok vizsgálatához, legfőképpen azért mert ezt nem az a csoport állította elő, mely olvasta, hanem az ő részükre készítették, így gyakran a befolyásolás eszközeivé váltak. Valós képet azok adhatnak a kor szokásairól, melyekben bejegyzés található a tulajdonostól.

A XIX. században így írtak a naptárakról: „a Kalendárium még maga az az egyetlen egy könyv, mellyet a magyar - ha semmi más szépnek olvasását se tudná megszeretni voltaképpen, - minden időben fog vásárolni és olvasni...”⁶³⁵ Azt hiszem, ez jól szemlélteti népszerűségét. Egyes kutatók a „század legkeresettebb könyveként” is emlegetik. Éppen ezért a nyomdászat megindulásával, minden nyomdának alapvetővé válik a kalendáriumok és csíziók (verses öröknaptár) nyomtatása. Az országban szinte nem akadt olyan nyomdász, aki ne próbálkozott volna meg kiadásukkal.⁶³⁶ Az évszázadok alatt elég nagy változásokon mentek keresztül a naptárak, eleinte csak időjelzésre szolgáltak és néhány asztrológiai jóslatból álltak, később már mezőgazdaságra és egyéb tevékenységre irányuló tanácsokat is tartalmaztak. Egyes kiadók az olvasók nevelését a kalendáriumokban látták, így ezzel tudták ízlésüket formálni. Sokáig a naptárak az újság szerepét is betöltötték, az aktuális időszak eseményei kerültek bele. Mint említettem a kalendáriumok a possessor-bejegyzések miatt fontos források. A hónapok mellé bekötött üres lapokra a tulajdonosok feljegyezheték életük fontos eseményeit. Ezek a bejegyzések mindig szubjektívek, intimebb szemszögből mutatják a kor emberének életét, mint bármely más kiadványok.

művelődésszociológiai vizsgálata. Budapest: Akadémiai K., 1989. 13. (Továbbiakban: Kovács Isván Gábor, 1989.) <<http://mek.oszk.hu/03200/03230/html/>> [2012. április. 20.]

⁶³⁴ Dukkon Ágnes: A régi kalendáriumok titkaiból. In: Fejezetek a magyar művelődés történetéből. Szerk. Závodszy Géza. Bp.: ELTE TFK, 1992. 25. (Továbbiakban: Závodszy Géza, 1992.)

⁶³⁵ Dukkon Ágnes: Régi magyarországi kalendáriumok európai háttérben. Bp.: ELTE Eötvös Kiadó, 2003. 9. (Továbbiakban: Dukkon Ágnes, 2003.)

⁶³⁶ Szelestei Nagy László: Kalendáriumok a XVIII. századi Magyarországon. In: Megváltozott hagyomány, 1988. 313. (Továbbiakban: Szelestei Nagy László, 1988.)

Rövid történeti áttekintés

A kalendárium szó a latin *calendae*-ből származik, mely a hónap első napját jelezte, ami a görög 'kiáltok' igéből jött. A középkorban almanachnak nevezték, amire felírták a legfőbb napokat és asztrológiai megfigyeléseket. Az első keresztény naptárak a IV-XV. századig leginkább régi kódexekben, misekönyvekben maradtak fent.⁶³⁷ Hiszen az egyház működésének elengedhetetlen feltétele volt a naptári rendszer ismerete. A középkor számtalan latin nyelvű szertartás- és imakönyve kezdődik az egyházi év hónapjainak és napjainak ünnepeit közlő kalendáriummal, ezek határozták meg a katolikus liturgiát.⁶³⁸ A naptárban való eligazodás és a változó ünnepek kiszámítása magas tudománynak számított.⁶³⁹ A „Cisio Janus” ismerete az okos ember ismérve volt, ezért mondják még ma is az értelmes emberre, hogy érti a „csíziót”.⁶⁴⁰

A XV. század végétől változást hozott a kalendáriumokban a könyvnyomtatás megjelenése, a fa és rézmetszetek lehetővé tették a tömeges megjelenést. A kalendáriumok megtalálhatóak az elsőként nyomtatott könyvek között. Kezdetben csak jómódúak és az iskolázott réteg számára készültek. A XVI. század végétől az írni-olvasni tudás elterjedésével szélesebb olvasóréteghez is eljutottak. Kirajzolódott végleges formájuk, amelynél a naptár mellé prognosztikon is tartozott, vagyis időjósítás és a csillagok földi eseményekre gyakorolt hatásáról szóló jövendölések. Később szórakoztató elemekkel bővítették.⁶⁴¹ Angliában a XVI-XVII. századig az almanachok vezették a nyomtatott könyvek listáját, az akkori kultúrára jobban hatottak, mint a Biblia. Könnyebben terjedtek, mint az igényesebb könyvek, kis formátumuk és alacsony áruk miatt, viszonylag nagy példányszámban adták ki őket

⁶³⁷ Monsberger R. Ulrik: A hazai német naptáirodalom története 1821-ig. Budapest: Pfeifer Ferdinánd, 1931. 3-4. (Továbbiakban: Monsberger R. Ulrik, 1931.)

⁶³⁸ Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 44.

⁶³⁹ Latin nyelvű naptárvers, amely a XII-XIII. századtól a kéziratossá, majd nyomtatott öröknaptárak fontos tartozéka volt. A katolikus naptári ünnepek megjegyzését szolgálta. A szabályos 24 soros csízióban minden hónapnak 2-2 sor felelt meg, a hónap ünnepeinek és szentjeinek nevéből vagy e nevek első szótagjából összerakott verssel. A hónap napjaival egyező számú szótagból álló, memorizálásra szánt rigmusokban a szótagok sorszáma a megfelelő ünnepre utalt. Így általában mintegy másfélszáz ünnep volt megjegyezhető. Mivel a római egyház naptárában az egyházi év első napja Jézus körülmetélésének ünnepe, ennek latin nevével (*Circumcisio Domini*) kezdődött a naptárvers, innen kapta a nevet. Ismert volt a latin vers első két szaváról (*Cisio Janus*) a *csiziojanus* megnevezés is.

⁶⁴⁰ Kovács István Gábor, 1989. i. m. 12.

⁶⁴¹ Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 47.

és nem kellett túl sok tudomány az összeállításukhoz. A magyar nyomdákban első helyen álltak a kalendárium kiadások, sok nyomdász ebből tartotta fent magát.⁶⁴²

Székely István Krakkóban kiadott öröknaptára az első nyomtatott magyar nyelvű naptár 1545 és 1550 között. Székely István leírja, hogy mivel más nemzetek készítenek naptárakat, hasznos volna azokat magyarra lefordítani, mert így megtudhatjuk belőlük az ünnepek, az újholdak és az évszakkezdetek időpontját.⁶⁴³ Az első itthon nyomtatott naptárat Kolozsváron adták ki az 1569-es évre szóló. Az első Magyarországon nyomtatott magyar nyelvű (Kolozsvár) kalendárium az 1573-as évre szóló.

A nyomtatott naptárak kiadásában fordulópontot jelentett Regiomontanus 1474-es német kiadása, innentől kezdve lehet beszélni naptárirodalomról. Ő volt az első, aki asztronómiai függelékkel is kapcsolta a naptárához.⁶⁴⁴

A bécsi kalendáriumok magyar szempontból is fontosakká váltak, ugyanis a XVI-XVII. században magyar nyelven jelentettek meg naptárakat a városban. Bécsi szerzők: Raphael Hoffhalter, Johann Jakob Kürner, Vitus Püchler. Az ő nevükkel a jegyzékben is találkozhatunk.⁶⁴⁵

A XVI. századi egyházi kiadványokban, vagyis imakönyvekben, katekizmusokban található naptárak felépítése nem követi a világi felépítést, ezek az asztrológiai toldalékot elhagyták, csak a bibliai események szerepeltek benne és az időjárásra szolgáló naptári adatok. A reformációval állt be újabb változás, Luther asztrológia ellenessége hatással volt a naptárkiadásra. Wittenbergben kiadott egy prognosztikont, melyben leleplezte az asztrológusok jövendöléseit. Ám a reformáció által ostromozott babona, varázslás, a csillagok erejébe vetett hit nem csak Angliában, hanem Közép-Európában is közönségre talált. Erős volt az üzleti érdek, ezért a szerzők nem mondhattak le az asztrológiáról, jóslatokról, ezáltal váltak kelendőbbé

⁶⁴² Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 38-39.

⁶⁴³ Kovács István Gábor, 1989. A 16-17. század magyar kalendáriumai - a műfaj kialakulása. a) Világkép, szerkezet és műfaji jellemzők. <<http://mek.oszk.hu/03200/03230/html/>> [2012. április. 20.]

⁶⁴⁴ Monsberger R. Ulrik, 1931. i. m. 6.

⁶⁴⁵ Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 39.

naptáraik. Megmaradt ez a kettőség, voltak az asztrológiát kritikusan szemlélők, elutasítók, és voltak, akik a tömegigények kielégítését tartották szem előtt.⁶⁴⁶

Az újkori kalendáriumok változásában nagy szerepet játszott a csillagászat és matematika fejlődése, ez részben az egyetemekhez, uralkodói és főpapi körökhöz kötődött. A középkori világkép kezdett veszíteni súlyából, születőben volt a dolgok racionális kiszámítása.⁶⁴⁷ A XVII. századtól megjelentek bennük a gyakorlati információk is, mint például az utak, vásárok jegyzéke. Az ókori asztrológiára két szellemi irányzat reagált, az egyik a humanizmus, mely a bolygóktól való félelem leküzdésében a tudomány eszközeivel segített, a reformáció, pedig a vallásossággal és a hit által történő üdvözülés hirdetésével.⁶⁴⁸

A kalendáriumok illusztrációi

Magyarországon a grafika fejletlensége miatt külföldről szereztek be a kiadók az illusztrációs anyagokat. A metszeteket többnyire hazai mesterek készítették, gyakran maguk a könyvnyomtatók, ha díszíteni akarták műveiket.⁶⁴⁹ A kéziratok másolása közben időnként hibákat ejtettek, például tévesen átmásolt ábrákkal, melyek furcsa figurák és keveredések sorát idézték elő a fametszeteken.⁶⁵⁰

A naptárillusztrációk csoportosítása következőképpen alakult: bolygók,⁶⁵¹zodiákus jegyek, csillagképek, hónapképek, evangéliumi jelenetek, csillagászati ábrák, csízióképek, címer, portré, városképek.⁶⁵² A csillagászat fejlődésével az asztronómiai illusztrációk egyre gyakoribbá és szemléletesebbé váltak. Ezen illusztrációk leginkább a XVIII. század végéig voltak jelen a naptárakban, a XIX. századra nem igazán jellemzőek, ahogy azt a kezembe vett példányokon tapasztaltam. Néhány illusztráció részletesebb ismertetése:

⁶⁴⁶ Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 52-53.

⁶⁴⁷Kovács István Gábor, 1989. A 16-17. század magyar kalendáriumai - a műfaj kialakulása. – <http://mek.oszk.hu/03200/03230/html/02.htm#2> [2012. április 20.]

⁶⁴⁸ Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 57.

⁶⁴⁹ ua. 122.

⁶⁵⁰ ua. 64.

⁶⁵¹ A Földtől mért távolságuk alapján 7 égitestet tekintettek bolygónak (Hold, Merkúr, Vénusz, Nap, Mars, Jupiter, Saturnus), ekkoriban még nem ismerték az Uránuszt, Neptunuszt és a Plutót. Képi megjelenítésük két forrásból táplálkozott, egyik az antik hagyomány a másik a keleti. Az antik források közé tartozott Ptolemaiosz asztrológiai kézikönyve, mely nagy hatást gyakorolt a középkorban. A megszemélyesített bolygókat a korabeli főúri divat szerint „öltöztették”. – uo. 65-70.

⁶⁵² ua. 63.

1. Állatövi jegyek

A folytonosan visszatérő illusztrációs elemek közé tartoznak. Már az ókori naptári rendszerekben megtalálható a tizenkét állatövi jegy, ugyanis ezek alapján alkották meg naptári rendszereiket. A képi ábrázolásaik is ugyanilyen régre nyúlnak vissza. A naptár elején a hónapok táblázatában absztrakt jelként, a hónapképek mellett, pedig képként, megszemélyesített formában fordultak elő.⁶⁵³

2. Fogyatkozások

A prognosztikonok címlapjain a Nap-és Holdfogyatkozások ábrázolására gyakran alkalmazták a sárkányfigurát, amely körülfogta, vagy elnyelte az adott égitestet. Európában a gonosz megtestesítője volt a sárkány. Ez az ábrázolás leginkább a szélesebb néprétegeknek szóló kalendáriumokban vált népszerűvé. Magyar ábrázolásokban a XVI-XVII században az arcként megjelenített Nap vagy a Hold, kör alakú képéből sötétre satírozott rész mutatta a fogyatkozás mértékét. A másik ábrázolási módon az állatövi jegy is bekerült a képbe, melyben végbe ment a fogyatkozás. A harmadik típust képviselik a valódi geometriai ábrák, melyek tudományosan szemléltették a fényváltozatokat.⁶⁵⁴

3. Hónapképek

Ezek maradtak a leghosszabb ideig a naptárak díszítő elemei. Emberalakok jelképezték a tizenkét hónapot, mezeti és házkörüli munkákat, természeti, gazdasági, vallási szimbólumokat ábrázolták.⁶⁵⁵ A középkorban zsánerképekké fejlődtek az ókori minták. Például: március tavaszi kerti munkákat ábrázol; az április változó képet mutat, sok helyen ábrázolták a vajköpülés jelenetét; májusra a csónakázó jelenet jellemző; július aratás, szénakaszálás; augusztus betakarítás; október

⁶⁵³ ua. 73-75.

⁶⁵⁴ ua. 83-84.

⁶⁵⁵ Kovács István Gábor, 1989. A 16-17. század magyar kalendáriumai - a műfaj kialakulása. <<http://mek.oszk.hu/03200/03230/html/02.htm#2>> [2012. április 20.]

szőlőpréselés, szüret, makkoltatás (disznótartás) stb.⁶⁵⁶ A német kalendáriumok metszetei adták a mintát a magyarországi ábrázolásoknak.

4. Érvágás-figura

Jellemző ábra a régi kalendáriumokban. Az asztronómia és az orvostudomány szoros kapcsolatát mutatták, nem egy esetben a szerkesztők között orvosokat is találhatunk. A XV. század második felétől készült plakát alakú naptárak leginkább azért készültek, hogy feltüntessék az érvágáshoz alkalmas időpontokat, ezeket az adatokat csillagászati adatok alapján számították ki, majd bővítették különböző illusztrációkkal (érvágás műveletét bemutató ábra, bolygók stb.)⁶⁵⁷Mária Terézia 1750-es években készült rendelete tiltotta be.

5. Címlapdíszek

Gyakran találunk rajtuk keretdíszeket melyekben városképeket, címert vagy portrékat láthatunk. A keret összetett, láthatóak rajta zodiákus jegyek, bolygóábrák, szentek képei. A szöveg közepén található, valamilyen – például - téglalap alakú mezőben. Gyakran az asztrológust is ábrázolták a címlapon, de magyarországi kalendáriumokra ez nem jellemző.⁶⁵⁸ Dukkon Ágnes könyvében ez az információ olvasható, viszont a mellékletben található 1. és 4. képeken látható, hogy egy asztrológus ül asztalánál. Az egyik 1785-re szól és Budán a Királyi Akadémiának betűivel jelent meg. (Jegyzékben 42-es számú). A másik, a jegyzéken a 138-as tétel „1829. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Raab, Leopold Streibig.” Illusztrációként azonban egy 1839-es⁶⁵⁹ kiadása látható. A budai kiadáson egyszerű a keretdísz, a másodikikon kicsit díszesebb, csavart motívum látható. Azonban a győri kiadás metszése elnagyoltabb, kevésbé megmunkált.

⁶⁵⁶ Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 86-98.

⁶⁵⁷ ua. 102-104.

⁶⁵⁸ ua. 108.

⁶⁵⁹ Melléklet: 4. kép. Kép lelőhelye: Somogyi-könyvtár – I. f. 408

Nyomdák

A XVI. századtól kezdve a naptárkiadás a nyomdák számára jó jövedelemforrásnak számított. Megjelenhettek könyv formában, egyleveles falinaptárként, itt a toldalék anyag kevesebb, de felépítésükben megegyeztek. Magyarországon a XVI. században az ország és a nyomdák rossz helyzetét tekintve csak szórványosan adtak ki naptárakat. Ezek kiadása ott virágzott leginkább, ahol fejlett szellemi élet folyt, közlekedési csomópont, vagy városok és egyetemek voltak a közelben. Ebben a században magyar nyomtatványokat kiadó nyomdák működtek Krakkóban, Bécsben, Német-Újváron, Sárvár-Újszigeten, Nagyszombaton, Bártfán, Kassán, Debrecenben, Kolozsváron stb. Nem mindegyik tudott folytonosan fennmaradni, és a példányszámokról sincs pontos adat. Egy azonban bizonyos, hogy a nyomdákban a naptáraké volt a főszerep.⁶⁶⁰

Kalendáriumok felépítése

Az újkori kalendáriumok három részből épültek fel, a naptárt és a prognosztikont hivatásos naptárkészítők, matematikusok, asztronómusok állították össze, a toldalékot a naptár készítője illesztette hozzá. Újkori naptárak szerkezete: címlap; ajánlások magas rangú személyeknek; évfordulók jegyzéke; jelmagyarázat; naptár; rigmusok; egészségügyi, háztartási, gazdasági tanácsok; prognosztikon: asztrológiai információk; toldalék: vásárok jegyzéke, krónika, postajáratok.⁶⁶¹

Három jól elkülöníthető részük:

1. Naptár-rész: Az év egyes napjainak és a névnapoknak felsorolása. Az egyes napoknál csillagképekre utaló jeleket találhatunk (magyarázatuk mindig az első oldalukon található). Minden hónaphoz bekötöttek egy üres lapot melyre a tulajdonos feljegyezhetette életének fontos eseményeit. Az utókor szempontjából értékes információkat tartalmazhatnak. A Hold és Nap változásait nyomon követhetőek az illusztrációkon.
2. Prognosztikon: Más nevén asztrológiai jelentés. Jellemző részei: leírások az uralkodó planétáról, a négy évszokról, a Nap-és a Holdfogyatkozásairól, háborúról

⁶⁶⁰ Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 115-116.

és békéről, betegségekről, a föld termékenységéről. Ezeket követte az érvágásról szóló rész, de ezt Mária Terézia 1756-ban betiltotta. A XVIII. századra oly mértékben lerövidült ez a rész, hogy csak az évszakokról, a Nap-és holdfogyatkozásokról tartalmazott néhány sort.⁶⁶² A prognosztikon változása mutatja a babonás rész kiszorulását a naptárakból.

3. Toldalék: Nagyon változó része a naptáraknak, az évszázadok alatt sok új információ és ismeret került bele. Tartalma attól is függhetett, hogy mely nyomdában jelent meg. A következőkben ismertetett részek általában minden típusban megtalálhatóak.

a) praktikus tudnivalók: vásárok jegyzéke, postajáratok, címtárak. Az egész országra szólóan közölték az információkat az olvasókkal. Gyakran a hatóságok rendeleteit is itt tették nyilvánossá.

b) Történelmi és gazdasági ismeretek, irodalmi műfajok: A szórakoztatás mellett célja a nép művelése volt, valamint az irodalmi anyanyelvűség elősegítése. Ezeknek volt igazán tudatformáló ereje, mert a szépirodalmi művek, szakirodalmak csak néhány száz példányban keltek el, ezzel szemben a naptárak rengeteg családhoz eljutottak.

Műfajai: Krónikák - A XVII. századi kalendáriumok egyik állandó alkotóeleme a Magyar Krónika. A latin nyelvű kalendáriumok igényesebbek a történeti anyag felhasználásában, mint más nemzeti nyelvűek. A nemzeti nyelvű krónikák szélesebb, de alacsonyabb műveltségű néprétegnek készültek. Ettől függetlenül ezek között is nagy különbségek vannak, minősége nagyban függött a kiadó, összeállító műveltségétől. A krónikák mellé gyakran kapcsolódtak egyéb történeti elbeszélések. Ezzel a kiadók tudatosan, vagy sem, de az olvasók történeti tudását gyarapították. Nem csak háborúk, hadjáratok, katasztrófák felsorolásából állt, tartalmazhatott tudományos és technikai felfedezésekről elbeszéléseket (pl. Amerika felfedezése,

⁶⁶¹ ua. 62.

⁶⁶² Szelestei Nagy László: Kalendáriumaink a 18. században = Kalender in Ungarn im 18. Jahrhundert. Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. Budapest: OSZK 1980. 475-517. (Továbbiakban: Szelestei Nagy László, 1980.)

könyvnyomtatás feltalálása szinte minden krónikában szerepelt).⁶⁶³ Hadi és diplomáciai hírek, természeti katasztrófák is megjelentek bennük.⁶⁶⁴ A krónikát követte a városok lajstroma, újságok hiányában itt közölték a fontos eseményeket, híreket, emlékezetre méltó dolgokat. A krónika helyét később átvették a gazdasági olvasmányok. Tulajdonképpen ezek a legelső periodikák.

Orvosi tanácsok: Márai Terézia 1756. évi rendeletéig elég kétes értékű tanácsokat adtak. Az uralkodó ekkor tiltotta be az érvágást, köpölyözést. Némelyikben illemszabályokat ismertettek, öltözködésről, mosakodásról, asztalnál való étkezésről stb., napi életritmus kialakításáról, szántásról-vetésről, a botanikai értekezések, pedig az állatok gyógyításáról tartalmaztak tanácsokat.⁶⁶⁵

Versek, anekdoták, mesék, találós kérdések, mutatványokra, bűvészkedésre tanító leírások, mulató énekek, mulatságos történetek, szórakoztató receptek jelentek meg bennük leginkább a XVIII. századtól kezdve, ezzel is népszerűbbé téve a kalendáriumokat. Néha oktató jelleggel, de leginkább csak a szórakoztatás végett.

A toldalék tartalmát nagyban befolyásolták az éppen érvényben lévő szabadalmak is. A meséket, krónikákat, névtárákat meghatározták, milyen alakú naptárakban lehetnek jelen, és mely nyomdák adhatják ki.⁶⁶⁶ A nyomdászok, pedig versenyeztek a különböző szabadalmakért, a minél nagyobb haszon reményében.

Általánosan jellemző a XVII. századra, hogy a jóslások még nem tűntek el teljesen a naptárakból, ennek azonban egyetlen oka volt, még pedig az eladhatóság.⁶⁶⁷ A nép körében népszerűek voltak a jóslatok, ezért a nyomdászok nagyon sokáig nem tehették meg, hogy kihagyják a kalendáriumokból. A XVIII. században egyre több tervezet készült a színvonal emelésének érdekében, ugyanis sok volt a silány anyag bennük. Sokáig nem jártak sikerrel, éppen a fentebb említett ok miatt, miszerint a nyomdászoknak csak üzleti hasznot jelentett a kalendáriumok kiadása. Egységesíteni szerették volna a kiadást, de erre sem került sor, központi szerkesztésük lehetetlen lett volna.⁶⁶⁸

⁶⁶³ Závodszy Géza, 1992. i. m. 28.

⁶⁶⁴ Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 176.

⁶⁶⁵ Dukkon Ágnes, 2003. 172.

⁶⁶⁶ Szelestei Nagy László, 1980. i. m. 475-517.

⁶⁶⁷ Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 151.

⁶⁶⁸ Szelestei Nagy László, 1988. i. m. 316-344.

A naptárkiadók gondoltak az eltérő műveltségi szintekhez tartozó közönségre, ezért egyes naptárak szigorúan tudományosak voltak, a szakszerű leírások szemléltetésére törekedtek, a legnagyobb részük viszont a mitologikus irányt képviselte a laikusok számára. A piacokon jelen voltak a XVI. századtól az igényes munkák és emellett a szélesebb olvasórétegnek szánt kiadások, melyekből az elkövetkezendő századokban a ponyvaműfaj fejlődött ki. Áruk természetesen függött a formátumtól, kötés minőségétől stb., de így is az olcsó könyvek közé tartoztak, a szegényebbek is meg tudták vásárolni. Az olvasók köre sem volt egységes a legmagasabb rangúaktól a kisebb nemesekig, az értelmiségen át, a kereskedő polgárságig terjedt a vásárlók köre.⁶⁶⁹

Kalendáriumok a XVIII-XIX. században

A kalendáriumok voltak a korban a legnagyobb példányszámban olvasott, legnépszerűbb olvasmányok. A XVIII. század elején az irodalmi művek leginkább csak a nemességnek szóltak. Az előszóban terjedő szövegeket anekdotás gyűjteményekben rendezték össze, melyeket a kalendáriumkészítők felhasználtak munkáikhoz. Oktató jellegük mellett szórakoztatni akartak velük. Ezek a művek leginkább ponyvakiadásokban maradtak meg, és a kalendáriumok lapjain. A probléma az, hogy a kalendáriumok egy adott évre szóltak, ezért gyakran kidobták őket az év lejártával. Ha pedig érdekes volt, akkor ronggyá olvasták, tehát szintúgy nem lehet belőle kiadást találni. Legtöbb esetben nem is lehet egy egész sorozatot összegyűjteni egy-egy kiadó kalendáriumaiából. Mivel a polgárságnak és parasztságnak szinte ez volt az egyetlen olvasmánya, így érthető, hogy „szétolvasták”. Ezt mutatják a példányszámok, más könyvekből, folyóiratokból alig vásároltak, de a kalendáriumokból egy évben 100 ezres nagyságrendű példányszámok keltek el. Legnagyobb bevételt hozó kiadványok voltak, már ekkoriban verseny folyt a nyomdák között. A kalendáriumok kiadására is megjelennek a kiváltságok, Töltési István 1705-ben kapta meg az első ilyen szabadalomlevelet. Streibig József is szabadalmat kapott, mikor Sopronból Győrbe költözött, meghatározott fajtájú kalendáriumok kiadására. A nyomdászok

⁶⁶⁹ Kovács István Gábor, 1989. i. m. 24-25. Új funkciók, korlátozott korszerűsítés, szaporodó közönség

versenyeztek, ki tud több olvasót megszerezni, ezért érdekes elbeszélésekkel töltötték meg kiadványaikat esetleg folytatásos történetet raktak bele, ilyen véggel: „A folytatása a jövő esztendőben.”. 1775-ben a pozsonyi Landerer nyomda évi 16 ezer kalendáriumot adott ki - állításuk szerint-, pozsonyi Patzkó Ferenc 14-et, a budai Landerer 8 ezret, a győri Streibig pedig 7 ezret. Egy másik adat szerint a győri Streibig nyomda 1779-ben 50 ezer német és 60 ezer magyar kalendáriumot adott ki. Tehát az adatok nem megbízhatóak. Privilégium birtoklása nélkül is sokan adtak ki naptárakat, amelyeket be sem vallottak. Ha szerencsésük volt nem jelentette fel őket senki, ám legtöbbször akadt 1-2 rivális nyomdász, aki lebuktatta az engedély nélkül nyomtatókat. Rengeteg per volt a korban ilyen ügyek miatt. Mindenesetre az bizonyos, hogy nagy szükség volt rájuk, mivel nem volt még újság tehát innen informálódtak az emberek. Ezért viseli sok kalendárium, pl. a győri is azt a címet, hogy „Házi és Úti Kalendarium...”. 1774-ben Mária Terézia a naptárkiadást monopolizálni akarta, akkor rendeletében kimondta, hogy csak hasznos ismeretek kerülhetnek bele a naptárakba, a jóslást kitiltotta. A cenzúrát is megszigorították nehogy téves eszmék jussanak ki. Ekkor jelennek meg a szépprózai részek kezdetben csak lapkitöltés céljából. Azok olvasták leginkább, akiknek nem volt alkalma művelődni, így hasznossá váltak a nép tudásának emelése szempontjából. A külföldi minta (pl. német) nagy hatással volt, gyakran csak lefordították a német nyelvűeket magyarra. Közben arra is rájöttek a készítőik, hogy a hazai történetek sokkal kelendőbbek lehetnek.⁶⁷⁰ Németországból a XVI. században protestáns egyetemeken tanuló magyar ifjak is hozhattak haza német kalendáriumokat. Német naptárírodalmunk megalapítója Henisch György volt, aki a XVI. század vége felé adta ki „Alter und Neuer Schreybkalender, auf das Jahr...” című naptárát. Majd Frölich indította meg Magyarországon a német naptárírodalmat. Ezt a mintát vették át mások a XVII-XIX században.⁶⁷¹

A Schreybkalender típusú kalendárium nagyon népszerű lett a korban. Nevét, a hónapok mellé behelyezett üres lapokról kapta, melyek arra szolgáltak, hogy a

(1730-1820) <<http://mek.niif.hu/03200/03230/html/02.htm>> [2012. április 20.]

⁶⁷⁰ Elmét vidító elegy-belegy dolgok: rövidebb és hosszabb csípős históriák, melyeket a győri magyar kalendárium 1749-1849 éveiből ki-szedetetett, össze-rendezett s mostan az olvasóknak okulására közrebocsát. Szilágyi Ferenc. Budapest: Magvető, 1983. 393-421. (Továbbiakban: Szilágyi Ferenc, 1983.)

⁶⁷¹Monsberger R. Ulrik, 1931. i. m. 1-62.

tulajdonos feljegyezhetette rájuk életének fontosabb eseményeit, időjárás tapasztalatait, vagy csak a mindennapi gondokat. Ebből fejlődött ki a XVIII. század végén a Volkskalender, mely egyre több helyet adott a napi eseményeknek, híreknek, felfedezéseknek stb. XIX. századra kifejlődött a naptárirodalom, mely a szükségleteknek megfelelően egyre többféle naptárat állított elő pl.: Hauskalender, Wirtschaftskalender, National- Hof- und Staatskalender, Genealogiekalender.⁶⁷²

Az 1582-ben bevezetett Gergely-féle naptárat⁶⁷³ új irányúnak is mondták a Juliánus-féle naptárral szemben, ezért fordul elő a címmegjelölésekben a „neuer und alter” vagy csak „neuer kalender” megnevezés. A jegyzékben a legtöbb kalendárium ezt a nevet viseli. Hazánkra a bécsi naptárak tették a legnagyobb hatást. Számunkra fontos a XVI. században megjelent „Krakauer Schreibkalender”, mely Bécs leghíresebb naptára volt. Az első ilyen kiadója Cosmerovius (1606-1674). Magyarországon 1754-ben Trattner és üzletvezetője Ueberreuter szerezte meg ennek a naptárnak kiadására vonatkozó privilégiumot.⁶⁷⁴

AZ ESTERHÁZY-GYŰJTEMÉNY KALENDÁRIUMAINAK JEGYZÉKÉRŐL

Dolgozatom tárgya a kismartoni Esterházy-gyűjteményben található kalendáriumok ismertetése. Az 1938-ban készített katalógust Zvara Edina (Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Humáninformatikai Tanszékének adjunktusa) tanárnőtől kaptam meg.

⁶⁷² Monsberger R. Ulrik, 1931. i. m. 6.

⁶⁷³ Gergely-féle naptár: Csekélynek tűnő hiba volt a Julianus naptárban, mely az évszázadok alatt napokra duzzadt. Ez az a hiba, hogy 365 és $\frac{1}{4}$ napos évei 11 perc 13 másodperccel rövidebbek a 365 nap 6 óránál. Már a XV század csillagásza is felfigyelt erre a hibára és a tridenti zsinat fel is hatalmazta a pápát a kijavítására. 1578-ban XIII. Gergely pápa kezébe vette a naptárrendezés ügyét. Két csillagász Aloysius Lilius és Christophorus Clavius dolgozták ki javaslatukat, melyeket a pápa 1582-ben emelt törvényerőre. A katolikus hatalmak azonnal elfogadták a Gergely-naptárat, hazánkban 1588-ban iktatták törvénybe. A protestánsok már vontatottabban tették magukká, pápista újítást láttak benne. Ez a naptár sem teljesen pontos, még mindig pár másodperccel hosszabb a csillagászatilag pontos időhöz képest, de ez már csekély hiba. Serkentette a naptárak kiadását a naptárreform. Vannak egyes naptárak melyek együtt közlik a régi Julianus és az új Gergely naptárat is, ennek oka, hogy a protestánsok idegenkedéssel fogadták az új naptárreformot, ezáltal, hogy mindkét időszámítás megtalálható benne, nagyobb olvasó réteg vásárolta. – In: Monsberger R. Ulrik, 1931. 7., Hahn István: Naptári rendszerek és időszámítás. Budapest: Gondolat, 1983. 56-59.

⁶⁷⁴ Monsberger R. Ulrik, 1931. i. m. 10.

1938-ban Hárich János az Esterházy-család levéltárosa készítette el a gyűjtemény jegyzékét, amikor V. Pál a kismartoni kastélyba visszavitette a Bibliotheca Esterházyana köteteit a helyi ferencesek bibliothékájából.

Hárich János az Esterházy hercegek magyarországi, majd burgenlandi levéltárosa.⁶⁷⁵ 1904. május 30-án született Veszprémben. 1928-ban végzett a Pázmány Péter Tudományegyetemen, a filozófia doktoraként, ezután az Esterházy hercegi levéltárban kezdett dolgozni.⁶⁷⁶ Leginkább „zenetörténettel foglalkozott és írásai a Muzsika c. folyóiratban jelentek meg.” Történelmi témájú tanulmánya „A veszprémvölgyi apácakolostor birtokainak története 1526-1773.” címen jelent meg.⁶⁷⁷ Másik műve: „Esterházy-Musikgeschichte: im Spiegel der zeitgenössischen Textbücher: Festgabe anlässlich der 150. Wiederkehr des Todestages von Joseph Haydn” Szerző: Hárich János. Eisenstadt. Burgenländisches Landesarchiv. 1959. Mint említettem 1937-38-ban ő készítette el a gyűjtemény teljes katalógusát.

A jegyzék kalendáriumokat felsoroltató részében időrendi sorrendben szerepelnek a tételek, 1647 a kezdő dátum és 1923 az utolsó. Azon évszámok vannak kiemelve, mely évre az adott naptár szólt. Megadja címét, néhol összeállítóját, szerkesztőjét, de leginkább nyomdászát, a kiadás évét, és az ívméretet. Gyakran található az „Ugyanaz mint a fenti.” megjegyzés a lapokon, ez a felette álló kalendáriumnak egy másik évre szóló kiadása. A jegyzék átírásánál meghagytam ezen a néven őket. Az esetleges elírásokat, hibákat is szöveghűen közöltem. A jegyzéken összesen 294 naptár található. Ez a szám az 1938-as állapot óta megváltozhatott, lehet, hogy már nem található meg mind a gyűjteményben, de az is előfordulhat, hogy bővült az állomány, erről azonban egyelőre nincsenek információim.

A szakdolgozat mellékletében teljes egészében közlöm a jegyzéket, az egyes tételeket a megfelelő segédkönyvek és ezek online adatbázisai segítségével azonosítottam. Az azonosításához felhasznált munkák:

⁶⁷⁵ Mőcsényi Mihály: Kritikus gondolatok és ismeretlen tények Eszterháza építéstörténetéhez. Vélemények a műegyüttes alakulásáról. Soproni Szemle 1997. LI. évfolyam 1. szám. 9. <<http://sopszem.sopron.hu/sopszem/1997-LI-1.pdf>> [2012. 04.01.]

⁶⁷⁶ Magyar Katolikus Lexikon: Hárich János <<http://lexikon.katolikus.hu/H/H%C3%A1rich.html>> [2012. 04.10.]

- Petrik Géza Magyarország bibliographiája: 1712–1860, I-VIII. kötetek,
- Régi magyarországi nyomtatványok: 1636–1655.,
- Szabó Károly: Régi magyar könyvtár II.,
- Sztripszky Hiador: Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár c. munkájának I-II. kötetéhez: pótlások és igazítások, 1472-1711,
- Kertbeny Károly (1824-1882): Magyarországi német könyvészet 1801-1860,
- Petrik Géza Magyar Könyvészet kötetei,
- Karlsruher Virtueller Katalog.

A kalendáriumok azonosítása több szempontból is nehézséget jelenthet. Elég belegondolnunk, hogy a mai naptárainkkal mit teszünk az adott év lejártával. Kidobjuk őket, mert elhasználódtak, és az újévben egyébként is másikat vennénk, tehát nincs már rá szükségünk. Nos, ez a vizsgált korban sem volt máshogy. A nyomdákban hiába adták ki folyamatosan évről-évre őket, van, amelyik évből egy sem maradt ránk. Ha fent is maradtak, az csak a véletlennek volt köszönhető. Néhány kalendáriumot a kezembe véve azt tapasztaltam, hogy a legtöbb csak vékony papírkötést kapott, így nem csoda, ha elrongyolódtak. Keménykötést nem érte meg nekik adni, mivel ezek csak ideiglenes szerepet töltöttek be. A nagy példányszámban előállított naptárakat meg is drágította volna az igényesebb kemény kötés. Természetesen előfordult egyes típusoknál a díszes borítás, melyeket előkelőbbek számára készítettek.

A jegyzék átírásánál látható, hogy a XIX. századi nyomtatványok azonosítása teljesen kimarad munkámból. Néhány művet nem ismertek a felhasznált segédkönyvek készítésekor, vagy talán nem is maradt belőlük példány, ez lehet az oka, hogy a bibliográfiai kézikönyvek nem említik őket. Petrik Géza Magyarország bibliographiája: 1712–1860 címében ott van az 1860-as határ, még is csak 1801-ig említi az adott naptárakat. Tehát előfordulhat, hogy a gyűjteményben lévő kalendáriumok egyedülállóak, azonban valószínűbb, hogy Petrik Géza gyűjtőmunkája nem terjedt ki elég mélyre hatóan. A XIX. századi kalendáriumok

⁶⁷⁷ Veszprém megyei életrajzi lexikon: <<http://helyismeret.ekmk.hu/lexikon/lexikon.php?betu=H>> [2012. 04.01.]

azonosítása egy következő dolgozat keretén belül megvalósulhat a közeljövőben. Az egyszerűbb és gyorsabb visszakereshetőség érdekében név- és helymutatót mellékeltem szakdolgozatom végén.

STATISZTIKA

A következő fejezetben táblázatokba rendezve szemléltetem a kalendáriumok nyelvi, nyomdászok és városok szerinti megoszlását.

Nyelvi összetétel

A számadatok alapján a német nyelvű naptárak vannak többségben, számszerűsítve 159 db. Amint a mellékelt táblázatban is látható:

Nyelvi megoszlás			
latin	magyar	német	francia
72	62	159	1

1. táblázat: Nyelvi megoszlás

Ez az arány nem meglepő, mivel a XIX. századig – főleg a nyugati területeken - a német nyelvű irodalom volt túlsúlyban, hiszen naptárirodalmunk is bécsi hatás alatt fejlődött ki. A nyomdászok, például a jegyzékben elég sűrűn felbukkanó Streibig-nyomda, csak elég soká kezdett magyar nyelvű naptárak kiadásához, és akkor sem nemzeties érzelmei vezérelték, hanem az üzleti érdekek.

Városok

A jegyzéken szereplő városokban kiadott nyomtatványok számáról készített szemléltető táblázatban láthatóak például „Pozsony, Kassa, Pest” megnevezésű csoportok. Ezek a Landerer család több nyomdájában megjelenő kiadványait jelzik, melyek a jegyzéken is így kerültek feltüntetésre.

város	a kiadványok száma
Bécs	30
Buda	86
Budapest	1

Győr	44
Győr, Buda	4
Győr, Kismarton	2
Ismeretlen	2
Kassa	1
Komárom	1
Lócse	2
München	1
Nagyszombat	19
Nürnberg	3
Párizs	1
Pest	39
Pottendorf	1
Pozsony	29
Pozsony, Buda	2
Pozsony, Kassa	2
Pozsony, Kassa, Pest	1
Pozsony, Pest	22
Pozsony, Buda, Pest	1
Összesen	294

2. táblázat: Városok jegyzéke

Ebből látszik, hogy a gyűjteményben megtalálható legtöbb kiadvány Bécs, Buda, Győr, Nagyszombat, Pest és Pozsony városok nyomdáiban jelent meg.

Nyomdászok, kiadók, nyomdahelyek

A kalendáriumokban feltüntetett nyomdászokat, nyomdákat és kiadókat szemléltető táblázatomban látszik, hogy 47 különböző személyhez, intézményhez köthető a jegyzéken szereplő 294 db naptár. Ahol nem jegyezték fel a nyomdász nevét, ott a város vagy a nyomdahely nevéhez soroltam be az adott művet.

nyomdászok, kiadók	a gyűjteményben szereplő kiadványaik száma
Bécs	2
Brewer Sámuel	2
Bucsánszky Alajos	1
Byller Máthé	1
Dobai János	1
Egyházmegyei nyomda, Győr	1
Emich Gusztáv	10
Endters, Wolfgang	2
Friebeisz István	4
Geitler F. B.	3
Heckenast Gusztáv	2
Kassa, Pozsony	1
Hof- und Staats-Aerarial-Druckerei, k. k.	7
Királyi Magyar Egyetemi nyomda, Buda	65
Kürner Jakab János	2
Landerer Anna	13
Landerer család	11
Landerer-Heckenast nyomda	1
Landerer János Mihály	9
Landerer Katalin özv.	8
Landerer Lajos	7
Landerer Mihály	6
Lindauer, Joseph/Johann	1
Lochner Kristóf	1
Neusohl, Johann Stephani	8
Oderlitzky, Anton Michael	1

Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt.	1
Patzko Ferenc Ágoston	5
Pressburg (Pozsony)	1
Schauff, Johann Nepomuk	5
Schneckenhaus, Venceslaus Melchior	1
Schwaiger, Andreas	1
Snischek, Karl. Kasp.	1
Sollinger, Johann Paul	16
Spaiser, Christian	3
Spaizer Ferenc Domonkos	7
Streibig János Gergely	7
Streibig József	21
Streibig Lipót (Leopold Streibig)	15
Trattner-Károlyi	19
Testu, Laurent Étienne	1
Töltési István	1
Typis Academicis Societatis Jesu	1
Tyrnaviae, Typis Regiae Universitatis Budensis	16
Verdussen, Hieronymus	1
Werfer, Carl	1
Összesen	294

3. táblázat: Nyomdászok jegyzéke

A Streibig-nyomda és a Landerer család kalendáriumai emelkednek ki leginkább, ők azok, akik generációkon keresztül jelen voltak a nyomdászat piacán, ezáltal az itt említett gyűjteményben is.

Ha évszázadokra bontom le a jegyzéket, akkor a kapott adatokból, világosan látszik, hogy a XIX. századi naptárak vannak túlsúlyban. Azokból is leginkább a század első felében megjelentek. Előfordulhat, hogy a korábbi századokból elvesztek

a kiadványok, de az is meglehet, hogy Esterházy Miklós (1765-1833) gyűjtésének – amikor is hatalmas méretekben növelte az állomány nagyságát – köszönhető ez a nagyarányú növekedés:

XVII. század	10
XVIII. század	77
XIX. század	205
XX. század	2

A jegyzéken szereplő nyomdák és nyomdászok

A legnagyobb egységet a jegyzéken szereplő nyomdáknak, nyomdászoknak, kiadóknak szántam. Beosztásom érthetővé válik a számok alapján, miszerint több mint 40 név szerepel a nyilvántartáson. A dolgozat méreteinél fogva értelemszerűen nem részletezhetem valamennyit, csak a legtöbb kiadvánnyal szereplőket és a kalendáriumkészítés „piacán” kiemelkedőket emeltem ki. Minden nyomda ismertetése előtt közlöm kiadványainak címét.

A magyar könyvnyomdászat teljes kiépüléséig - a XVII. századig - a legtöbb szerző előszeretettel választotta műve megjelenésének helyszínéül a bécsi nyomdákat. Így magyar nyelvű naptárakat bécsi szerzők és nyomdászok is adtak ki, mint például Kürner Jakab János.⁶⁷⁸ A jegyzéken két kalendárium található a bécsi Kürner nyomdából, mindkettő magyar nyelvű.

Kürner Jakab János [Johann Jakob Kürner] (†1675)

XVII. századi bécsi könyvkiadó és nyomdász.⁶⁷⁹ 1649-től 1675-ig működtette a városban typográphiáját.⁶⁸⁰

⁶⁷⁸ Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 39, 124.

⁶⁷⁹ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 233.

⁶⁸⁰ CERL Thesaurus - Kürner, Johann Jakob. <<http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cni00034944>> [2012. április 20.]

1644-től Vitus Püchler altenburgi matematikus készítette a kalkulációkat Kürner kiadványaiban.⁶⁸¹ Mint például az 1658-as évre szólóban is (jegyzék 3.), a kalendárium címében olvasható: „Kalendarium Kristus Urunk születése után az M.DC.LVIII. ... Püchler Vid... Nyomtatta-ki Béchben Kürner Jakab János.”⁶⁸²

Magyar naptárakon szereplő német szerzők nevei például Hancken Bálint, David Herlicius, Puchler Vid, Andreas Argolus, Leopold és Matthäus Kürner, Christoph Neubarth és Johann Neubarth. Egy kivétellel mindegyikkel találkozhatunk a jegyzéken is.

Lőcsei naptárak

Német mester készítette a korban oly híres lőcsei jellegzetesen barokk naptárakat, napokra tagolt verses naptárral, havi verssel, vásárok jegyzékével, prognosztikkal, gazdasági előírásokkal és magyar krónikával. A lőcsei naptár elterjedését és hírnevét biztosította, hogy a magyar nyelven megjelent naptárak közül ez az egyetlen, amelynek megjelenésére biztosan lehetett számítani minden esztendőben. Más naptáraink ekkor még hol megjelentek, hol elmaradtak.⁶⁸³ Frölich Dávid halála után pár évvel a lőcsei kalendáriumokon Christoph Neubarth sziléziai asztrológus neve szerepel, pontosabban 1651-től. Ő készítette a naptárszámításokat és prognosztikonokat.⁶⁸⁴ Halála után fia vette át helyét 1685-től Johann Neubarth neve van a nyomtatványokon. Ők állították össze a kolozsvári, lőcsei, és zsolnai kalendáriumokat is.⁶⁸⁵ Néhány nagyszombati naptár prognózisát is Christoph Neubart készítette.⁶⁸⁶ A jegyzékben 11 tételen szerepel valamelyikük neve (ld. névmutató: Neubarth, Christoph 8, 9, 10; Neubart, Johann 11, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21).

⁶⁸¹ Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 39, 124.

⁶⁸² Melléklet. 3. számú kalendárium.

⁶⁸³ Rapaics Raymund: A magyar naptár. Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai, Gazda István vezetésével, közreműködött: Vargha Domokosné <http://www.ekonyvkereso.net/file/05300/05391/pdf/Rapaics_MagyarNaptar_Csill.pdf> [2012. április 23.]

⁶⁸⁴ Dukkon Ágnes, 2003. i. m. 140.

⁶⁸⁵ua. 136.

⁶⁸⁶ua. 137.

A jegyzéken két lőcsei nyomtatvány található, mind a kettőn Neubarth Christoph neve szerepel. (Tételszám: 9, 10.) 1674-es évre szóló „Uj és O Kalendarium, melyet Christus születése után való 1674. irt, Neubarth Christoph.- Lőtsen, Brewer Samuel által.” és ugyan ennek 1681-es évre szóló változata.

Brewer-nyomda (Lőcse: 1625-1739)

A fentebb említett – jegyzéken szereplő – kalendáriumok a méltán híres lőcsei naptárak előállítójánál, a Brewer-nyomdában jelentek meg. A jegyzékben két tétel köthető nevükhöz, de még sem hagyhattam ki részletesebb ismertetésüket, mert az általuk kiadott kalendáriumok a korban rengeteg más nyomdának adtak alapot. Sokan utánozták formáját kelendősége miatt. Jegyzéken szereplő kiadványainak címe: „Uj és O Kalendarium, melyet Christus születése után való...”

Lőcse városa a XVI. században tért át a reformáció következményeként a lutheránus hitre, majd az ellenreformáció során a XVIII. században katolikus hitre. A XVII. század egyik legjelentősebb typográphiájának, a négy generáción keresztül működő nyomdának ez okozta a vesztét.⁶⁸⁷

Bruno Brewer hozott létre könyvkereskedést a XVI. században a városban. 1625-ben a wittenbergi eredetű család könyvkereskedését Brewer Lőrinc (1625-1664) bővítette nyomdával.⁶⁸⁸ 1626-ban indította meg a magyar kalendáriumok nyomtatását, tehát egyből a nyomda termékei közé tartozott. 1665-ben fia Sámuel (1665-1699) lett utóda. Fénykorát kettejük alatt élte a nyomda. 1689-től kezdve Neubarth Kristóf fia János szerkesztette a naptárakat.⁶⁸⁹ 1700-tól Sámuel feleségének, Zsófiának neve szerepel a nyomtatványokon, 1706-tól pedig „Brewer Sámuel örökösei”. 1712-től Sámuel fiának Brewer Jánosnak neve tűnik fel. Ebben az időben már érezhetően csökkent a megjelenő művek száma.⁶⁹⁰ Brewer János a felvilágosodás szellemében bevezette az új hazai német naptárirodalmat, mely címében is újítást hozott: „Neuer Haus-und Reisekalender auf Ungarn, Siebenbürgen...”, a modern házinaptárt lehet benne felismerni. 1740-ben meghalt János, ekkor jelent meg az

⁶⁸⁷ Pavercsik Ilona: A lőcsei Brewer-nyomda a 17-18. században. I. Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. Budapest: OSZK. 1979. 353-408. Az idézett hely: 405. (Továbbiakban: Pavercsik Ilona, 1979. I.)
⁶⁸⁸ ua. 405.

⁶⁸⁹ Monsberger R. Ulrik: A hazai német naptárirodalom története 1821-ig. Budapest: Pfeifer Ferdinánd, 1931. 1-62. (Továbbiakban: Monsberger R. Ulrik, 1931.)

utolsó lőcsei német kalendárium.⁶⁹¹ Mint már említettem az ellenreformáció nyomása miatt fejezte be működését a nyomda.⁶⁹² Lutheránus és kálvinista szellemű műveket adtak ki, katolikus csak szórványosan az 1730-as évektől jelent meg. Már az 1720-as évektől megnehezítette helyzetüket III. Károly cenzúra rendelete, miszerint a királyi cenzor ellenőrzése nélkül nem adhattak ki semmilyen könyvet a nyomdák. A cenzori teendőkkkel a katolikus nagyszombati egyetem kancellárját bízták meg. Ha valaki megszegte a rendeletet, komoly büntetésre számíthatott. Ez már nagy visszaesést eredményezett, a másik következménye a rendeletnek, hogy a protestáns külföldi nyomdászlegények sem jöttek Lőcsére, így a munkaerő is megcsappant.⁶⁹³ Az 1730-as évektől szinte csak kalendárium kiadásból éltek. 1739-ben ez is megszűnt, mivel a kassai jezsuiták megszerezték a Házi és úti kalendárium kiadásának jogát 3 nyelven, ezzel tönkre téve a lőcsei nyomdát.⁶⁹⁴

A nyomda létrejötte óta adtak ki magyar és német nyelven egyaránt naptárakat. Összesen 132 db. jelent meg a nyomda egész működése alatt. Kiadványainak nagy része magyar nyelvű, mint ahogy a jegyzéken szereplő két kalendárium is (9, 10).⁶⁹⁵

Verdussen, Hieronymus (1666-1669)⁶⁹⁶

Antwerpenből érkezett Nádasdy Ferenc pottendorfi birtokán felállított nyomdájába. Családja már több generáció óta foglalkozott könyvkiadással. Johann Baptist Hacque-val Bécsben dolgozott, ezt bizonyítja sok 1667 és 1668-ból származó kiadvány. Verdussen azonban 1668-tól már a pottendorfi nyomdát vezette.⁶⁹⁷ 1669-ben a nyomda munkája megszűnt, 1670-ben Lorettomban folytatódott a munka, Verdussen nélkül. További információk nincsenek róla, pont úgy, mint a nyomda

⁶⁹⁰ Pavercsik Ilona, 1979.. i.m. 353 - 408.

⁶⁹¹ Monsberger R. Ulrik, 1931. i. m. 1-62.

⁶⁹² Új magyar irodalmi lexikon. 1. kötet. Főszerk. Péter László. Budapest: Akadémiai K, 1994. 278-288. (Továbbiakban: Péter László, 1994.)

⁶⁹³ Pavercsik Ilona, 1979. i. m. 353 – 408.

⁶⁹⁴ ua. 353 — 408.

⁶⁹⁵ Pavercsik Ilona: A lőcsei Brewer-nyomda a 17-18. században II. Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. Budapest: OSZK 1980. 349-475. (Továbbiakban: Pavercsik Ilona, 1980.)

⁶⁹⁶ 1620. május 17-én született és 1687. május 4-én halt meg, 1657-58 között vették fel a nyomdászok Szent Lukács céhébe. – Ecsedy Judit, V.: A régi magyarországi nyomdák betűi és díszei: XVII. század. Budapest: Balassi: Országos Széchényi Könyvtár, 2010. 89. (Továbbiakban: Ecsedy Judit V., 2010.)

felszereléséről sem.⁶⁹⁸ Egy kiadvány származik Pottendorfból, a 7-es számú, melyet Argolus András kalkulációja alapján Greissel János György állított össze.

Töltési István (Komáromi nyomda: 1703-1721)⁶⁹⁹

A XVIII. század elején több sikertelen kísérlet történt nyomda alapítására a városban. Az adatok elég bizonytalanok, az első állandó typográphiát illetően, talán Töltési István - debreceni könyvkötő és nyomdász - hozhatta létre.⁷⁰⁰ Életéről keveset tudnak, sőt több évtizedről adatok sem állnak rendelkezésre. A szakirodalmakat olvasva elég nagy különbségeket fedeztem fel. 1660 körül született és 1737-ben halt meg. 1681-ben külföldi tanulmányútra küldték Hollandiába nyomdászatot tanulni Debrecen város költségén. Ugyanis a városnak érdekében állt, hogy nyomdájuk élén egy tanult, értő ember álljon, aki a betűmetszéshez is ért. Miután hazatért 1683-1685-ig volt a typográfia élén, azonban munkájával nem voltak megelégedve. Az ezt követő években a szakirodalom sem pontos Tapolcainé Sáray Szabó Éva tanulmánya szerint 1686-ban telepedett le Komáromban. Ecsedy Judit szerint miután elhagyta Debrecen életében több év ismeretlen, csak 1703-ban tűnt fel Komáromban.⁷⁰¹ Felmerül a kérdés, ha már 1686-ban Komáromban lett volna, miért csak 1705-től ismertek nyomtatványai, talán a nyomda felszerelésével foglalkozott, de ez a 20 év nem elfogadható a berendezések beszerzésére szánt időre, túl hosszú intervallum. Így elfogadhatóbbnak tartom Ecsedy Judit megállapítását. Talán egyik oka ideköltözésének –amiről szintén nincsenek biztos információk - az üzleti lehetőség, amit a nyomda nélküli városban látott.

A XVIII. századig bárki adhatott ki kalendáriumokat, de a szigorú cenzúrendeletek miatt később ezt szabadalomhoz kötötték.⁷⁰² Az első ilyen

⁶⁹⁷ Ecsedy Judit, V., 2010. i. m. 84-89.

⁶⁹⁸ ua.

⁶⁹⁹ Petrik Géza: Magyarország bibliographiája: 1712-1860, VIII. köt. Függelék. Nyomda-és kiadástörténeti mutató. Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár. Budapest. 1991. 210. (Továbbiakban: Petrik Géza, 1991.)

⁷⁰⁰ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 158.

⁷⁰¹ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 158.

⁷⁰² Az államhatalom igyekezett, befolyását növelni a kalendárium kiadásokon. Legelőször azt határozták meg, hogy ki adhat ki naptárakat. Céljuk volt, hogy a király által adományozott privilégiummá tegyék a kalendáriumkiadást. Nem volt érdektelen az államhatalom ez iránt a több tízezer példányban megjelent információhordozó iránt, ugyanis nem volt lényegtelen mit olvasnak az

kizárólagos szabadalmat Töltési István kapta 1705-ben I. Józseftől.⁷⁰³ Ezért is szántam személyének nagyobb egységet. 15 évre szól a lőcsei mintára szerkesztett kalendáriumok kiadásának joga. A szabadalom megadása előtt már két évvel adott ki kalendáriumokat, amire nem volt engedélye. Így azokat lőcsei nyomdahellyel tüntette fel, hamisan.⁷⁰⁴ Az RMK szerint legkorábbi terméke egy kalendárium 1711-ből.⁷⁰⁵ Sztripszky azonban 1706-1710 közötti kalendáriumokat is említ, mint ahogy ezt a jegyzéken a 11-es számú tétel is bizonyít. Nyomdájának felszereltségéről sem tudnak semmit. Meglehet, hogy az Amszterdamból hozott és a Debrecenben metszett betűkészletét használta Komáromban. Kalendáriumainak minősége elmarad a korban oly népszerű lőcsei és nagyszombati mögött, ennek ellenére népszerűek voltak. 1705-1721-ig minden évben jelentetett meg naptárat, ez volt a fő bevételi forrása. Ezek mellett csak két imádságos és énekes könyvet adott ki.⁷⁰⁶ 1721 után nem állnak rendelkezésre adatok Töltésivel és nyomdájának sorsával kapcsolatban.⁷⁰⁷ Tehát valószínű, hogy megszűnt működése, Landerer vásárolta meg egyes dúckészleteit. 1737-ben halt meg, de a nyomda bezárása és halála közötti időről sem tudnak semmi biztosat.⁷⁰⁸

Kalendáriumainak felépítése

A XVII. század második felétől Neubarth Christoph (1651-1681), majd Neubarth Johann [János] állított össze kalendáriumokat az ország szinte egész területén, ahogy ezt Lőcsénél is láthattuk. Így Neubarth Johann [János] szerkesztette a komáromi kalendáriumot is.⁷⁰⁹ Az itt kiadott kalendáriumok címlapja piros-fekete nyomással készült, és Magyarország koronás címerének fametszetes rajza található rajtuk

emberek ezrei. – In: Kovács István Gábor, 1989. - A központi hatalom beavatkozása s a felvilágosodás kalendáriumideálja

<<http://mek.niif.hu/03200/03230/html/02.htm>> [2012. április 20.]

⁷⁰³ Gárdonyi Albert: A XVIII. század legkeresettebb könyve. Magyar Könyvszemle 1941. (65. év 3. foly.) 3. sz. 232-244. (Továbbiakban: Gárdonyi Albert, 1941.)

⁷⁰⁴ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 158.

⁷⁰⁵ Csak 1711 utániak maradtak fent, melyek 1721-ig mind megtalálhatóak a Ráday-Gyűjteményben. - Sáray Szabó Éva, Tapolcainé: Komárom nyomdászati- és sajtótörténete, 1705-1849. Komárom: KT Könyv- és Lapk., 2010. 11-30. (Továbbiakban: Sáray Szabó Éva, 2010.)

⁷⁰⁶ Sáray Szabó Éva, 2010. i. m. 11-30.

⁷⁰⁷ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 158.

⁷⁰⁸ Sáray Szabó Éva, 2010. i. m. 11-30.

⁷⁰⁹ ua. 11-30.

(gyakori címlap dísz, pl. Melléklet-képek 5.), melyet két oroszlán tart, ez a motívum szerepel a lőcsei kalendáriumokon is. Az első része az öröknapári rész, majd a naptári rész (szintén piros-fekete nyomással készült) naptári jelekkel. A hónapok kétféle megnevezésben szerepelnek, mely gyakori szerkesztési mód volt a többi nyomda naptáraiban is. (pl. Januarius-Boldog Asszony hava). A következő rész az asztrológiáé, majd a háborúkról, betegségekről, termésről tartalmaz előrejelzést. Az érvágásra utaló rész majd csak az 1720-as kiadásban jelent meg, pedig máshol már a kezdetektől a naptár része volt. Vásárok jegyzéke havonkénti lebontásban- napokra lebontva- mellettük a városok nevei. A krónika szintén megtalálható és a kalendárium kiadásának évéig vezeti el az olvasót. Valószínű, hogy nagy példányszámban jelent meg, mivel a debreceni nyomdától elvonták ezt a jogot 1713-ban. Emiatt rövid idő alatt kellett előállítani hatalmas példányszámban, ami a minőség rovására ment. A betűk megjelölése sem egyforma, helyesírási hibái is vannak. A kalendáriumok szedése sem egységes, és a színek is változnak egy kiadványon belül. Záródíszként gyakran alkalmazott virágornamentikát, geometriai ábrákat, fametszetes iniciálékat. Vékony papírkötést kaptak kalendáriumai, ívjelzésekkel és őrszavakkal.⁷¹⁰

Streibig-nyomda (Győr 1727-1850)⁷¹¹

Jegyzéken szereplő kiadványainak címe: „Calendarium Jaurinense titolare, politicum, juridicum.”; „Neu eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib-Calender.”

Következő nyomda, melyet kiemelnék az a győri Streibig-nyomda. Azért is tartom fontosnak hosszabb részletezését, mert a kalendáriumok legnagyobb hányada - pontosabban a 294 db. közül 43 db. - innen származik. Több generáción keresztül üzemelt a tipográfia, ez látható a mellékelt kis táblázatban, és a jegyzéken szereplő kalendáriumok számán is.

⁷¹⁰ ua. 11-30.

⁷¹¹ Petrik Géza, 1991. i. m. 302.

Nyomdavezetők⁷¹²

Streibig József Antal	1727-1736
Streibig János Gergely	1737-1781
Streibig János Gergely örökösei	1781-1783
Streibig József	1783-1818
Streibig Leopold	1815-

A jegyzéken szereplő tételek között három Streibig családtag neve szerepel: Streibig János Gergely; Streibig József; és Streibig Leopold.

A nyomda megalakulásának története

Streibig József Antal 1708-ban Alsó-Ausztriában hozta létre typográfiáját, 1719-ben költözött Magyarországra, először 1720-ban Kismartonban,⁷¹³ 1721-ben Sopronban, 1727-től pedig Győrben dolgozott.⁷¹⁴ Arról, hogy Streibig mikor költözött Sopronba több adatot is találtam, Pitroff Pál könyve szerint 1725 körül, az Új Magyar

⁷¹² Névváltozatok: Typis Jaurinensis, Typis Streibigianis, bey den Streibigischen Erben, Streibig Gergely maradékinál. – Petrik Géza, 1991. i. m. 302.

⁷¹³ Kismartonban működő nyomdák: Hübschlin-nyomda, 1712-1713 és Streibig-nyomda 1720. Kismartonban először 1711-ben alapította a Typis Residentiae Kismartoniensis nevű nyomdát Johann Baptist Hübschlin (1677 –1713). Esterházy Pál támogatásával valósult meg ez a terv a kismartoni kastélyban. Wix Györgyné és Borsa Gedeon is azt írja tanulmányában, hogy 1715-ig működött a nyomda Kismartonban. Azonban Ecsedy Judit állítása szerint csak 1713-ig dolgozott itt Hübschlin. 1715-ben már utódai üzemeltettek nyomdát Bécsújhelyen. Borsa tanulmánya 1956-os, Ecsedy Judit kutatásai frissebbek, így véleményem az, hogy Hübschlin csak 1711 végétől 1713-ig tartózkodott Kismartonban. Valamint a támogató Esterházy Pál halálával (1713) a nyomda sem működött tovább, utóda Mihály herceg bezáratta.

Streibig József Antal is itt dolgozott egy évet, de többen úgy gondolják, hogy magyarországi munkásságát Sopronban kezdte, mert kiadványa ebből a korból nem maradt. Ecsedy Judit szerint 1719-ben érkezett Kismartonba, előtte Alsó-Ausztriában működött 1708-tól 1719-ig, és 1721-ben ment Sopronba. A nyomda felszerelése nem az Esterházy család tulajdona volt, hiába voltak udvari nyomdászok mindketten. Ezt bizonyítja, hogy később Streibig és Hübschlin is saját felszerelésével folytatta a nyomtatást más városban. Gyors távozásuk mutatja, hogy itt nem tudott gyökeret verni a nyomdász, és a korból nem is alakult több nyomda a városban. Arra a kérdésre, hogy Hübschlin távozása és Streibig megérkezése, vagyis az eltelt 7 év alatt kettejük között működött-e nyomda nem tudják a választ. - Kék vér, fekete tinta..., 2005. i. m. 109-117. ; Wix Györgyné: Néhány adalék a kismartoni nyomda történetéhez. MKsz, 1965. 138 -141.

<http://epa.oszk.hu/00000/00021/00259/pdf/MKSZ_EPA00021_1965_81_02_128-158.pdf#page=11> [2012. április 21.]; Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 155.; Borsa Gedeon: Adatok a 18. századi kismartoni nyomdáról. MKsz, 1956. 138–139. <<http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=21>> [2012. április 21.]

⁷¹⁴ Új magyar irodalmi lexikon. 3. kötet. főszerk. Péter László. Budapest: Akadémiai K, 1994. 1846-1847. (Továbbiakban: Péter László, 1994.)

Irodalmi Lexikon szerint 1721-ben. Mivel 1720-ban elhagyta Kismartont valószínűsítem, hogy 1721-ben már Sopronban lehetett. Sőt olyan feltevés is van, hogy már 1715-ben itt adta ki nyomtatványait, de talán ekkortájt még nem rendelkezett engedéllyel, így vagy engedély nélkül adta ki köteteit, vagy ez az állítás sem igazolható. Ezt túl korainak tartanám, a fentebb említett okok miatt. Sopronban és Győrben is ő volt az első nyomdász. 1726-ban kapta meg a jogot naptárak kiadására Sopronban, mely latin nyelvű címtárat⁷¹⁵ is tartalmazott, ez volt a „Titulare Calendarium seu Schematismus Regni Hungariae,” mely ezután évről évre megjelent.⁷¹⁶

A püspök pártfogásával került Győrbe 1726-ban, aki Sopronból telepítette át az ott már haldokló üzemet, melyet támogatásával rendeztetett be a nyomdász. (Ez az adat is bizonytalan, egyes források szerint 1728-ban költözött át). A nyomda 120 évig üzemelt Streibig és utódai vezetése alatt. Évekig ezzel a felirattal jelentek meg nyomtatványai: „Typographus eppalis” – azaz püspöki könyvnyomtató.⁷¹⁷ A jegyzékben is szerepel ilyen megnevezés: 12-es: „1751. Calendarium Jaurinense titulare, politicum, juridicum.- Jaurini, Typis Gregorii J. Streibig, Episc. Typ. -k.8-r.” Nyomtatási engedélyt 1726-ban kért naptárak kiadására, olyanokra, melyeket már Sopronban is elkezdett kiadni. 10 évre megadták neki a privilégiumot, megjelölt formátumú címtáras latin és német naptárakra,⁷¹⁸ melyek címtárát a királyi kancellária cenzúrája alá vonták. Nyomtatványa volt a „Calendarium Jaurinense...”, 1728-tól,⁷¹⁹ melyből két évre szóló található a gyűjteményben. A XVIII-XIX. században a nyomdák versenyeztek a kiadási jogokért, főleg a nagy jövedelmet hozó kalendáriumokra vonatkozóért, ezáltal sokszor kerültek összetűzésbe a nyomdászok. Egy adat szerint Spaiser Ferenc Domonkos könyvkereskedő bepanaszolta Streibiget, hogy 1730-iki évre olyan naptárat adott ki, melyre nem volt engedélye, de mivel a püspök könyvnyomtatója volt nem vonatkoztak rá a

⁷¹⁵ Az első címtárak még csak a legfontosabb állami és egyházi tisztségviselők neveit közölték. A 19. században oly mértékben bővültek, hogy már a tisztségviselői kategória képviselőin kívül a segédszemélyzetet is a megyei és városi tisztségviselők nevét is közölték. Kis Gábor... Bárók, királyi család tagjai

⁷¹⁶ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 155-156.

⁷¹⁷ Pitroff Pál: A győri sajtó története: 1728-1850. Győr: Győr szabad királyi város kiadása, 1915. 6-14. (Továbbiakban: Pitroff Pál, 1915.)

⁷¹⁸ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 156-157

helytartótanácsi rendeletek. Azonban a Titulare kalendáriumok nem megfelelő terjesztése miatt, néhány éven keresztül szüneteltették kiadásukat, pedig meg volt rá a kiadási joguk. Ekkor Spaiser könyvkereskedővel újabb viszálykodás alakult ki, mert ő ezt kihasználva olyan naptárakat adott ki, melyek a győri műhely privilégiumába tartoztak. Tettét azzal indokolta, hogy Streibig azáltal, hogy nem adott ki ilyen naptárakat és hirtelen beszüntette őket, nagy kárt okozott a népnek, ugyanis 7 éven keresztül nem élt jogával (1730-tól). Spaiser pedig 1735-től adott ki kalendáriumokat, és 1737-ben jött ellene a panasz. Streibig fia, Streibig János Gergely 1737-ben kérte, hogy atyja kiváltságait ruházzák rá, azzal az indokkal, hogy atyja időskorára tekintettel nem törődött rendesen a kiadásokkal. A Spaiser-Streibig ügy vége az lett, hogy mindketten megkapták a jogot kalendáriumok kiadására, Spaiser Ferenc Domonkos, mint könyvárus a saját kalendáriumait a pozsonyi nyomdában saját költségén kinyomtathatta és forgalomba hozhatta. Az ifjú Streibig pedig élt jogával és 1737-től folyamatosan megjelentette a német Schreibkalender-t, 1739-től latin nyelvűeket is. Az id. Streibig 1744-ben nyert győri polgárjogot (ekkor már fia vezette a műhelyet), innentől kezdve függetlenedett a püspöki fennhatóság alól és kiköltözött a püspöki házból. 1787-ben már az ő fia, József üzemeltette az ekkor haldokló nyomdát, mert Streibig János Gergely nem fordított elég figyelmet a fejlesztésekre, ennek eredménye az lett, hogy egyre rosszabb minőségű kalendáriumokat állítottak elő.⁷²⁰1782-ben rokonának Landerer János Mihálynak a segítségét vette igénybe. A nyomda felvirágzását követően Pápán és Veszprémben nyitottak fióküzletet. Petrik Géza: Magyarország Bibliográphiája nyomdászati kötete szerint 1783-ban vette át a nyomda üzemeltetését Streibig József, bizonyítja ezt a jegyzéken szereplő 1784-es kalendárium (41.) is, melyen szerepel a neve. Latin és német nyelvű naptárkiadásai jelentek meg, melyek a legfőbb bevételi forrásaik voltak. 1807-től özvegye, majd 1815-től fia Streibig Leopold vezette az akkor már jól jövedelmező nyomdát.⁷²¹ Őt követte halála után özvegye – Klara Werner - 1837-től.

⁷¹⁹ Szelestei Nagy László, 1980. i. m. 475-517.

⁷²⁰ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 156-157., Pitroff Pál, 1915. i. m. 6-14.

⁷²¹ ua. 103-104.

1850-ben Sauverin Viktor Géza vásárolta meg a csődbe ment üzemet, aki már korábban művezető volt a typográphiában.⁷²²

A Streibig-nyomda naptárai

A kalendáriumok voltak a Streibig-nyomda legnépszerűbb, legnagyobb példányszámban megjelenő és legmesszebbre eljutó kiadványai.

Hazánkban az elsők között volt német kalendáriumok kiadásában Streibig József Antal. 1729-ben megjelent kalendáriumának címe: „Crackauer Schreib-Calender auff das Jahr...Raab, druckt Jos. Ant. Streibig...” 1737-től minden évben megjelentették a naptárakat. A XVIII. században a szigorú cenzúratörvények miatt egyre inkább el kellett hagyniuk a babonás részeket, ez azonban nem ment egyik napról a másikra, helyükre próbáltak hasznos közleményeket tenni, különösen a háztartással kapcsolatosakat, anekdotákat (erkölcsi tanításuk miatt). Ez általánosan jellemző volt az összes nyomdára. A Schreibkalender annyira népszerű volt, hogy évente 20-30 ezer példányt nyomtattak belőle.⁷²³

A Streibig nyomda első győri terméke az 1728. évre szóló, német és latin nyelvű, nagyméretű kalendárium volt. Három megjelentetett típusal dolgoztak: *Calendarium Jaurinense titolare et historicum*; *Neu eingerichter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender*; Házi és úti ó és új kalendárium.

A magyar nyelvű naptárakból egy sem lelhető fel az Esterházy-könyvtárban. „*Calendarium Jaurinense titolare et historicum*” típusból két darab található a 12-es szám alatt, egy 1751-es évre szóló „*Calendarium Jaurinense titolare, politicum, juridicum.- Jaurini, Typis Gregorii J. Streibig, Episc. Typ.*” 13-as szám alatt, pedig egy 1753. évre szóló.

„*Neu eingerichter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender*” típusú már jóval nagyobb számban fordul elő a jegyzékben, szám szerint 41 db. A 2. táblázatból kiemelt részen látszik a jegyzéken lévő kalendáriumok többsége Streibig József munkássága alatt jelent meg.

⁷²² Péter László, 1994. III. kötet. 1846-1847.

⁷²³ Monsberger R. Ulrik, 1931. i. m. 1-62., 48

Streibig János Gergely	7
Streibig József	21
Streibig Leopold	15

Naptáraikban lévő tudományos részeit általában átvették máshonnan, de néha eredetit, saját készítésűt is közöltek. Rendszerint utánnymásból dolgoztak csak úgy, mint a többi nyomda. Azonban ez rányomta bélyegét a minőségre, és a nyomdában lévő nem megfelelő odafigyelés is hibákat eredményezett. Színvonala nem érte el a – majd később említett - *Calendarium Tyrnaviense*-t.

Az ifjú Streibignek jelentek meg magyar nyelvű kalendáriumai, melyek szintén gyengék voltak színvonalukban, de legalább újításnak számítottak. Természetesen csak üzleti hasznot látott anyanyelvi naptárainak megjelentetésében, nem pedig a magyarok iránti nagylelkűsége vezérelte. 1749-ből ismert az első kiadása a Házi és úti új kalendáriumnak, de nem tudni mikor kezdték ezt a típust. Példányok leginkább csak az 1771-es évek után lelhetőek fel belőle, az Esterházy-gyűjteményben pedig egyáltalán nem fordul elő. Nagyban hasonlított a lőcseire mind kívül, mind belül, ezzel a vevőket nagymértékben meg tudták téveszteni.⁷²⁴ Gazdasági naptáraik is jelentek meg „*Calendarium oeconomicum perpetuum*” névvel.⁷²⁵ Ilyenek nem találhatóak a gyűjteményben, így további részletezésüket mellőzöm.

Német kalendáriumukban összeválogatták a külföldi latin kiadások anyagát, a magyar cikkeket, pedig ezekből a németekből fordították. Sokan fel is emelték hangjukat a rossz és hibás fordítások miatt. Egy ideig a silány minőségű kiadásokból nagy hasznuk származott, ám hamar felléptek a versenytársak. Jobb minőségű betűkkel dolgoztak, így Streibig egyre kevesebbet tudott eladni. Sokat pereskedett, közben 1752-től újra püspöki ráadásul még királyi könyvnyomtató is lett. Innentől fogva a naptárak kiadását minden formában megtehetette. Kérte a helytartótanáctól, hogy a budai nyomdának tiltsák meg az ő pirivilégiumába tartozó kalendáriumok

⁷²⁴ Pitroff Pál, 1915. i. m. 14-16.

⁷²⁵ ua. 18.

kiadását, valamint feljelentette a pozsonyi és soproni nyomdászokat, könyvárusokat, hogy az ő jogai alá tartozó naptárakat adnak ki.⁷²⁶

Mint nyomdász műhely természetesen nem csak naptárak kiadására „szakosodott.” Könyveket is nyomtattak megrendelésre, csak egyet szeretnék kiemelni, itt jelent meg „Esterházy Miklós gróf palatinusnak Rákóczi György erdélyi fejedelemnek írt egynehány intő leveleinek igaz párja” 1756-ban.⁷²⁷

Patzkó Nyomda (Pozsony 1771-1806; Pest 1788-1829) ⁷²⁸

Jegyzéken szereplő kiadványainak címe: „Neuer Schreibkalender...”

Pozsonyi-nyomda

Patzko Ferenc Ágoston	1771-1797
Patzko Ferenc József	1797-1806 ⁷²⁹
Patzko Károly	-1809

Patzko Ferenc Ágoston olmützi származású volt, korábban a pozsonyi Landerer műhelyében dolgozott, majd önállósodott. Pozsony második nyomdáját ő állította fel 1771-ben. 1775-ben elnyerte a kormányhatósági munkák nyomtatását Landerer elől. Magyar nyelvű kiadványokat nem igen adott ki. 1788-tól volt egy fióknyomdája Pesten, amit fia (Patzko Ferenc József) vezetett egészen 1830-ig. 1806-ig ő irányította a pozsonyi nyomdát is apja halála után, majd ez meg is szűnt.⁷³⁰ Patzko Ferenc Ágoston 6 féle nyomdászjelvényt használt,⁷³¹ mindegyike nevére utal, az alsó részükben szinte mindig megtalálható összefonódva a FAP betűsor. A 6. jelvénye azonban eltér a többitől, ezt csak az általa kiadott kalendáriumok belsejében vagy

⁷²⁶ ua. 21-23.

⁷²⁷ ua. 26.

⁷²⁸ Petrik Géza, 1991. i. m. 446. Pusztai Ferenc lexikonában 1809-ig vezeti el a Patzko család irányításában a nyomdát.

⁷²⁹ Magyarország bibliographiája: 1712–1860, VI. köt.: Nyomda- és kiadástörténeti mutató. Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár. Budapest. 1972. 420. (Továbbiakban: Petrik Géza, 1972.)

⁷³⁰ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 216.

⁷³¹ Ecsedy Judit V., Simon Melinda, 2009. i. m. 177.

címlapján használta. Két gyermekalakot ábrázol, az egyikük egy földgömböt ölel magához, melyen az égövi jelek láthatóak.⁷³² Egyedülálló a hazai gyakorlatban, hogy van olyan jelvénye melyet kizárólag saját kiadású naptárai címlapján vagy belsejében alkalmazott. Pesti fiók-nyomdájában megjelent kiadványain nem használt nyomdászjelvényt.⁷³³

A pozsonyi Patzko-nyomda naptárakon használt nyomdászjelvénye a Neuer Schreibkalender auf 1786. évi naptárában. Mérete: 43 ×75 mm⁷³⁴

Az Esterházy jegyzékben a 24, 27, 28, 46, 53-as jelzetű kalendáriumok kiadása köthető nevéhez. Mind Pozsonyban jelent meg, Patzko Ferenc Ágoston működése alatt.

Schnisek Károly Gáspár

1817-ben vette át Patzko Ferenc József pozsonyi nyomdáját és 1832-ig volt tulajdonában.⁷³⁵ A Pusztai Ferenc által szerkesztett lexikonban ezt az adatot találtam, viszont a jegyzékemben egy 1815-ös évre szóló kalendáriumon szerepel a neve, valószínűsítem, hogy valamivel hamarabb vehette át a Patzko nyomda vezetését. Annak a ténynek a tudatában, pedig biztos vagyok benne, amit a Patzko nyomda szócikknél találtam a Nyomdászati enciklopédiában. Ott ugyanis 1809-es év szerepel a nyomda megvásárlásánál. Egy nyomtatvány származik az ő nyomdájából, még pedig a 103-as számú: „1815. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg, Karl. Kasp. Snischek.”

⁷³² ua. 25.

⁷³³ ua. 181.

⁷³⁴ Ecsedy Judit V.: [Magyarországi nyomdászjelvények a 18. században](#) Magyar Grafika 2008. 1. sz. 60-65.

⁷³⁵ Nyomdászati enciklopédia: Az összes grafikai tudományok ismerettára. Szerk. Pusztai Ferencz. Budapest: Pallas, 1902. 264. (Továbbiakban: Pusztai Ferencz, 1902.)

Oderlitzky, Anton Michael (Pozsonyi nyomda: 1790-1792)⁷³⁶

Nyomdász, kiadó. Pozsonyban vált nyomdatulajdonossá az 1790-es években, amikor átvette a Löwe Antal könyvkereskedő által 1784-ben alapított pozsonyi nyomdát.⁷³⁷ Patzko műhelyében tanulta a mesterséget fiatal korában. Fő jövedelem forrása a német nyelvű kalendáriumok kiadása volt. Két évig irányította a nyomdát, 1792-ben eladta műhelyét Schauff János pozsonyi rajztanárnak.⁷³⁸ Nyomtatványai ritkák, de látszik rajtuk milyen igényes kiadások.⁷³⁹ A gyűjteményben egyetlen kiadványa található az 54-es számú 1791-es évre szóló pozsonyi „Alt- und neuer Schreib-Kalender”.

Landerer család

A legnagyobb egységet a jegyzéken a Landerer család képviseli. Összesen 55 kiadványon szerepel valamelyik családtag neve:

Landerer Anna	13
Landerer család	11
Landerer-Heckenast nyomda	1
Landerer János Mihály	9
Landerer Katalin özv.	8
Landerer Lajos	7
Landerer Mihály	6

Jegyzéken szereplő kiadványaik címei: „Historischer Haus- und Wirtschafts-Kalender”, „Alt- und neuer Krakauer Schreib-Kalender”, „Neu eingerichteter allgemeiner Schreib-Kalender”, „Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender”, „Sibillinische Weissagung in einem alt- und neuen Crackauer-Kalender”.

⁷³⁶ Petrik Géza, 1991. i. m. 9.

⁷³⁷ CERL Thesaurus: Oderlitzky, Anton. <<http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cni00028587>> [2012. április 17.]; Puzstai Ferencz, 1902. i. m. 212.

⁷³⁸ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 219.

⁷³⁹ Ecsedy Judit V., Simon Melinda, 2009. i. m. 24.

A család nyomdáinak megalakulása

Royer János Pál a XVIII. században vándorolt be Magyarországra. 1715-ben települt le Pozsonyban, az ország egykori fővárosában, ahol ebben az időben nem létezett nyomda.⁷⁴⁰ Témánk szempontjából fontos lehet, hogy elnyerte a kis alakú német kalendáriumok kiadásának privilégiumát, mindezt a nagyszombati nyomda felügyelete alatt. Más fajta típusú pozsonyi kalendáriumot Spajzer adhatott ki, de Royer volt a nyomtatást végző személy, ilyen kiadványokkal is találkozhatunk a jegyzékben.⁷⁴¹ 1736-ban bekövetkezett halála után özvegye vezette a nyomdát, majd az ő halála után lányuk, Anna Mária férje Bauer állt az élén, aki tovább fejlesztette és igényes kiadványokkal tette még ismertebbé. Ezután Royer fia örökölte a műhelyet, adósságai miatt azonban kénytelen volt eladni, így került a pozsonyi nyomda 11000 forintért 1750-ben Landerer János Mihály tulajdonába, aki a budai nyomdaalapító fiatalabbik fia.⁷⁴² Royer fia 1773-ban Pesten újabb nyomda létrehozásával, működtetésével próbálkozott, sikertelenül. Ezt a pesti műhelyet is Landerer vette meg 1784-ben.⁷⁴³⁷⁴⁴

Landerer nyomda, Pozsony

Landerer János Mihály tehetséges nyomdász és üzletember volt, több generáción keresztül virágzott üzlete. Amikor megvette a Royer-nyomdát, megőrizte annak kiadói hagyományait. Továbbra is megjelentette az országgyűlés törvényei és az egyházi beszédek mellett az iskolakönyveket, naptárakat és magyar szerzők műveit. 1774-ben megvásárolta a kassai jezsuita nyomdát.⁷⁴⁵ A nyomdászatban elért sikereit egyrészt az örökösire is vonatkozó szabadalommal, és a Fűskuti nemesi név adományozásával jutalmazták.⁷⁴⁶

Halála után fia, Landerer Mihály örökölt mindent. Egyidejűleg vezette a pozsonyi és pesti nyomdát, de a kassai kívül esett érdeklődésén, azt eladta az unokatestvérének, Ferencnek. Minden figyelmét a két nyomdának szentelte, mindkettőt fejlesztette.⁷⁴⁷

⁷⁴⁰ Révay József - Schöpflin Aladár: Egy magyar könyvkiadó regénye. Bp., Franklin, 1940. [online] <<http://mek.niif.hu/07900/07991/07991.htm>> [2012. április 20.] (Továbbiakban: Révay József - Schöpflin Aladár. 1940.)

⁷⁴¹ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 154.

⁷⁴² Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 154.

⁷⁴³ M. Baranyi Dóra: A Franklin Nyomda százéves története. Bp., Franklin Ny., 1973, p. 14. (Továbbiakban: M. Baranyi Dóra, 1973.)

⁷⁴⁴ Érdekesség, hogy Royer Ferenc Antal lánytestvérei mind nyomdászhoz mentek feleségül, és a fiatalabbik ahhoz a Streibig János Gergelyhez, akiről már szó esett. - ⁷⁴⁴ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 154.

⁷⁴⁵ Révay József - Schöpflin Aladár. 1940. <<http://mek.niif.hu/07900/07991/07991.htm>> [2012. április 20.]

⁷⁴⁶ M. Baranyi Dóra, 1973. i. m. 17.

⁷⁴⁷ Révay - Schöpflin, 1940. <<http://mek.niif.hu/07900/07991/07991.htm>> [2012. április 20.]

1809-ben Landerer Lajos örökölte a pesti és pozsonyi nyomdát, ám ő ekkor még kiskorú volt. Ideiglenesen mások vették át a vezetést, majd 1824-ben került vissza Landerer Lajoshoz (-1854-ig). Első lépésként Pozsonyból 7 könyvsajtót Pestre szállított, mivel az országgyűlést Pestre költöztették, ezután hamarosan eladta a pozsonyi nyomdát.⁷⁴⁸

Wigand Ottó pesti könyvkereskedő 1834-ben átadta üzletét sógorának, Heckenast Gusztávnak.⁷⁴⁹ Heckenast szépirodalmi és tudományos jellegű művek kiadásával foglalkozott, saját nyomdával nem rendelkezett, ezért a nyomtatást Landerer műhelyében végeztette. Ezáltal nem tudta kiadói tevékenységét fejleszteni, így ajánlattal fordult Landererhez. 1841. január 1-től kezdve Landerer és Heckenast könyvnyomtató intézete néven működött a vállalat, a hivatalos engedélyt viszont csak 1846-ban kapták meg.⁷⁵⁰ A nyomda hamarosan a város legnagyobb üzeme lett. 1863-ig tartotta meg a Landerer és Heckenast nevet, habár Landerer az 1848-as márciusi események után távol maradt a fővárostól, vidéken rejtőzött el. 1854-ben meghalt Landerer Lajos, így Heckenast teljesen egyedül vezette tovább a vállalatot,⁷⁵¹ amiből 1873-ban megalakult a Franklin Társulat.⁷⁵²

Landerer nyomda, Buda

Hess András (1473) működése óta nem létezett Budán nyomdaműhely, ezen Landerer János Sebestyén változtatott, aki 1724-ben megalapította nyomdáját. 1728-ban özvegye Nottenstein János Györgyhöz ment feleségül, ezzel a nyomda az új férj kezébe került. 1728-ban 10 évre megkapta a szabadalmat német nyelvű ábécéskönyvek, katekizmusok, evangéliumok kiadására, melyeket a polgári és egyházi cenzúra alá kellett bocsájtania. Annyira fellendült a vállalkozás, hogy a korban szokatlan módon könyvkatalógust is adott ki (ezt csak a nagyszombati előzte meg). 1737-es halála után felesége Nottenstein Veronika kapta meg újabb 10 évre a szabadalmat. Kiadványainak nagyobb részét kalendáriumok, krónikák, csíziók és nagy példányszámban eladható irodalmi művek tették ki. 1752-ben a nyomda

⁷⁴⁸ ua.

⁷⁴⁹ ua.

⁷⁵⁰ M. Baranyi Dóra, 1973. i. m. 24.

⁷⁵¹ ua.

⁷⁵² Heckenast Dezső: Heckenast Gusztáv. Egy fejezet a magyar irodalmi élet történetéből. Bp., 1936. 34., 38.

visszakerült újra a Landerer-család tulajdonába, pontosabban Landerer Lipót Ferencébe, Veronika fiáéba. 1755-ben sikerült kibővítenie szabadalmi körét kalendáriumok kiadására. 1764-ben örökösei, 1770-től Landerer Katalin vezette a műhelyet, számos privilégium megszerzésével gyarapította a nyomda hírnevét. A budai műhely 1777-ig konkurencia nélkül működhetett, ekkor jelentkezett a Nagyszombatból Budára költözött egyetemi nyomda. A század végétől már Pest is egyre nagyobb szerepet kapott, megkezdődtek az áttelepülések, és a könyvkiadó cégek megjelenése.⁷⁵³ Ez nagy visszaesést eredményezett, ezért csak naptárak és ehhez hasonló kiadványok előállításából tartották fent magukat.⁷⁵⁴ 1802 és 1833 között Katalin leánya, Landerer Anna adott ki német és tót kalendáriumokat negyed-, és nyolcad- rétből.⁷⁵⁵

Naptárak kiadása

Landerer János Mihálynak (Pozsony) a Streibig-nyomdával való pereskedéséből kiderül, hogy már 1752 körül adott ki német kalendáriumokat. 1776 és 1794 között minden évben megjelentek „Alt und neuer Schreib-Kalender af das... Presburg, zu finden bey Landerer” című kalendáriumai. Felépítése megegyezett a szokásos naptári részben ismertekkel. Landerer János Mihály engedélyt kért Kassán kalendáriumok kiadására, ez ellen Spaiser és Streibig is tiltakozott, mivel az ő szabadalmi körükbe tartozó nyomtatványokat állított volna elő. Sokan Landerertől vásároltak, így panaszok érkeztek más nyomdászoktól a nagyszámban nyakukon maradt kalendáriumok miatt.⁷⁵⁶

1775-től jelentek meg a Pozsony-Kassa, és Pozsony-Pest megjelölésű kalendáriumok.⁷⁵⁷ A jegyzéken az 1793-as évre szóló „Alt- und neuer Krackauer Schreib-Kalender” (60. tétel) az egyetlen Pozsony-Kassa-Pest megjelenésű.

Az 1724-ben induló budai Landerer nyomdában jelent meg a rövid életű „Sibillinische Weissagungen” című naptár. Nem találtam róla adatot mikor indult

⁷⁵³ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 159-160.

⁷⁵⁴ Gárdonyi Albert: Magyarországi könyvnyomdászat és könyvkereskedeleme a 18. században. Budapest: Lantos A. Könyvkiadó hivatala, 1917. 3-8. (Továbbiakban: Gárdonyi Albert, 1917.)

⁷⁵⁵ Kovács László: Könyvnyomdáink a jelen század harmadik tizedében. Magyar Könyvszemle 1899. (7. évf.) 4. sz. 359-366.

⁷⁵⁶ Monsberger R. Ulrik, 1931. i. m. 1-62.

⁷⁵⁷ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 216

meg ez a fajta naptár kiadása a nyomdában, a kismartoni jegyzékben 1778-as évre szól a legkorábbi. Ilyen nevű kalendárium 5 db. található az Esterházy-gyűjteményben (26.-1778, 29.-1779, 36.-1782, 40.-1784, 45.-1786). Mind Landerer Katalin vezetése alatt jelent meg a budai nyomdában. Nevét a szibillákról (sibylla) kapta ez a kiadvány típus. Görög mitológiából eredő titokzatos jósnők, akik látnoki képességüknél fogva tárták fel a jövőt. Leginkább szerencsétlenségeket, baljós eseményeket jósoltak meg.⁷⁵⁸ A naptárak külső formájukat tekintve ugyanolyanok, mint az eddig említettek, szemléletük katolikus, ennek megfelelően hasznos moralizáló közleményeket tettek közzé bennük. Gazdasági témákat mellőzték, leginkább irodalmi tárgyú műveknek adtak otthont. Oktató, tanulságos közleményeket tartalmazott gazdag és változatos tartalommal. Természetesen a vásárok jegyzéke, és ehhez hasonló hétköznapi életet érintő információk is megtalálhatóak voltak. Népszerű, viszont rövid életű a „Sibillai jóslatok”.⁷⁵⁹

Jegyzéken szereplő egyéb kalendáriumok címei: *Historischer Haus- und Wirtschafts-Kalender* (szintén Budán jelent meg), *Alt- und neuer Krakauer Schreib-Kalender* - ezek a pozsonyi, kassai, pesti nyomdákból kerültek ki.

A Nagyszombati Akadémiai Nyomda – Buda, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda⁷⁶⁰

Jegyzéken szereplő kiadványainak címei: „Calendarium Tyrnaviense.”, „Régi és új Kalendarium.”, „Vetus et novum Calendarium.”, „Calendarium in usum utriusque ecclesiae.”, „Schematismus sive Calendarium in usum Ecclesiae R. Catholicae.”, „Ecclesiasticae et secularea Regni Hungariae dignitates, ac honorum tituli.”

Története elég szövevényes ennek a rendkívül hosszú életű nyomdának. 1773-ig, amíg jezsuita kézben volt Akadémiai Nyomdának nevezték, majd ezután Királyi Magyar Egyetemi Nyomdának, a XX. század közepétől Egyetemi Nyomdának.

⁷⁵⁸ Ókori lexikon – Sibylla <<http://mek.niif.hu/03400/03410/html/index.html>> [2012. április 24.]

⁷⁵⁹ Monsberger R. Ulrik, 1931. i. m. 1-62.

⁷⁶⁰ Akadémiai Nyomda 1648-1773 Névváltozatok: Typis Academicis.

-Utóda: Typis Tyrnaviensibus 1773-1777

-Typis Universitatis Budensis- Nagyszombat, mint kiadási hely a Budai egyetemi nyomda termékein 1777-1797

-Egyetemi Nyomda: 1777-

Névváltozatok: Akadémiai Nyomda, Kir. Pesti Universitas betűivelrégi, Typis Regiae Universitatis Pestanae

Már ezelőtt működtek Nagyszombaton nyomdák, az egyik Telegdi Miklós alapítása, másik a Pozsonyból áthelyezett Forgách Ferenc által létesített nyomda. 1621 és 1648 között azonban nem működött typographia a városban. A katolikus egyház rekatolizációs törekvései tették lehetővé, hogy itt alakuljon ki a hatalmas nyomda, melyet az egyetem céljainak kiszolgálására állítottak fel. Felszerelése leginkább a pozsonyi jezsuita kollégium nyomdájából származott, amit 1623-ban Pázmány Péter alapított. 1647-ben azonban a Pázmány féle alapításból származó typográfiát átszállították Nagyszombatba. 1648-ban kezdődött meg itt a munka, folyamatosan bővülő nyomdászkeszlettel. A pozsonyi nyomda teljes készletének átszállítása 1662-re fejeződött be.⁷⁶¹ A nyomda élén a jezsuita prefektus állt, magát a műhelyet egy szakember irányította. Az első faktor Philipp Jacob Mayr volt 1653-ig, őt követte Matthias Willman 1655-ig, majd Schneckenhau Venceslaus Melchior 1655-1663-ig. Őt 1663-ban Byller Márton követte. Schneckenhau munkássága alatt jelentősen gyarapodott a nyomda felszerelése.⁷⁶² Valószínűleg neki köszönhető 1654-től az iniciálék és a könyvdíszek gyarapodása is.⁷⁶³ A jegyzékben egy nyomtatványon szerepel neve, „1663. Kalendarium Kristus Urunk Születése után való M:DC.LXIII esztendőre.... Argolus Andrasnak Calculatiója szerint... Nyomtatta Nagyszombatban, az Academiai bötükkal Schneckenhau Menyhárt Venceszló.” Ez a 6-os számú tétel Schneckenhau utolsó évében került ki a nyomdából. Naptáraikkal erkölcsi és tudományos ismereteket törekedtek átadni az olvasóknak.

Az 1650-es évek végétől kezdve 20 éven keresztül lehet Argolus András (Andrea Argoli⁷⁶⁴1570-1657) nevével találkozni az itteni nyomtatványokon.⁷⁶⁵ Az olasz orvos, matematikus, asztrológus munkája alapján készítette a nagyszombati egyetem tanára a kalendáriumok kalkulációit. Argolus készítette a naptári prognosztikonokat, vagyis a csillagászati számításokat, a toldalékot már valószínűleg

⁷⁶¹ Käfer István: Az Egyetemi Nyomda négyszáz éve. [1577-1977]. Budapest: Magyar Helikon: Európa, 1977. 25-33. (Továbbiakban: Käfer István, 1977.)

⁷⁶² Ecsedy Judit, V., 2010. i. m. 72-80.

⁷⁶³ V. Ecsedy Judit: A nagyszombati egyetemi nyomda első másfél évtizede: 1648-1662. [Magyar Könyvszemle 1995. \(111. évf.\) 4. szám.](#) 361-373. (Továbbiakban: Ecsedy Judit V., 1995.)

⁷⁶⁴ Nevének változatai: Argolus, Andrea; Argolus, Andreas; Arguli, Andrea. - CERL Thesaurus: Argoli, Andrea. <<http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cnp00390983>> [2012. április 17.]

⁷⁶⁵ Dukkon Ágnes: A Didactica Magna évszázada: tudománynépszerűsítési törekvések a 17. századi Magyarországon. <<http://magyarszak.uni-miskolc.hu/kiadvanyok/drama2002/ea/dukkon.htm>> [2012. április 21.] (Továbbiakban: Dukkon Ágnes, i. m.)

más állította össze. ("...a' tudós és nevezetes Astronomusnak Argolus Andrásnak Calculatioia-szerént, a' Nagy-Szombati Académiában való Astrophilus nagy szorgalmatossággal el-rendelt").⁷⁶⁶ Argolus neve a 6-os és a 7-es tételen (pottendorfi kiadás) fordul el, mindkettőben magyar nyelvre ültették át csillagászati munkáit.

A nyomda a katolikus főúri kultúra szellemi központjává vált. Itt jelentek meg Esterházy Miklós és Esterházy Pál, valamint Balassi Bálint és Pázmány Péter művei. Az ország vezető nyomdája lett. Előtérbe kerültek az egyetemi disszertációk, a történelmi, jogi, bölcsészeti, természettudományi, szépirodalmi, orvosi, kémiai tárgyú szakkönyvek. 1777-ben az egyetemet és a nyomdát is Budára költöztették, ekkor megszűnt katolikus jellege, állami irányításúvá vált. A nyomda teljesen kicsúszott az egyetemi tanács felügyelete alól, és a Helytartótanács teljes ellenőrzése alá került, amely a működés minden területét szemmel tartotta (kinevezte a gondnokot, jóváhagyta a vezetők, valamint a mesterek, cenzorok és korrektorok alkalmazását).⁷⁶⁷ A Helytartótanács elsődlegesen a saját kiadványok ügyébe szolt bele, ezért igyekeztek szert tenni minél több külső megbízásra.

Kalendárium kiadás az Egyetemi Nyomdában

Az első ismert nagyszombati kalendárium az 1658-as esztendőre szól. Ettől az évtől kezdve a nagyszombati naptárkiadást folyamatosnak tekinthetjük, sőt valószínű, hogy 1661-től kezdve évente latin és magyar nyelvű kalendáriumok egyaránt megjelentek.⁷⁶⁸ Kiadásuknak nagy hagyománya volt. Itt készültek az első nagyalakú negyedrétnaptárak, eleinte magyar nyelven majd később latin és német kiadások is napvilágot láttak. Címlapjukon legtöbbször díszes fametszetes keretben Nagyszombat látképe volt elhelyezve, a század végétől leginkább a rézmetszetes címlapok voltak jellemzőek.⁷⁶⁹

Az első Nagyszombatból való kalendárium a jegyzéken „1756. Calendarium Tyrnaviense. –Typis Academicis Societatis Jesu.” (14-es tétel).

<<http://magyarszak.uni-miskolc.hu/kiadvanyok/drama2002/ea/dukkon.htm>>)

⁷⁶⁶ Dukkon Ágnes, i. m. <<http://magyarszak.uni-miskolc.hu/kiadvanyok/drama2002/ea/dukkon.htm>>

⁷⁶⁷ Käfer István, 1977. i. m. 116-118.

⁷⁶⁸ Ecsedy Judit V., 1995. i. m. 361-373.

⁷⁶⁹ Ecsedy Judit, V., 2010. i. m. 72-80.

Calendarium Tyrnaviense

A Calendarium Tyrnaviense naptársorozatot 1675 és 1705 között adták ki a nagyszombati Akadémiai Nyomdában. A barokk katolikus szellemiség sugárzott ezekből a negyedréte formátumú kiadványokból.⁷⁷⁰ A képek a szöveggel összefüggésben álltak, és vizuálisan közvetítették a szöveges rész üzenetét.⁷⁷¹ Sokban eltért a korban megszokottaktól, egyik eltérésként a minőséget emelném ki. A naptárak tömegnyomtatványok voltak, nem fordítottak elég figyelmet sem külső, sem belső megjelenésükre, ez alól kivétel volt ez a sorozat, megbízhatósága és a benne lévő tartalom miatt. A szövegekben igyekeztek hasznos információkat, vallásosságot építő, bölcs mondásokat, kuriózumokat, tanító jellegű munkákat elhelyezni, hogy emeljék az olvasó szellemi szintjét. Az egész egységessé és megtervezetté vált. Szakítanak az asztrológiával, elhagyják a csillagmitológiát, horoszkópkészítést, inkább csillagászati értekezéseket továbbítanak.⁷⁷² A toldalékban változatos és meglepően nagy terjedelemben közöltek tudományos jellegű részeket, csillagászati megfigyeléseket, botanikai témákat, földrajzi értekezést a négy földrészről, és mint katolikus kiadvány az egyháztörténeti kronológia sem maradt ki belőlük.⁷⁷³ Minden évben folytattak egy előzőleg megkezdett témát, ezért is tekinthető sorozatnak.⁷⁷⁴ Szembetűnő változás az évente új díszcímlap, mely mindig valamilyen rejtett tartalommal bírt. A sorozat címlapjain gyakran megjelent a Regnum Marianum (segítő Mária) gondolata. Nagyszombatnak nagy volt a szerepe a Mária-kultusz elterjesztésében. A kalendáriumokon kívül a városban kiadványok sokasága mutatja ezt, itt adták ki Esterházy Pál: Az egész világon lévő csudálatos Boldogságos Szűz képeinek röviden föl tet eredeti... című kiadványát. Egyetlen Calendarium Tyrnaviense található az Esterházy-gyűjteményben (14. tétel).

⁷⁷⁰ Dukkon Ágnes: A barokk szellemiség megjelenési formái a Calendarium Tyrnaviense sorozat példányaiban. In. Eruditio, virtus et constantia: tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére. szerk. Imre Mihály et al. Debrecen: Debreceni Egyetemi K., 2011. II. kötet. 503. (Továbbiakban: Dukkon Ágnes, 2011.)

⁷⁷¹ ua. 497.

⁷⁷² ua. 503.

⁷⁷³ Monsberger R. Ulrik, 1931. i. m. 3-4.

⁷⁷⁴ Dukkon Ágnes, 2011. i. m. 503.

A nyomda jegyzéken szereplő kiadványai

1773-tól 1777-ig a nyomtatványokat (számuk közel 300) a typis Tyrnaviensibus megjelöléssel látták el. Ilyenből egy sem található a jegyzéken. A nyomda felszerelését ekkor megosztották: jelentős részét az egyetemmel együtt 1777-ben Budára szállították. A Nagyszombatban maradt rész még 1797-ig üzemelt, ezt követően az egészet Budára vitték.⁷⁷⁵ Ezt nevezték Typis Universitatis Budensis-nek. Ezen megjelöléssel 16 darab kalendárium található a gyűjteményben (Melléklet: 191-205.) 1789-es az utolsó innen származó kiadás (205. szám) „Ecclesiasticae et secularea Regni Hungariae dignitates, ac honorum tituli. Tyrnaviae, Typis Regiae Universitatis Budensis”.

„Régi és új Kalendarium.-Budán a Királyi Akadémiának Betüivel.” - néven 3 naptár lelhető fel. Mind „Találtatik Posonyban Spaiszer Krisztán könyv-kötőnél...”

Typis Regiae Universitatis nyomdahellyel 14 darab - pl. „Calendarium in usum utriusque ecclesiae. 1793, Budae, typis Regiae Universitatis.”; Typogr. Regiae Univers. Hungar. néven 39 darab. - „Schematismus sive Calendarium in usum Ecclesiae R. Catholicae. Budae, Typis ac sumpt. Typogr. Regiae Univers. Hungar.” található a gyűjteményben. Tehát mind Budán jelent meg a Királyi Magyar Egyetemi nyomdában latin nyelven.

Egy csoport, még pedig a 258-263-ig név szerint: „Nemzeti Naptár Gazdasági Kalendarium. Budán 'A' Magyar Kir. Egyetem Betüivel. 4-r. -1841. 1842. 1843. 1844. 1845. 1846.” „A Magyar Királyi Egyetem Betüivel” felirattal jelent meg, mint olvasható ez már magyar nyelvű.

Kisebbségi képviselő nyomdászok, kiadók

Johann Nepomuk Schauff

Jegyzéken olvasható kiadványainak címe: „Alt- und neuer Kralauer Schreib-Kalender.”, „Neuer Pressbuger Schreib-Kalender.”

1786-től könyvkereskedéssel foglalkozott.⁷⁷⁶ A pozsonyi Oderlitzky nyomdát vásárolta meg, 1793-ban /1792-ben Pusztai lexikon szerint/. Leginkább

⁷⁷⁵ Magyar Katolikus Lexikon - Egyetemi Nyomda:

<<http://lexikon.katolikus.hu/E/Egyetemi%20Nyomda.html>> [2012. április 23.]

⁷⁷⁶ Petrik Géza, 1991. i. m. 484.

könyvkereskedő volt, majd csak a nyomda megvásárlása után foglalkozott nyomdászattal. Eredetileg rajzolni tanult és tanárként dolgozott, talán ennek köszönhető, hogy a nyomdában grafikai műhely is működött. Kiadványai között szerepelnek kalendáriumok, alkalmi nyomtatványok, metszetek. 1801-ben üzletét eladta Belnay Györgynek.⁷⁷⁷ A jegyzéken öt naptáron szerepel neve (61, 64, 65, 69, 72. számú).

Spaiser kiadó⁷⁷⁸

A Jegyzéken szereplő kiadványainak címei: „Crackauer-Schreib-Calender”, „Alt-und Neuer Schreib-Kalender”.

Spaiser Ferenc Domonkos tulajdonában 1727-1771-ig volt könyvkötő műhely és könyvkiadó, a nyomtatással a Royer, majd Landerer nyomdát bízta meg. Kezdetben latin nyelvű kalendáriumokat adott ki, 1738-tól pedig magyar nyelvűeket is. Szerkesztőként 1770-ig Neubarth János nevével találkozhatunk.⁷⁷⁹ A jegyzéken 1759, 1764, 1766, 1768, 1769, 1770, 1771 évre szóló naptárai vannak, mind Neubarth összeállításával, német nyelven. Töltési István özvegye ruházta Spaiserre a „lőcsei” típusú kalendáriumok nyomtatására szóló privilégiumot, majd utódai azt többször megújították.⁷⁸⁰ Az Esterházy-gyűjtemény 1938-as jegyzékén 6 darab kalendáriumon szerepel neve, 1784 és 1788 között Budán is üzemeltetett üzletet. Egyetlen naptára, még pedig az 1785. évre szólón jelenik meg ez a megnevezés: „Régi és új Kalendarium.- Budán a Királyi Akadémiának Betüivel. Találtatik, Spaiszer Kristián Városi Könyv-kötőnél, Budán az Eszterházi Hertzeg házában lévő boltban, a várban.” A többi pozsonyi boltjából került a család tulajdonába. Még is a fentebb említett német nyelvű Crackauer Schreib Kalender volt a legnépszerűbb kiadványuk 1732 és 1776 között.

⁷⁷⁷ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 219.

⁷⁷⁸ Névváltozatok: Spaiser, Spaiszer, Spajzer - Petrik Géza, 1991. i. m. 280.

⁷⁷⁹ Monsberger R. Ulrik, 1931. i. m. 1-62.

⁷⁸⁰ Ecsedy Judit, V., 1999. i. m. 216, 275

Andreas Schwaiger

A XVIII. században egyre gyakrabban jelentek meg a nyomdászokon kívül könyvkiadással és könyvárusítással foglalkozó személyek.⁷⁸¹ Schwaiger önállóan és Aloys Doll-al társulva (1786-as évek) is foglalkozott könyvkereskedelemmel. Pozsonyban és Bécsben volt üzletük.⁷⁸² Doll Bécsbe távozása után, Schwaiger egyedül maradt a pozsonyi könyvkereskedés élén 1816-ig.⁷⁸³ Egyetlen egy kalendárium került be a gyűjteménybe könyvkereskedéséből, ez az „1814-es évre szóló Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg. Andreas Schwaiger.”

Trattner János Tamás (1789-1824)

Nyomdász, kiadó, könyvkereskedő 1783-ban kapta ajándékba keresztapjától^{784a} pesti nyomdát, amit nagykorúsága elérése után 1813-tól édesapjával vezetett. Rengeteg kiadvány látott itt napvilágot. János halála után apja vezette a nyomdát, majd veje Károlyi István működtette 1827-től Trattner-Károlyi néven.⁷⁸⁵ 1814-től adtak ki naptárakat, a jegyzékben a 226-244-es számú tételek között szerepel nevük: „Trattner J.M. és Károlyi István Nemzeti Kalendárioma. – Pesten, a kiadók könyvnyomtató-intézetében. -4-r.- 1830. 1831. 1832. 1834. 1835. 1836. 1837. 1838. 1839. 1840. 1841. 1843. 1844. 1845. 1846. 1849. 1850. 1851. 1852.”

Bucsánszky Alajos (Eger, 1802. - Budapest, 1883. febr. 13.)

Mint könyvkötő és kiadó kezdte meg pályafutását 1831-ben Pozsonyban,⁷⁸⁶ 1847-től pedig Pesten. 1849-ben alapított a városban könyvnyomdát.⁷⁸⁷ Leginkább a tömegigények kiszolgálását célzó műveket adott ki, mint pl. ponyvát és naptárakat.

⁷⁸¹ Ecsedy Judit V., Simon Melinda, 2009. i. m. 26.

⁷⁸² ua. 168.

⁷⁸³ Ecsedy Judit V., 1999. i. m. 326.

⁷⁸⁴ Ez így túl egyszerűnek és nagylelkűnek tűnhet, azonban a háttérben ennek az ajándékozásnak okai voltak. A pesti üzlet nem ment olyan jól, mint az ausztriai, és ezért ajándékozhatta el. – In. Gárdonyi Albert, 1917. i. m. 50.

⁷⁸⁵ Péter László, 1994. III. kötet. i. m. 2139.

⁷⁸⁶ Magyar Katolikus Lexikon – Bucsánszky Alajos.

<<http://lexikon.katolikus.hu/B/Bucs%C3%A1nszky.html>> [2012. április 20.]

⁷⁸⁷ Pusztai Ferencz, 1902. i. m. 48.

Kiadványai olcsóak voltak, nagy példányszámban jelentek meg.⁷⁸⁸ Sikerük titka emellett az illusztráltságukban és érdekes tartalmukban rejlett. A jegyzéken lévő 283-as jelzetű kalendárium a Családi Naptár nevet viselte, kicsit különbözött az olcsóbb, minden rétegnek szóló kalendáriumoktól, használói viszonylag műveltebbek voltak.⁷⁸⁹ A mellékletben elhelyeztem egy képet az 1875-ös kiadványáról (10. kép), a címlapon megmutatkozik a gyönyörű illusztráció.

A jegyzéken szereplő kalendáriumok összeállítói és szerkesztői

A kalendáriumok prognosztikonjait rendszerint hozzáértők készítették, akik matematikusok, csillagászok közül kerültek ki. A todalék részt általában nem ők, hanem a nyomdász, vagy valaki más szerkesztette. A jegyzéken szereplő tételek közül az első 13 tünteti fel készítőjét. Ez azért is lehet, mert később már kevésbé fektettek hangsúlyt a babonás hiedelmekre, csillagjóslásra, egyre nagyobb helyet foglaltak el a hasznos információk, érdekes történetek. A jegyzéken szereplő későbbi, XIX. századi magyar nyomtatványokon találhatjuk majd meg a név szerint megnevezett szerkesztőket.

A jegyzéken szereplő kalendárium összeállítók nevei (a hozzájuk tartozó tételszámmal): Hermann van dem Werwe (1, 2), Vitus Püchler (3.), Kürner Lipold és Máté (4.), Kürner Lipót Mátyás (5.), Argolus András (6,7.), Neubarth Christoph (8, 9, 10.), Neubarth János (11, 15.) Stanislaum Dubranowski (22.).

Szerkesztők: Friebeisz István (268-271.), Vachot Imre (273-282.), Dobai János (294.)

Hermann van dem Werwe

(Ostfriesland 1584. augusztus 16. - 1656. január 11. Bécs)⁷⁹⁰ XVII. századi csillagász, csillagjós, asztrológus, teológus, orvos, kalendáriumok szerzője, lelkész Ostfriesland-ban. A legtöbb általa szerkesztett mű a nürnbergi Endter-kiadónál jelent meg, amelynek magyar érdekeltsége számos kiadványából lemérhető. Minden évben

⁷⁸⁸ Péter László, 1994. I. kötet. i. m. 295.

⁷⁸⁹ Kovács István Gábor, 1989. A sikerek megalapozása: az első naptárak.
<<http://mek.oszk.hu/03200/03230/html/04.htm#5>> [2012. április. 23.]

új támogatót keresett kalendáriumai kiadásához, ez a beírt ajánlásokon látszik.⁷⁹¹ Az első két német nyelvű kiadványon szerepel a neve.

1. „1647. Newer und Alter Schreib-Kalender, auff das gross vorendrungs und 183 mal 9 Jahr, Annus Enneaticus genant.... Von Herman de Wervesena-Frisio.- Nürnberg, in verlegung Wolffgang Endters. -4-r. [1646]”

2. „1650. Newer und Alter Schreib-Kalender, auff das Jahr nach der Gnadenreichen Geburt und Menschwerdung unsers Erlösers und Seligmachers Jesu C/Shristi.- Nürnberg, in Verlegung Wolffgang Endters. Von Hermanno de Werve, Esena-Frisio.-4-r.”

Stanislaus Dubranowski

A győri Streibig-nyomda német, latin és magyar kalendáriumokat adott ki. A csillagászati (prognosztikon) részt legtöbbször egy híres tudós írta. Streibig kalendáriumainak asztrológusa, Stanislaus Dubranowski, korának híres lengyel matematikusa.⁷⁹² A 22-es számú 1774-es évre szóló naptárat szerkesztette: „Neu eingerichter (und) alter und neuer Crackauer Schreib-Calender... gestellet durch Stanislaum Dubranowski. – Raab, gedruckt bey Gregori Johann Streibig”

Friebeisz István (1822 - 1890)

Gimnáziumot szülővárosában Vácon, a jogi egyetemet Pesten végezte. 1848-49-ben a 2. honvédsászlóaljban szolgált. A szabadságharc után Pestre költözött és az 1850-es évektől szerkesztett irodalmi lapokat. A Pesti Napló és a Vasárnapi újság szerkesztőségének tagja. Naptárakat szerkesztésével is foglalkozott, 1853-1856-ig kiadta Müller Gyula nagy naptárát,⁷⁹³mely kezdete volt a hazai naptár-irodalomnak. A jegyzékben mind a négy általa szerkesztett megtalálható. Ahhoz, hogy

⁷⁹⁰ Das Zeitschriftenportal der Thulb. Kalender A-Z. Werue, Hermannus de. <http://zs.thulb.uni-jena.de/receive/jportal_person_00076349;jsessionid=79F14E63E880A9D020E159B607600347> [2012. április 20.]

⁷⁹¹ Németh S. Katalin: Új hungarikumok Wolfenbüttelben. Magyar Könyvszemle. 1996. (112. évf.) 1. szám. 89-93 <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00364/pdf/MKSZ_EPA00021_1996_112_01_082-117.pdf> [2012. április 20.]

⁷⁹² Rozsondai Rita: A győri Streibig-nyomda 18. századi kalendáriumai. Magyar Könyvszemle 2001. (117. évf.) 1. szám. <<http://epa.oszk.hu/00000/00021/00028/0006-21e.html>> [2012. április 21.]

⁷⁹³ Péter László, 1994. I. kötet. i. m. 625.; Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. – Friebeisz István.

<<http://mek.niif.hu/03600/03630/html/index.htm>> [2012. április 21.]

megérthessük Müller Gyula nagy naptárát, következzen egy kis ismertető, a címet adó személyről.

Müller József kölcsönkönyvtárat és könyvkereskedést alapított Pesten a XIX. század első felében. A kölcsönkönyvtárat 1815-ben be kellett zárnia, mert ráfizetéses volt. 1846-ban az özvegye a két fiára hagyta az üzletet, Adolfra és Gyulára, 1848-ban Adolf könyvnyomtatói jogot kért a helytartótanáctól, halála után a könyvnyomtatói jog meg is szűnt. Gyula vette át helyét. A XIX. században rengeteg folyóiratot, könyvet adott ki, és a legnépszerűbb – ami a jegyzéken is szerepel – Müller Gyula nagy naptára, Friebeisz István szerkesztésében. Arany János, Jókai Mór, Tompa Mihály és Vachot Imre is írtak naptáraiba.⁷⁹⁴ 268-271 sorszámú tételek között található ez a naptártípus, évekre lebontva 1853 és 1856 közöttiek. 1854–57 között Beöthy László író munkái, Lisznyai (lisznyói) Damó Kálmán költő írásai 1852-54-ig, és Lévy József költeményei is megjelentek ezekben az években (1852, 1855-56) ebben a naptártípusban, ezáltal az Esterházy-gyűjteményben.

Vachot Imre (1820 Gyöngyös -1879 Buda)

1838-ban költözött Pestre, szülővárosából Gyöngyösről. Jogászgyakornokként jött a városba, de inkább az irodalom felé fordult.⁷⁹⁵ Leginkább az Athenaeumban dolgozott, több művészeti és irodalmi cikket írt.⁷⁹⁶ Ezért találkozhatunk nevével a 273-282. közötti tételszám alatt található Emich Gusztáv Magyar- és Erdélyországi Nagy Képes Naptáránál, melyet ő szerkesztett az Athenaeum kiadásában

Emich Gusztáv 1841-ben nyitotta meg könyvkereskedését, 1850-től nyomdával is rendelkezett. Kiadványaiban leginkább két dologra törekedett, hogy magyar nyelvűek és szépirodalmi kiadások legyenek. Emich kapcsolatban állt a Magyar Tudományos Akadémiával, és az „akadémiai könyvnyomdász” nevet is viselte. Rendkívül igényes kiadványok kerültek ki nyomdájából. 1868-ban már akkora volt a vállalat, hogy fenntartását és irányítását egy ember nem bírta végezni, ő pedig sokat

⁷⁹⁴ Gárdonyi Albert: Régi pesti könyvkereskedők. Budapest: Széchényi-Könyvtár, 1930. 88.

⁷⁹⁵ Péter László, 1994. III. kötet. i. m. 2183

⁷⁹⁶ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. – Vachot Imre.

<<http://mek.niif.hu/03600/03630/html/index.htm>> [2012. április 21.]

betegeskedett. Ezért részvénytársasággá alakította,⁷⁹⁷melyet a kiegyezés és annak hatására kialakuló gazdasági fejlődés segített elő.⁷⁹⁸ 1868. július 3-án új névvel megalakult az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat.⁷⁹⁹ A jegyzéken szereplő „első” 5 „Magyar- és Erdélyországi Nagy Képes Naptár” (1860, 1863, 1864, 1865, 1866) még Emich nevét viselhette, a következő 5 viszont már az Athenaeum megalakulása után keletkezett (1869, 1870, 1874, 1877, 1878).

KALENDÁRIUMOK ELEMZÉSE

Mint ahogy a fejezet címe mutatja, néhány kalendárium részletesebb elemzése és képekkel való illusztrálása következik. A képek a mellékletben a 80-86. oldalig terjedően megtekinthetők. Dolgozatom a Kismartonban lévő gyűjteményről szól, melynek megtekintésére nem volt módom. Felkészültségem érdekében ellátogattam Szegeden a Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtárba, ahol tanulmányozhattam néhány naptárat a gyűjteményből, melyek kiadási dátuma, ha nem is egyezett meg a jegyzékemben szereplőkkel, munkámhoz nagy segítséget nyújtottak.

Ezúton szeretném megköszönni a Somogyi-könyvtárban dolgozók, de legfőképpen Szőkefalvi-Nagy Erzsébet főkönyvtáros, osztályvezető segítségét.

Elsőként még is egy olyan kalendáriumot emelnék ki, melynek szkennelt változatát Zvara Edina tanárnőtől kaptam meg a kismartoni gyűjteményből. Néhány oldala a mellékletben megtalálható a 80-81. oldalakon.

1. Ez a jegyzékben a 42-es számú 1785. évre szóló „Régi és új Kalendariom Budán a Királyi Akadémiának Betüivel. Találtatik, Spaiszer Kristián Városi Könyvkötőnél, Budán az Eszterházi Hertzeg házában lévő boltban, a várban.”

Kalendáriumoknál megszokott piros-fekete nyomással készültek a sorok. A címlap (1. kép) metszeten egy asztronómus látható, különböző csillagászati mérésekhez szükséges eszközökkel asztalán. Ablakán kitekintve láthatóak a planéták. A naptári részből a Január hónap látható (2. kép). Függőleges oszlopokban

⁷⁹⁷ Novák László: A nyomdászat története. Budapest: Világosság Ny., 1928. 6. kötet. i.m. 3-4.

⁷⁹⁸ Bánáti Ágnes: A százestendős Athenaeum: 1868-1968. Budapest. Akadémiai K, 1968. 11

⁷⁹⁹ Szabó László: Athenaeum: ötven év egy irodalmi és nyomdai társulat életéből. Budapest: Athenaeum, 1918. 8.

a hónap napjai, mellettük nevekkel és a hozzájuk tartozó ünneppalakkal. Az „illusztrációk” című fejezetben említett állatövi jegyek feltűnnek a napok mellett. A jobb oldali sávban a Nap-és Holdfogyatkozásokat a szokásoknak megfelelően tüntetik fel. Magyar-és Erdélyországi vásárok jegyzékét is mellékeltem, mely hónapokra lebontva szerepelt a kalendáriumban a toldalék részben. (3. kép).

2. „Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender, auf das Jahr nach der Geburt Jesu Christi 1839...Raab, gedruckt den Leopold Streibig, R.R. priv. Buchdrucker.”⁸⁰⁰

A címlapon (4. kép) ugyanaz a metszet található, mint a fentebb említett kalendáriumon. Az asztronómus asztalánál ül. Felépítése teljesen szabványos: naptárrész után jön a prognosztikon az adott évre, vásárok jegyzéke hónapokra lebontva. Mindössze 32 oldalas.

3. Következőkben egy Streibig nyomtatványt ismertetek, melynek képe nem szerepel a képmellékletben. A címében feltüntetett toldalékrész miatt tartottam fontosnak. „Calendarium Jaurinense Titulare et historicum ad annum Jesu Christi 1766 qui communis est, dierum 365. Annectitur huic Chronica Hungarorum M. IOH. de Thwroc... Jaurini, Typis Gregorii Joan. Streibig Episc. Typ.”⁸⁰¹

Püspöki működése alatt adta ki ezt a naptárat, mutatja az Episc. Typ megnevezés is. A Streibig-nyomda ismertetésénél utaltam rá, hogy az „Episc. Typ.” megnevezést 1726-ban kapta Sopronból Győrbe való költözése során a győri püspöktől. A jegyzéken 12-13-as tételek egyeznek meg címükben ezen kiadással. A címben is fel van tüntetve, hogy a Thuróczy-krónika (Chronica Hungarorum) szerepel a toldalék részben, a naptárkészítők leggyakrabban használt eszköze.

4. Külső borítón: „Trattner J.M. és Károlyi István Nemzeti Kalendárium-a, 1839-dik esztendőre – Huszonötödik esztendei Folytatás. Pesten, a Kiadóknál az Urak utszájában 612. szám alatti keresztházban, az üveges ház, és Ns Pest vármegye házának irányában.”

⁸⁰⁰ Somogyi Károly Emlékkönyvtár. Szeged. I.f. 408

⁸⁰¹ Somogyi Károly Emlékkönyvtár. Szeged. I.f. 231

Belső címlap: „Közhasznú és mulattató nemzeti vagy hazai kalendárium, mind a két Magyar Hazában lakó Katholikusok, Protestánsok és Óhitűk számára, Krisztus urunk születése után 1839-dik Közönséges, az az 365 napból álló Esztendőre. Szerkesztették és kiadták Trattner J. M. és Károlyi István. Huszonötödik esztendei Folytatás. Pesten. A kiadók Könyvnyomtató-Intézetének tulajdona, Urak utszája 612. szám.”⁸⁰²

Címlapjain a magyar címer látható, négyzetes keretbe foglalva (gyakori címlapdísz). A címlap mellett közvetlenül olvasható, mely kiadványokat lehet megvásárolni és milyen áron a kiadótól. Az 5-8. képeken található a kalendárium borítója, címlapja és két oldala, melyeknél világosan látszódnak a Schreibkalendernek megfelelően a bekötött üres oldalak. Ami nekem kimondottan tetszett, az a feljegyzésekben olvasható. A tulajdonosa leírta mennyi juhot birtokol - nőtényt, bárányt. Első oldalon: Időszámítás az évre, jeles ünnepek, melyek minden évben változnak, jelek magyarázata, csillagvizsgálók észrevételei.

A naptári rész teljesen szokványos, kezdve Boldog Asszony Hava, Januarius... Lóversenyekről, marha kiállításról, statisztikai jegyzékek a világ országainak lakosságáról, anekdoták és versek (csak 3 oldal), vásárok jegyzéke Magyarországon, Erdély Országban, postajáratok Magyar, Tót, és Horvát országban mind megtalálhatóak, ha fellapozzuk a kalendáriumot. Tudnivalókat ad a bankók beváltásáról. Az utolsó lapon felsorolták kik árulják ezt a kalendáriumot, néhány ismerős névre bukkantam a listában: Schwaiger, Bucsánszky. Terjedelme 80 oldal.

Kezembe vettem a Trattner-féle kiadásból több évfolyamot. Bele olvasva láttam, hogy ismereteket ad pl. a dohánytermesztésről. Az anekdoták, szórakoztató történetek kisebb helyet foglaltak el bennük, valamelyikben csak 3 oldalt. Vásárok jegyzéke és a postajáratok - Magyar, Tót, és Horvát országban - minden évben megtalálhatóak. Vert pénzek táblázata, kamatmutató tábla, cselédek bérét mutató tábla. Az ausztriai uralkodó ház I. Ferencről, egyházi méltóságok, Aranygyapjas Rend tagjai, ezek között a nevek között szerepel Esterházy Pál. Magyarország zászlós urai (Báróji), Helytartó Tanács tagjai, a pesti törvényszék, prókátorok lakása Pesten. Vármegyék adatai, hivatalnokai, szabad királyi városok tisztviselői. Meghalt

⁸⁰² Somogyi Károly Emlékkönyvtár. Szeged. I. f. 156

országos címet viselő tisztviselők nevei, udvari tisztek, európai fejedelmek nevei, magyarországi egyházi méltóságok, alispánok, jegyzők, szolgabírák, szabad királyi városok és mezővárosok magistrátusai stb.

5. „Der vaterlandischer Pilger von und für Ungarn und Siebenbürgen. Ein gemeinnüssiger Haus-und Wirtschafts-Kalender auf das gemeine Jahr 1854... Kaschau, gedruckt und im Verlage bei Carl Werfer, k. k. academischen Buchdrucker und Inhaber einer priv. Lithographie-Anstalt.”⁸⁰³

A jegyzéken ilyen címmel egy nyomtatvány található a 272-es jelzettel, 1853-as évre szólóan. Tehát a kiadásuk nem egyezik meg.

Piros-fekete nyomású betűkkel készült. Szokványos naptár-rész után következik a genealógiai táblázat, majd az egészségről gyakorlati tudnivalók. A történeti részben pl. Kínáról és kultúrájáról tesz említést összeállítója. Látszódik, hogy nagyobb hangsúlyt fektetett szerkesztője a tudományos részre, célja volt az olvasók tájékoztatása. Összesen 152 oldalból áll az 1854-es kiadás. Jóval terjedelmesebb, mint a korábbi kiadványok. A mellékletben a 9. képen látható borítója és belső címlapja. A külső kemény borító (kalendáriumoknál ritka, leginkább puha papírkötést kaptak) gyönyörűen díszített, mitológiai alakok és puttók szerepelnek a metszeten, ahogy a Nap körül ülnek, játszadoznak. Magában a Napkorongban kapott helyet a kalendárium fő címe. A belső címlap fraktúr típusú piros-fekete nyomású betűkkel készült.

6. „Magyar és Erdélyországi Családi Képes Naptár 1875-dik évre. Pesten, Nyomatja s kiadja Bucsánszky Alajos, Ősz-utca 20. szám alatt.”⁸⁰⁴

Zöld színű papírkötéses borító, egész alakos metszettel, mely nagyon vegyes összetételű. A címlap előterében egy a természetben pihenő család, közepén különböző szerszámok és asztrológusok felszerelése láthatók, mindezek sűrűn be vannak borítva növényi ornamentikus elemekkel. A megszokott üres lap helyett a hónapok mellett összetettebb táblázattal találkozhatunk, ez alkalmasabb a napi események pontosabb vezetésére.

⁸⁰³ Somogyi Károly Emlékkönyvtár. Szeged. I. f. 478

⁸⁰⁴ Somogyi Károly Emlékkönyvtár. Szeged. I.f. 446

Kelet	Napló	Bevétel	Kiadás

Tartalma: A felséges uralkodó csász. kir. Ausztriai ház. (Dicsőségesen uralkodó. a császár felséges neje. fenséges gyermekei). Irodalmi rész, versek, novellák, történeti életkép. Közönséges vásárok Magyar-és Erdélyországban. Ára: 48 kr. pengő, vagy 84 uj krajczár. 175 már számozott oldalból áll, a többivel ellentétben, ahol nem voltak megszámozva az oldalak. Kitűnő példája a nyomdászok egyik jellegzetes közönség csalogató technikájára, a folytatásos történetre, mert ki ne lenne kíváncsi egy félbe hagyott történet következő részére.

ÖSSZEGZÉS

Dolgozatom keretén belül ismertettem az Esterházy család gyűjteményét, majd igyekeztem áttekintést adni a kalendáriumok kialakulásáról, elterjedéséről. Ezek után került előtérbe a címben olvasható téma, az Esterházy-gyűjtemény kalendáriumai. Azonosításuk mellett megpróbáltam átfogó képet nyújtani a jegyzékben szereplő nyomdászokról és az általuk kiadott kalendárium típusokról. Észrevételem a szakirodalmak és a leszűrődő reakciók alapján az, hogy a témakör nem eléggé feltárt, és a közvélemény sem fektet elég hangsúlyt rá. Szem előtt kellene tartanunk, hogy ezek a kiadványok minden nyomda életében fontos szerepet töltek be, gyakran biztosították fennmaradásukat. Csekély értékük ellenére is több információt szolgáltathatnak - a possessor bejegyzések miatt - a kor emberéről, mint bármilyen más mű. Tévhit, hogy ezt csak az alsóbb rétegekben élők vásárolták, éppúgy olvasmányává vált a főuraknak is. Bizonyítja ezt az Esterházy-könyvtárban oly nagy számuk. Ebben a gazdag gyűjteményben 294 db kalendárium található a XVII-XX századig bezáróan. Dolgozatom az 1938-as helyzetről tartalmaz információkat, a későbbiekben nem kizárt a gyűjtemény gyarapodása.

MELLÉKLET - NAPTÁRAK KISMARTON, 1938. AUGUSZTUS

1. 1647. *Newer und Alter Schreib-Kalender, auff das gross vorendrungs und 183 mal 9 Jahr, Annus Enneaticus genant.... Von Herman de Weroesena-Frisio.-Nürnberg, in verlegung Wolffgang Endters. -4-r. [1646]*

Newer und Alter Schreib-Kalender, auff das groß vorendrungs und 183 mal 9 Jahr, Annus Enneaticus genant... M.DC.XXXXVII. Mit dem Stand, Lauff, Aspecten der Planeten... sambt natürlicher Erwehlung und Witterung, mit Fleiß gestellet Von Herman De Werve Esena-Frisio p.t. Chur Meyntzischen Astronomo. Werve, Hermann de, 1652. Nürnberg, Endter, [1646.] [16] Bl. 4° - GBV

2. 1650. *Newer und Alter Schreib-Kalender, auff das Jahr nach der Gnadenreichen Geburt und Menschwerdung unsers Erlösers und Seligmachers Jesu C/Shristi.- Nürnberg, in Verlegung Wolffgang Endters. Von Hermanno de Weroe, Esena-Frisio.-4-r.*

Megjegyzés: Ebből a kiadásból nem ismert példány.

3. 1658. *Kalendarium Kristus Urunk születése után az M.DC.LVIII. ... Püchler Vid... Nyomtatta-ki Béchben Kürner Jakab János. -8-r.*

Megjegyzés: Ebből a kiadásból nem ismert példány.

4. 1662. *Uy és ó kalendarium.... Kürner Lipold és Máté által... Nyomtatta-ki Kürner Jakab János..... -8-r.*

Kalendarium (Uy és ò) Kristus Urunk szueletése után M.DC.LXII. Esztendoere valo: melly az Intercalaris, az az koezbetetetett esztendoe, után masodik, 365. napot foglal magában. Nagy szorgalmatoságal a' Béchi Meridianomra rendeltetett. KUERNER LIPOLD és MATE, AA. LL. et Philos. Baccal. által. Német, Magyar és ezek szomszédtságában leveo országok szolgálattjára. A' Magyar Historia és sokadalmakkal egyyuet. Nyomtatta-ki Béchben Kuerner Jakab Janos, also Austrianak koenyw-nyomtatoja. 8r. A-E2 = 4 1/2 iv = 34 sztlan lev.- RMK I. 985

5. 1662. Kürner Lipót Mátyás által összeállított beiró naptár. Nyomtatta Lochner Kristóf Nürnbergben. 4-r. Cimlap és az első lapok hiányzanak.

Megjegyzés: Ebből a kiadásból nem ismert példány.

6. 1663. *Kalendarium Kristus Urunk Születése után való M:DC.LXIII esztendőre.... Argolus Andrasnak Calculatiója szerint... Nyomtatta Nagy-Szombatban, az Academiai bötükkal Schneckenhaus Menyhárt Venceszló. -k.8-r.*

Megjegyzés: Ebből a kiadásból nem ismert példány.

7. 1669. *Kalendarium Christus Urunk születése után-való M.DC.LXIX. esztendőre.... Argolus Andrásnak calculatioia szerint Greissel Ianos György.... Nyomtatta Pottendorffon Hieronymus Verdussen. -8-r.*

Megjegyzés: Ebből a kiadásból nem ismert példány.

8. 1671. *Kalendarium, e' Christus Urunk születése után való M.DC.LXXI... Neubarth Christoph...Nyomtatta Nagy-Szombatban Byller Máthé. 1671. -k.8-r.*

Kalendarium E' Christus Urunk szueletése után való M.DC.LXXI. Mellyet most-is Magyar és Erdély Országra, és egyéb szomszéd helyekre alkalmaztatott. NEUBARTH CHRISTOPH, Theologus és Astrologus. Nyomttatta. Nagy-Szombatban Byller Máthé. 1671. 8r. A-E4 = 4 1/2 iv = 36 sztlan lev. - RMK I. 1121

9. 1674. *Uj és O Kalendarium, melyet Christus születése után való 1674. irt, Neubarth Christoph.- Lötzen, Brewer Samuel által. -16-r. - Eleje hiányos, rongált.*

Kalendarium (Uj és O) Ez igen szerencsétlen, Urunk szueletése után való 1674. Mellyet mostis, Magyar, Erdély és egyéb Szomszéd Országokra alkolmaztatott NEUBART CHRISTOPH. Loetsen, Brewer Samuel által. 16r. A-E (8 lev.) = 40 sztlan lev. - RMK I. 1166

10. 1681. *Ugyanaz mint a fenti.*

Kalendarium (Uj és O), Mellyet Christus születése után való 1681. irt NEUBART CHRISTOPH. Es most-is Magyar Országra, Erdélyre, és egyéb Tartományokra

alkalmaztatott. Lótsén, Brewer Samuel által. 16r. A-E (8 levelenként) = 40 sztlan lev.
- RMK I. 1267

11. 1709. *Uj Kalendarium, mellyet Christus Urunk születése után való 1709. Esztendőre irt Neubart János. - Komáromban, Töltési Istvan által. -16-r.*

Kalendarium /Uj/, Mellyet Christus Urunk születése után való 1709 Esztendőre irt Neubart Janos Es Magyar Országgra, Erdélyre, és egyéb Tartományokra-is alkalmaztatott. Cum Gratia, et Privil. Sac. Caes. Reg. Maj. / Magyarorsz. cimere fametszetben / Komáromban, Töltési István által. 8-. A-E= 40 sztlan levél. Mksz. 1879. 33. - Sztripszky 2235, 441

Megjegyzés: Nem egyezik a mérete.

Megjegyzés: Töltési-féle kalendáriumokból az RMK szerint az első ismert példány – tévesen – 1711-ből származik.

12. 1751. *Calendarium Jaurinense titolare, politicum, juridicum.- Jaurini, Typis Gregorii J. Streibig, Episc. Typ. -k.8-r.*

Calendarium Jaurinense titolare, et politicum ad a. 1740–1806 (8-r.) Jaurini, typ. Greg. Joan. Streibig deinde Jos. Streibig. – Petrik I. 372

13. 1753. *Ugyanaz mint a fenti.*

Calendarium Jaurinense titolare, et politicum ad a. 1740–1806 (8-r.) Jaurini, typ. Greg. Joan. Streibig deinde Jos. Streibig. – Petrik I. 372

14. 1756. *Calendarium Tyrnaviense. -Typis Academicis Societatis Jesu.-4-r.*

Calendarium Tyrnaviense in usum regni Hungariae, ac vicinarum provinciarum. Opera and studio cujusdam astrophili e soc. Jesu in archiepiscop. universitate Tyrnaviense in Hungaria. pro a. 1713-1777. (4-r.) Tyrnaviae, typ academicis soc. Jesu. - Petrik I. 373

15. 1759. *Crackauer-Schreib-Calender... durch Johann Neupart.-Presburg, zu finden bey Franz Dominicus Spaiser, Burgerlichen Buchbinder.-4-r.*

Crackauer Schreib-Calender auff das jahr 1759 Pressburg [1758], Spaiser, ny. n.
[23] lev. – 4° - Petrik V. 103

16. 1764. *mint a fenti.*

Crackauer Schreib-Calender auff das jahr 1764 Pressburg [1763], Spaiser, ny. n.
[22] lev. – 4° - Petrik V. 103

17. 1766. *mint az 1759. évi.*

Petrik: ismeretlen

18. 1768. *mint az 1759. évi.*

Crackauer Schreib-Calender auff das jahr 1768 Pressburg [1767], Spaiser, ny. n.
[22] lev. – 4° - Petrik V. 104

19. 1769. *mint az 1759. évi.*

Petrik: ismeretlen

20. 1770. *mint az 1759. évi.*

Crackauer Schreib-Calender auff das jahr 1770 Pressburg [1769], Spaiser, ny. n.
[24] lev. – 4° Petrik V. 104

21. 1771. *mint az 1759. évi.*

Crackauer Schreib-Calender auff das jahr 1771 Pressburg [1770], Spaiser, ny. n.
[24] lev. – 4° Petrik V. 104

22. 1774. *Neu eingerichter (und) alter und neuer Crackauer Schreib-Calender...
gestellet durch Stanislaum Dubranowski. – Raab, gedruckt bey Gregori Johann Streibig. -4-r.*

Dubranowski, Stanislaus: Neu-eingerichter alt- und neuer Crackauer Schreib-
Kalender auf das Jahr... 1774. Raab [1773], Streibig. [24] lev. – 4°. Petrik VII. 135

23. 1776. *Alt- und neuer Schreib-Kalender. – Pressburg, zu finden bey/ (Johann) Michael Landerer.-4-r.*

Alt- und neuer Schreib-Kalender, auf das Schalt-Jahr 1776. Pressburg [1775], Landerer. [20] lev. – 4° Petrik VII. 33

24. 1776. *Neuer Schreib-Kalender. – Pressburg, bey Franz Augustin Patzko. 4-r.*

Neuer Schreib-Kalender, auf das Schalt-Jahr 1776... Pressburg [1775], Patzko. [24] lev. – 4°.

Petrik VII. 357

25. 1777. *Neu eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib-Calender.- Raab, gedruckt bey Gregori Johann Streibig. -4-r.*

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr... 1777... Raab [1776], Druck. Streibig. [15 + ?] lev. – Petrik V. 345

26. 1778. *Sibyllinische Weissagung in einem alt- und neuen Crackauer-Kalender. – Ofen, bey Katharina Landererin. -4-r.*

Sibyllinische Weissagung in einem Crackauer-Calender auf das gemeine Jahr 1778... Ofen [1777], Druck. Landerer. [20] lev. – 4° Petrik V. 465

Ua. Sibyllinische Weissagung in einem alt- und neuen Crackauer-Calender auf das gemeine...

27. 1778. *Neuer Schreib-Kalender.-Pressburg, Franz Augustin Patzko.-4-r.*

Neuer Schreib-Kalender, auf das gemeine Jahr 1778... Pressburg [1777], Patzko. [18] lev. – 4°. Petrik VII. 357

28. 1779. *mint a fenti.*

Neuer Schreib-Kalender, auf das gemeine Jahr 1779... Pressburg [1778], Patzko. [22] lev. – 4°. Petrik VII. 357

29. 1779. *Sibillinische Weissagung in einem alt- und neuen Crackauer-Kalender. – Ofen, bey Katharina Landererin. -4-r.*

Petrik: ismeretlen

30. 1780. *Neu eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib-Calender.- Raab, Greg. Joh. Streibig. -4-r*

Petrik: Ismeretlen

31. 1780. *Alt-und Neuer Schreib-Kalender.-Presburg, zu finden bey Christian Spaiser, burgerl. Buchbinder.-4-r.*

Alt- und neuer Schreib-Kalender auf das Jahr... 1780. Pressburg [1779], Spaiser. [21] lev. – 4° Petrik VII. 33

32. 1781. *mint a fenti.*

Alt- und neuer Schreib-Kalender auf das Jahr... 1781. Pressburg [1780], Spaiser. [23] lev. – 4° - Petrik VII. 33

33. 1781. *Régi és új Kalendarium.-Budán a Királyi Akadémiának Betüivel. 4-r.*

Régi, és új kalendarium, melly Krisztus urunk születése után-való 1780-1786. esztendőre az égnek 48° 23' polus fel-emelése, és 35° 14' dély hosszúsága szerint alkalmaztatott, és a szokott esendő sokadalmak napjainak fel-jegyzésén kívül külömb-féle tudós hasznos materiákkal meg-bővítettett Magyar országnak, és szomszéd tartományoknak igazgatására. (4-r.) Budán, királyi akadémiának bet. Találtatik Posonyban Spaiszer Krisztán könyv-kötőnél, a Schneeweisz-gászsziel-nevű utzátskában. – Petrik II. 317

34. 1781. *Neu eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib-Calender.- Raab, Greg. Joh. Streibig. -4-r.*

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr 1781... Raab [1780], Druck. Streibig. [20] lev. Petrik V. 345

35. 1782. *mint a fenti.*

Neu eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib-Kalender ... 1782. ... Raab, gedruckt bey Gregori Johann Streibig, [1781]. [40] p. 4o - Petrik IX.?

36. 1782. *Sibillinische Weissagung in einem alt- und neuen Crackauer-Kalender. – Ofen, bey Katharina Landererin. -4-r.*

Sibillinische Weissagung in einem alt- und neuen Crackauer-Calender auf das gemeine Jahr 1782. Ofen [1781], Druck. Landerer. [22] lev. – 4° Petrik V. 465

37. 1783. *Régi és uj Kalendarium.-Budán a Királyi Akadémiának Betüivel. 4-r.*

Régi, és uj kalendarium, melly Krisztus urunk születése után-való 1780-1786. eszetndőre az égnek 48° 23' polus fel-emelése, és 35° 14' dély hosszúsága szerint alkalmaztatott, és a szokott esendő sokadalmak napjainak fel-jegyzésén kívül külömb-féle tudós hasznos materiákkal meg-bővítettett Magyar országnak, és szomszéd tartományoknak igazgatására. (4-r.) Budán, királyi akadémiának bet. Találtatik Posonyban Spaiszer Krisztán könyv-kötőnél, a Schneeweisz-gászszel-nevű utzátskában. – Petrik II. 317

38. 1783. *Alt- und Neuer Shcreib-Kalender.- Presburg, Christ. Spaiser. -4- r.*

Alt- und neuer Schreib-Kalender auf das Jahr... 1783. Pressburg [1782], Spaiser. [26] lev. – 4° Petrik VII. 33

39. 1784. *Vetus et novum Calendarium.- Tyrnaviae, Typis Regiae Universitatis Budensis. -4-r.*

Calendarium Vetus et novum –, exhibens observationes astronomicas... cam appendice nonnullarum eruditarum aequae... adornatum pro usu regni Hungariae pro a. 1778–1805 (4-r.) Tyrnaviae, typis academicis s. J. § Budae, typ. universitatis. – Petrik I. 372

40. 1784. *Sibillinische Weissagung in einem alt- und neuen Krakauer-Kalender. –Ofen, bey Katharina Landererinn. -4-r.*

Sibillinische Weissagung in einem alt- und neuen Crackauer-Calender auf das gemeine Auf das Schalt Jahr 1784... Ofen [1783], Druck. Landerer. [21] lev. - 4° - Petrik V. 465

41. 1784. *Neu eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib-Kalender.* -Raab, Joseph Streibig. -4- r.

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr 1784... Raab [1783], Druck. Streibig. [20] lev. - Petrik V. 345

42. 1785. *Régi és uj Kalendarium.- Budán a Királyi Akadémiának Betüivoel. Találtatik, Spaiszer Kristián Városi Könyv-kötőnél, Budán az Eszterházi Hertzeg házában lévő boltban, a várban.* -4-r.

Régi, és uj kalendarium, melly Krisztus urunk születése után-való 1780-1786. eszetndőre az égnek 48° 23' polus fel-emelése, és 35° 14' dély hosszúsága szerint alkalmaztatott, és a szokott esendő sokadalmak napjainak fel-jegyzésén kívül külömb-féle tudós hasznos materiákkal meg-bővítettett Magyar országnak, és szomszéd tartományoknak igazgatására. (4-r.) Budán, királyi akadémiának bet. Találtatik Posonyban Spaiszer Krisztán könyv-kötőnél, a Schneeweisz-gászsziel-nevű utzátskában. - Petrik II. 317

Megjegyzés: Nem egyezik a megtalálás helyszíne, a jegyzék szerint Budán, a feloldás szerint pedig Pozsonyban.

43. 1785. *Alt und neuer Haus- und Reise- Kalender.* - Pressburg. -4-r.

Petrik: Ismeretlen

44. 1786. *Alt- und Neuer Shcreib-Kalender.- Pressburg und Kaschau.* -4-r.

Petrik: Ismeretlen

45. 1786. *Sibillinische Weissagung in einem alt- und neuen Krakauerkalender.* -Ofen, Bey Katharina Landererinn. -4-r.

Petrik: ismeretlen

46. 1787. *Neuer Schreibkalender.-Pressburg, Franz Aug. Patzko.-4-r.*

Petrik: Ismeretlen

47. 1787. *Neu eingerichter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender. –Raab, Jos. Streibig. -4- r.*

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr 1787... Raab [1786], Druck. Streibig. [20] lev. - Petrik V. 345

48. 1788. *mint a fenti.*

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr 1788... Raab [1787], Druck. Streibig. [20] lev. - Petrik V. 345

49. 1788. *Historischer Haus- und Wirtschafts-Kalender. – Ofen, bey Katharina Landerinn. -4-r.*

Historischer Haus- und Wirtschafts-Kalender, auf das gemeine Jahr 1788. von 365 Tagen für Ungarn, Siebenbürgen und andere benachbarte Länder, worinnen nebst den nöthigen Kalenderanzeigen, den neuen und alten auch der protestantische Kalender, sammt einem Anhang gemeinnützigter angenehmer Abhandlungen enthalten sind. Ofen, gedruckt bey Katharina Landerinn, Wittwe, [1787.] [40] p. 4o - Petrik IX.????

50. 1789. *mint a fenti.*

Historischer Haus- und Wirtschafts-Kalender auf das gemeine Jahr 1789... für Ungarn, Siebenbürgen und andere benachbarte Länder. Ofen [1788], Druck. Landerer. [23] lev. – 4° - Petrik V. 200

51. 1789. *Neu eingerichter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender. –Raab, Jos. Streibig. -4- r.*

Neu eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib-Kalender auf das Jahr...1789...Raab [1788], Streibig. [20] lev. - 4° Petrik VII. 353

52. 1790. *Vetus et novum Calendarium.- Budae, Typis Regiae Universitatis. 4-r.*

Calendarium Vetus et novum -, exhibens observationes astronomicas... cam appendice nonnullarum eruditarum aequae... adornatum pro usu regni Hungariae pro a. 1778-1805 (4-r.) Tyrnaviae, typis academicis s. J. § Budae, typ. universitatis. - Petrik I. 372

53. 1790. *Neuer Schreibkalender.-Pressburg, Franz Aug. Patzko. -4-r.*

Neuer Schreibkalender, auf das Gemeine-Jahr 1790.... Pressburg, zu finden bey Franz Augustin Patzko, [1789.] [36] p. 4o - Petrik IX.???

54. 1791. *Alt- und neuer Schreib-Kalender. - Pressburg, Anton Oberlitzky. 4-r.*

Alt- und neuer Schreib-Kalender, auf das Jahr 1791. ... Pressburg, gedruckt bey Anton Oderlitzky, [1790.] [38] p. 4o - Petrik IX.

55. 1791. *Neu eingerichter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender. -Raab, Jos. Streibig. -4- r.*

Petrik: Ismeretlen

56. 1792. *mint a fenti.*

Neu eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib-Kalender auf das Jahr... 1792... Raab [91], Druck Streibig [20] lev. - 4° - Petrik V. 345

57. 1792. *Historischer Haus- und Wirtschafts-Kalender, - Ofen, Katharina Landerer. - 4-r.*

Historischer Haus- und Wirtschafts-Kalender auf das Schalt Jahr 1792... Ofen [1791], Druck. Landerer. [22] lev. - 4° Petrik V. 200

58. 1792. *Novum Calendarium. - Budae, Typis Regiae Universitatis. -8-r.*

Calendarium Vetus et novum –, exhibens observationes astronomicas... cam appendice nonnullarum eruditarum aequae... adornatum pro usu regni Hungariae pro a. 1778–1805 (4-r.) Tyrnaviae, typis academicis s. J. § Budaë, typ. universitatis. – Petrik I. 372

59. 1793. *Neu eingerichter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender. –Raab, Jos. Streibig. -4- r.*

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr 1793... Raab [1792], Druck. Streibig. [20] lev. Petrik V. 345

60. 1793. *Alt- und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg, Kaschau und Pest, Joh. Mich. Landerer. -4-r.*

Alt- und neuer Schreib-Kalender, auf das Jahr 1793. Pressburg, Kaschau und Pest [1792], Landerer. [20] lev. – 4° – Petrik VII. 33

61. 1794. *Alt- und neuer Kralauer Schreib-Kalender. –Pressburg, Joh. Nep. Schauff. -4-r.*

Alt- und neuer Crackauer Schreib-Kalender, auf das Jahr 1794. Pressburg [1793.] Druck. Schauff. [20] lev. - 4o – Petrik V. 25

62. 1794. *Neu eingerichter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender. –Raab, Jos. Streibig. -4- r.*

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr 1794... Raab [1793], Druck. Streibig. [20] lev. - Petrik V. 345

63. 1795. *mint a fenti.*

Neu eingerichter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender... 1795.... Raab, gedruckt bey Joseph Streibig. 4° Petrik VII. 353

64. 1795. *Neuer Pressbuger Schreib-Kalender. – Pressburg, Joh. Nep. Schauff. 4-r.*

Neuer Pressburger Schreib-Kalender auf das Jahr... 1795.... Pressburg [1794], Schauff. [20] lev. – 4° Petrik VII. 357

65. 1796. *mint a fenti.*

Petrik: ismeretlen

66. 1796. *Neu eingerichter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender. –Raab, Jos. Streibig.*

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr 1796... Raab [1795], Druck. Streibig. [20] lev. Petrik V. 345

67. 1797. *mint a fenti.*

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr 1797... Raab [1796], Druck. Streibig. [20] lev. Petrik V. 345

68. 1797. *Alt- und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Pressburg und Kaschau, Joh.Mich.Landerer. -4-r.*

Alt- und neuer Krackauer Schreib-Kalender, auf das Jahr 1797.... Pressburg und Kaschau, zu finden bey Johann Michael Landerer, [1796.] 4° Petrik V. 25

69. 1798. *Neuer Pressburger Schreib-Kalender. – Pressburg, Joh. Nep. Schauff. 4-r.*

Petrik: ismeretlen

70. 1798. *Neu eingerichter alt und neuer Krackauer Schreib-Kalender. –Raab, Jos. Streibig. -4-r.*

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr 1798... Raab [1797], Druck. Streibig. [19] lev. Petrik V. 345

Címváltozat: Neu eingerichter alter und neuer Krackauer Schreib Kalender.

71. 1799. *mint a fenti.*

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr 1799... Raab [1798], Druck. Streibig. [18] lev. Petrik V. 345

72. 1799. *Neuer Pressburger Schreib-Kalender. – Pressburg, Joh. Nep. Schauff. 4-r.*

Petrik: ismeretlen

73. 1800. *Alt- und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Pressburg und Pest, Joh.Mich.Landerer. -4-r.*

Alt- und neuer Schreib-Kalender, auf das Jahr 1800. Pressburg und Pest [1799], Landerer. [20] lev. – 4° Petrik VII. 33

74. 1800. *Neu eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib-Kalender. –Raab, Jos. Streibig.*

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr 1800... Raab [1799], Druck. Streibig. [20] lev. Petrik V. 345

Címváltozat: Neu eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Kalender.

75. 1801. *mint a fenti.*

Neu- eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Calender auf das Jahr 1801... Raab [1800], Druck. Streibig. [20] lev. Petrik V. 345

76. 1801. *Alt- und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Pressburg und Pest, Joh.Mich.Landerer. -4-r.*

Alt- und neuer Crackauer Schreib-Kalender, auf das Jahr 1801. Pressburg [1800], Druck. Schauff. [20] lev. – 4° - Petrik V. 25

77. 1802. *mint a fenti.*

78. 1802. *Neu eingerichte alter und neuer Crackauer SchreibKalender. –Raab, Jos. Treibig. -4-r.*

79. 1803. *Alt- und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Pressburg und Pest, Joh.Mich.Landerer. -4-r.*

80. 1803. *Alt- und neuer Schreib-Kalender. –gedruckt bey Johann Stephani zu Neusohl. -4-r.*

81. 1804. mint a fenti.

82. 1804. Alt- und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Pressburg und Ofen. – Joh.Mich.Landerer. -4-r.

83. 1805. mint a fenti.

84. 1805. Alt- und neuer Schreib-Kalender. – Raab, Ofen. – Gedruckt bey Johann Stephani zu Neusohl. -4-r.

85. 1806. mint a fenti.

86. 1806. Alt- und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Pressburg und Pest. – Mich.Landerer. -4-r.

87. 1807. mint a fenti.

88. 1807. Alt- und neuer Schreibkalender. –Raab, Eisenstadt- Joh. Stephani zu Neusohl. -4-r.

89. 1808. mint a fenti.

90. 1808. Alt- und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Pressburg und Pest. – Mich.Landerer. -4-r.

91. 1809. mint a fenti.

92. 1809. *Alt- und neuer Schreib-Kalender. –Raab, Ofen. – Joh.Stephani zu Neusohl. -4-r.*

Schreib-Kalender, Alt- und neuer –, auf das Jahr 1809. (4-r. 40 l.) Neusohl, Jos. Stephani. M.-Petrik IV. 84

93. 1810. Neu eingerichteter allgemeiner Schreib-Kalender. – Ofen, Anna Landerer. -4-r.

94. 1810. Alt- und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Pressburg und Pest. - Mich.Landerer. -4-r.

95. 1811. Alt- und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Pressburg und Pest. - Mich.Landerer. -4-r.

96. 1811. Alt- und neuer Schreib-Kalender. –Raab, Ofen. – Joh. Stephani zu Nesohl. -4-r.

97. 1812. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Raab, Jos. Streibig. -4-r.

98. 1812. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Pest, Landerersche Erben. -4-r.

99. 1813. Alt und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Pressburg und Pest. – LandlererschenErben. -4-r.

100. 1813. Neu eingerichteter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender. – Raab, Jos. Streibig. -4- r.

101. 1814. mint a fenti.

102. 1814. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg. Andreas Schwaiger. -4-r.

103. 1815. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg, Karl. Kasp. Snischek. -4-r.

104. 1815. Neu eingerichtetetr alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Raab, Jos. Streibig. -4-r.

105. 1816. mint a fenti.

Neu-eingerichteter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender, auf das Jahr ... 1816 ... Győr : Streibig József Nyomda, [1815]. [22] lev. ; 20 cm. KKMK. Lelőhely: GY1.

106. 1816. Alt und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Pressburg und Pest, Landerersche Erbe. -4-r.

107. 1817. mint a fenti.

108. 1817. Neu eingerichteterr alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Raab, Leopold Streibig. -4- r.

109. 1818. mint a fenti.

110. 1818. Alt und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Pressburg und Pest, Landerersche Erbe. -4-r.

111. 1819. mint a fenti.

112. 1819. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Raab, Leopold Streibig. -4- r.

113. 1820. mint a fenti.

114. 1820. Alt und neuer Krakauer Schreib-Kalender. –Ofen, gedruckt mit Anna Landererschen Schriften. -4-r.

115. 1820. Neu eingerichteter allgemeiner Schreib-Kalender. – (Ofen) Pressburg und Pest, Landerersche Erbe. -4-r.

116. 1821. Alt und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg und Pest.- Ludwig Landerer. -4-r.

117. 1821. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Raab, Leopold Streibig. -4-r.

118. 1822. Alt und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg und Pest.- Ludwig Landerer. -4-r.

119. 1821. Neu eingerichteter allgemeiner Schreib-Kalender. – Ofen, gedruckt mit Anna Landererschen Schriften.

120. 1822. mint a fenti.

121. 1822. Alt und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg und Pest, Ludwig Landerer. -4-r.

122. 1823. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. Raab, Leopold Streibig. -4-r.

123. 1823. Neu eingerichteter allgemeiner Schreib-Kalender. – Ofen, Anna Landerer. -4-r.

124. 1824. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Raab, Leopold Streibig. -4-r.

125. 1824. Alt und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg und Pest, Ludwig Landerer. -4-r.

126. 1825. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Raab, Leopold Streibig. -4-r.

127. 1825. Neu eingerichteter allgemeiner Ofner Schreib-Kalender. – Ofen, Anna Landerer. -4-r.

128. 1826. Neu eingerichteter alter und neuer Schreib-Kalender. – Raab, Leopold Streibig. -4-r.

129. 1826. Alt und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg und Pest, Ludwig Landerer. -4-r.

130. 1826. Neu eingerichteter allgemeiner Ofner Schreib-Kalender. – Ofen, Anna Landerer. -4-r.

131. 1827. mint a fenti.

132. 1827. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Raab, Leopold Streibig. -4-r.

133. 1827. Neuer und alter Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg und Pest, Ludwig Landerer. -4-r.

134. 1828. mint a fenti.

135. 1829. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Raab, Leopold Streibig. -4-r.

136. 1830. *mint a fenti.*

Neu eingerichteter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender, auf das Jahr ...
1830. Győr : Streibig József Nyomda, [1829]. KKMK. Lelőhely: GY1

137. 1831. *mint az 1829. évi.*

138. 1835. *mint az 1829. évi.*

139. 1836. Neuer und alter Krakauer Schreib-Kalender. – Pressburg,
Landerersche Buchdruckerey. -4-r.

140-151. *Calendarium in usum utriusque ecclesiae. 1793, Budae, typis Regiae
Universitatis. – (1794) 1795. 1797. 1798. 1799. 1800. 1801. 1802. 1803. 1804. 1805. 4-r.
alakuak. –*

-Schematismus ad annum a nativitate salvatoris nostri Jesu Christi 1793... sive
Calendarium in usum utriusque ecclesiae... Budae [1792, Typ. Univ.] [28], 419, [30] l.
- Petrik V. 445

-U. a. Ad annum 1793. Budae [1792, Typ. Univ.] [28], 419, [30] l. - Petrik V. 445

- U. a. Ad annum 1797. Budae [1796, Typ. Univ.] [30], 434, [32] l. - Petrik V. 445

Megjegyzés: Petrik ismeretlen

152-190. *Schematismus sive Calendarium in usum Ecclesiae R. Catholicae. Budae,
Typis ac sumpt. Typogr. Regiae Univers. Hungar. -8-r. 1806. (1807) 1808. 1809. 1810. 1811.
1812. 1813. 1814. 1815. 1816. 1817. 1818. 1819. 1820. 1821. 1822. 1823. 1824. 1825. 1826.
1827. 1828. 1829. 1830. 1831. 1832. 1833. 1834. 1835. 1836. 1837. 1838. 1839. 1840. 1841.
1842. 1843. 1844.*

(Schematismus) Annus a nativitate Salvatoris nostri Jesu Christi 1802-1847. styl.
Gregoriano, et Juliano deductus, sive calendarium in usum ecclesiae r. catholicae
exhibens seriem festorum, profestorum, & jejuniorum; observationes deinde
astronomicas, ad meridianum Budensem, & elevationem poli 47. gr. 30. m. reductas.

Dies item nundinarum, postarum cursum, tabellas censuum, valorem aureorum, &c &c. (8-r.) Budae, typis ac sumpt. typogr. reg. univers. Pestanae. – Petrik III. 299

191-205. *Ecclesiasticae et secularea Regni Hungariae dignitates, ac honorum tituli. Tyrnaviae, Typis Regiae Universitatis Budensis. -4-r. – 1778. 1779. 1780. 1782. 1758. 1763. 1765. 1766. 1770. 1771. 1774. – 1786. 1787. 1788. 1789.*

Ecclesiasticae et seculares Regni Hungariae dignitates, ac honorum tituli... pro anno 1778. Tyrnaviae [1777], Typis Universitatis Budensis. lev. – 4o – Petrik VII. 138

Regni Hungariae dignitates, Ecclesiasticae et seculares –, ac honorum tituli. Quibus accedunt suprema armorum caes.-regionum in regno-Hungariae praefectura, insignis ordo Sancti Stephani primi regis apostolici, status personalis nobilis turmae praetorianae, item postarum, tricesimalium, et salis officialium. Pro 1770-78. (4-r.) Posonii, exstant apud Christ. Spaiszer.

Pro 1779-84. (4-r.) Tyrnaviae, typis regiae universitatis Budensis

*Pro 1785-88. (4-r.) Budae, in officina Chr. Spaiszer <
<http://www.arcanum.hu/oszk/>> [2012. április 27.]*

206-211. Militar-Schematismus. – 8-r. 1833. 1843. 1846. 1848. 1852. 1857.

Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthumes. Wien: K.K. Hof- u. Staats-Dr., 1815-1867. – GBV

212-214. Magyarország és a hozzákapcsolt részek tiszti névtára. – 1845. 1846. 1847.

Magyarország és a hozzákapcsolt részek tiszti névtára 1845. évre. (n. 8-r. XLIV, 460, és 127 l.) Buda, 1845. M. k. tudomány egyetem. - Petrik II/ 2. 649

1846. évre. (n. 8-r. XVI és 605 l.) Budán, 1847. U. o. - Petrik II/ 2. 649

1847. évre. (n. 8-r. XVI és 605 l.) Budán, 1847. U. o. - Petrik II/ 2. 649

215. 1830. Neueingerichteter allgemeiner Ofner-Schreib-Kalender. – Ofen, Anna Landerer. -4-r.

216-219. 1831. mint a fenti, 1832. hasonlóképen, 1833 és 1834.

220. 1832. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. - Raab, Leopold Streibig. -4-r.

221. 1833. Neuer und alter Krakauer Schreib-Kalender. - Pressburg. Landerer. 4-r.

222. 1834. mint a fenti.

223. *Almanach Imperial pour l' année M.DCCC.XI. - Paris, Testu. -8-r.*

1811. Almanach impérial. Impressum: Paris; 1811. - BVB

224. *Hof- und Staats-Handbuch des Königreichs Baiern. 1819. München. Lindauer. 8-r.*

Hof- und Staatshandbuch des Königreichs Bayern, hrsg. vom Königlich Bayerischen Statistischen Landesamt. München: Landesamt. - München: Kgl. Central-Schulbücher-Verl. [anfangs.] - München: Oldenbourg [früher]. - München: Lindauer [früher], 1812 - 1914 nachgewiesen. - HeBIS Verbundkatalog

225. *Hof- und Staats- Schematismus des Österreichischen Kaiserthums. - Wien, K.k. Hof- und Staats-Aerarial- Druckerey. 1836. 8-r.*

Hof- und Staats-Schematismus des Österreichischen Kaiserthumes. Wien, 1807-1843. - GBV

226-244. *Trattner J.M. és Károlyi István Nemzeti Kalendárioma. - Pesten, a kiadók könyvnyomtató-intézetében. -4-r.- 1830. 1831. 1832. 1834. 1835. 1836. 1837. 1838. 1839. 1840. 1841. 1843. 1844. 1845. 1846. 1849. 1850. 1851. 1852.*

Közhasznú és mulattató hazai vagy nemzeti kalendárium, mind a két magyar hazában lakó katolikusok, protestánsok és óhitűk számára, Krisztus urunk születése után 1826-1861. esztendőre. XII-XLVII. esztendei folytatás. (4-r.) Pesten, (1825-1860)

Petrózái Trattner Mátyás és (később) Trattner és Károlyi. Külső címe: Trattner Mátyás (később Trattner és Károlyi) magyar nemzeti kalendárioma. – Petrik II/1. 315

245. Magyar és Erdély országi Nemzeti Kalendarium. Pesten, Kiadta és nyomtatta Fűskuti Landerer. -1833. -4-r.

246-257. Allgemeiner Kalender für alle Bewohner des österr. Kaiserstates. – Wien, J.P. Sollinger. -4-r.- 1837. 1838. 1839. 1840. 1841. 1842. 1843. 1844. 1845. 1846. 1847. 1848.

258-263. Nemzeti Naptár Gazdasági Kalendarium. Budán 'A' Magyar Kir. Egyetem Betüivel. 4-r. -1841. 1842. 1843. 1844. 1845. 1846.

264-267. Toleranz-Bote, oder Allgemeiner Kalender für alle Bewohner des österr. Kaiserstaates.- Wien. J.P. Sollinger. -4-r. -1849. 1850. 1851. 1852.

268-271. Müller Gyula Nagy Naptára. Szerk. Friebeisz István, - Pest. n 8-r. 1853. 1854. 1855. 1856.

Müller, Gyula nagy naptára 1852. szökő évre. Minden rendű hivatalok, bár melly szakban működő álladalmi, ugy magán tisztviselők... használatára. Szerkesztette Friebeisz István. I. évi folyam. (4-r. 29 lev., 41-321 és 1 l.) Pest, 1852. Müller Gyula. - Petrik II. 812

- 1853. évre II. évi folyam (4-r. XXVII, 296 és 1 l.) Pest 1853. Müller Gyula. 1.20 p - Petrik II. 812

- 1854-re. Hivatalosan beküldött országos tiszti cím- és névtárral. Dr. (Monte Dégoi) Albert Ferencz, Arany János, Bajnok Antal, Beóthy László..., és többek közremunkálásával szerkesztette Friebeisz István. III. évi folyam. (4-r. XVI I., 12 lev., 292 l. és 1 lev.) Pest, Müller Gyula.- Petrik II. 813

- 1855-re. Országos tiszti cím- és névtárral. Szerkesztette Friebeisz István. IV. évi folyam. (4-r. 8 lev., 17-311 és 1 l.) Pest, 1855. Müller Gyula. Petrik II. 813

- 1856-ra. Szerkesztette Friebeisz István. V. évfoly. (4-r. 282 l.) Pest, 1856. U. o. -
Petrik II. 813

272. *Vaterlandischer Pilger für das Jahr 1853.- Kaschau, Carl Werfer. -4-r.*

Der vaterländische Pilger von und für Ungarn und Siebenbürgen ein gemeinnütziger Haus- und Wirtschafts-Kalender auf das ... Jahr ... Kaschau: Werfer, 1832-1853 – OSZK. Lelőhely: B1. Raktári jelzet: P 801, MP 801

273-282. *Emich Gusztáv Magyar- és Erdélyországi Nagy Képes Naptára. Szerk. Vachot Imre. -Pest.-N.4-r.- 1860. 1863. 1864. 1865. 1866. 1869. 1870. 1874. 1877. 1878.*

Emich Gusztáv magyar- és erdélyországi nagy képes naptára 1861. évre. Szerkeszti Vachot Imre. (4-r. 8 lev., 286 l., 1 lev., X, XXXVI l. és 1 címkép.) Pest, (1860.)
Emich Gusztáv. – Petrik I. 614

Megjegyzés: További kiadások szerkesztőinek neve nem egyezik meg Vachot Imrével.

283. *Családi Naptár. Pest, Bucsánszky Alajos. 1860. -4-r.*

Családi képes naptár, magyar. III–XVIII. foly. (4r. 231 és 10 l.) Pest, 1860–75.
Bucsánszky A. - Magyarországi Könyvészet 1860–1875. 264

284. *Országos Nagy Képes Naptár.- Pest, Landerer és Heckenast. 1861. -4-r.*

Országos nagy képes naptár 1861-re. Szerk. Girókúty Ferencz. (4r. 575 l.) Pest, 1861. Heckenast G. – Magyarországi Könyvészet 1860–1875. 269

285-287. *Faust-Kalender. Wien, F.B. Geitler. -4-r. 1862. 1863. 1864.*

[Illustrierter Faustkalender] Illustrierter Faustkalender: für das Jahr...; Jahrbuch zur Unterhaltung und Belehrung für alle Stände. Wien: Perles, 1856-1883. – GBV

288-289. *Nemzeti Nagy Képes Naptár. -Pest, Heckenast G. -4-r.- 1871. 1872.*

Nemzeti nagy képes naptár. Szerk. Áldor Imre. 1870–73. évekre. (k. 4r.) Pest. Heckenast G. 1874–75. évekre. (k. 4r.) Budapest, 1874–75. Franklin-t. - Magyarországi Könyvészet - 1860–1875 Naptárak 269

290. Neumeister-Herburger's Geschäfts-Auskunfts-Kalender. Wien, 1883.

291. *Közigazgatási Nemzeti Kalendárium. Budapest, Pallas. 1900.*

Közigazgatási nemzeti kalendárium hivatali és irodai használatra az 1887–1901. évre. Hivatalos adatok nyomán szerkesztette Szántó József. VII–XXI. évfoly. (4-r.) Bpest, 1886–1900. Pallas r.-társ. 1892-ig évfolyamonként kötve 2 K, azontúl 1.40. - Magyar Könyvészet 1886–1900 Vol I/2. - Naptárak 597

292. *Glücksrad-Kalender. Wien. 1891.*

Glücksrad-Kalender: für Zeit und Ewigkeit für das katholische Oesterreich. Wien: Verl. d. Kath. Waisen-Hilfsvereins, 1881-1917. 1.1881 - 37.1917[?] - GBV

293. A Szent Család Képes Naptára. Győr, Egyházmegyei nyomda. 1897.

Megjegyzés: Budapesti példányok ismertek.

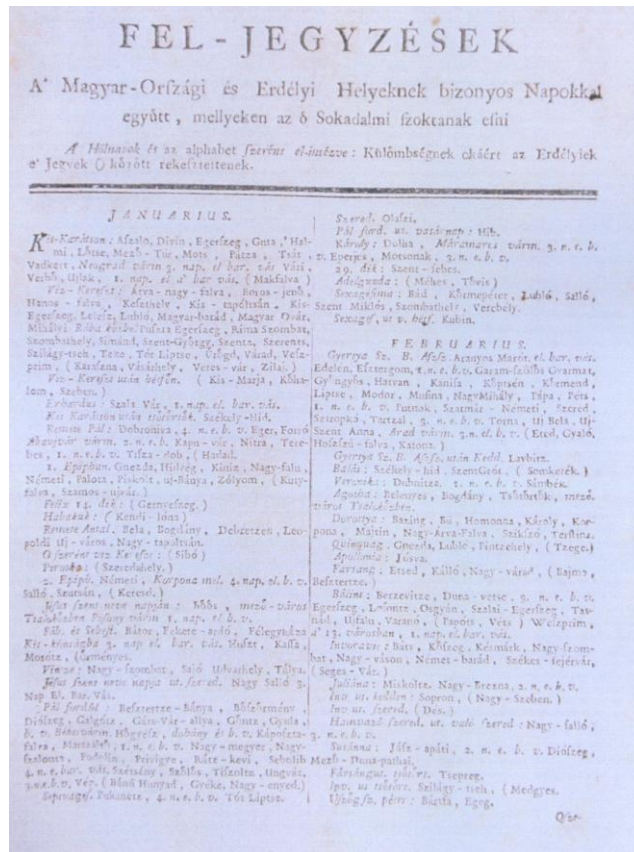
294. *Új Auróra. Szerk. Dobai János. Bratislava, Concordia nyomda. 1923.*

Új-Auróra: MIPSZ almanach az 1923. évre, Szerk. Dobai János. - 1. kiad. - Bratislava: Concordia, 1923. - 238 o. almanach - (1923)

MELLÉKLET - KÉPEK

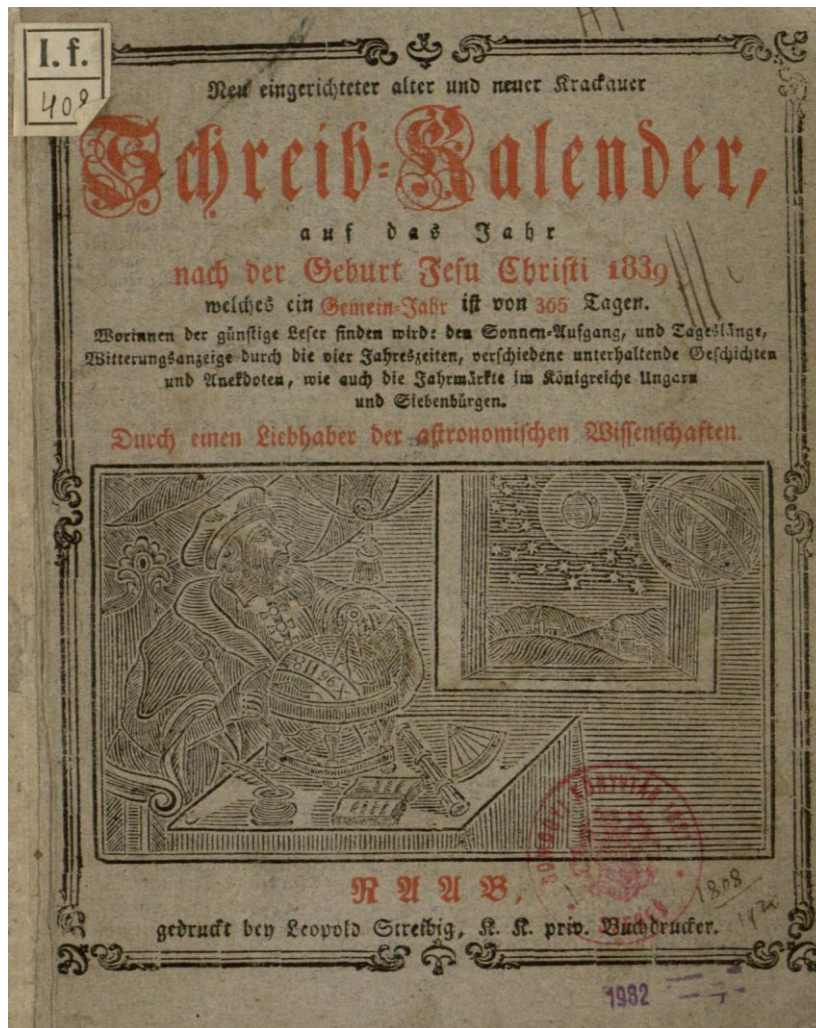
1. kép. Címlap: 1785. Régi és új Kalendarium.- Budán a Királyi Akadémiának Betűivel. Találtatik, Spaiszer Kristián Városi Könyv-kötőnél, Budán az Esterházi Hertzeg házában lévő boltban, a várban. -4-r. (Jegyzék: 42.)

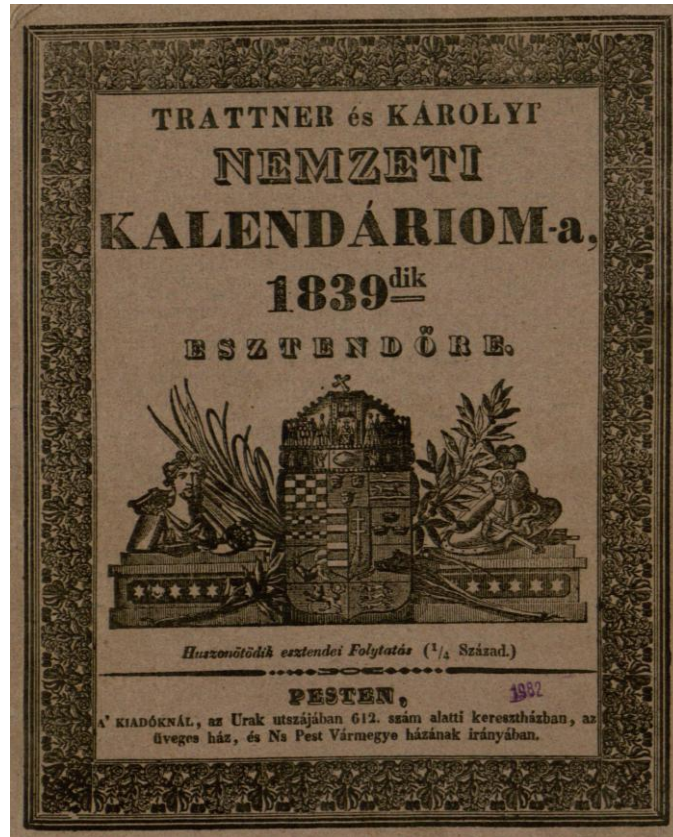
2. kép Naptári rész

JANUARIUS		Bold, Aifony Havı XXXI. Nap.		DECEMBER.		Hódnak Fertályai.	
Nap	Hétfő	INNEP-NAPOK	7d. napa. J. G.	Tim. nyug. ó. m. 6. m. 6. m.	Plinóknak allapofja, Eg- levegje.	DECEMBER.	Hódnak Fertályai.
1	Szom.	Kil-Kirát.	22	7-51	4-9	8. kizép jertu.	21 Th. Ap.
2	Vasár.	B. Makar.	23	7-50	4-10	8. 7. 6. kelt.	22 F. 4. Adv.
3	Hétf.	Genovef.	24	7-49	4-11	8. or. 10. m.	23 Viktor.
4	Kedd.	Fitus.	25	7-48	4-12	8. 9. 8. (d. u.)	24 Ad. Eva.
5	Szer.	Plesfo.	26	7-47	4-13	8. 8. 7. 6. 5. 4. 3. 2. 1.	25 Nagy Ka.
6	Tsót.	Vi-Kereszt.	27	7-46	4-14	8. 7. 6. 5. 4. 3. 2. 1.	26 Sz. Lív.
7	Pent.	Krispín.	28	7-45	4-15	8. leg nagy. tá.	27 Já. Ev.
8	Szom.	Erhardus.	29	7-44	4-16	8. 7. 6. 5. 4. 3. 2. 1.	28 Apró fien.
9	Vasár.	B. J. Basiliffa.	30	7-43	4-17	8. 7. 6. 5. 4. 3. 2. 1.	29 F. 1. am.
10	Hétf.	Agathon.	31	7-42	4-18	8. 6. or. 29. m.	30 Dávid. K.
11	Kedd.	Huganus.	1	7-41	4-19	8. 5. or. 29. m.	31 Szylvef.
12	Szer.	Probus.	2	7-40	4-20	8. 4. or. 29. m.	1 6 Jan. Kil.
13	Tsót.	Leont.	3	7-39	4-21	8. 3. or. 29. m.	2 Makar.
14	Pent.	Felix. Pa.	4	7-38	4-22	8. 2. or. 29. m.	3 Genu.
15	Szom.	Pál Első Re.	5	7-37	4-23	8. 1. or. 29. m.	4 Titus.
16	Vasár.	B. J. Jesus N.	6	7-36	4-24	8. 0. or. 29. m.	5 P. Simon.
17	Hétf.	Antal. Rem.	7	7-35	4-25	8. 0. or. 29. m.	6 Vizkerf.
18	Kedd.	Piroska.	8	7-34	4-26	8. 0. or. 29. m.	7 Raim.
19	Szer.	Ferdinand.	9	7-33	4-27	8. 0. or. 29. m.	8 Erhard.
20	Tsót.	Fab. Seb.	10	7-32	4-28	8. 0. or. 29. m.	9 Jula.
21	Pent.	Agnes.	11	7-31	4-29	8. 0. or. 29. m.	10 Agathon.
22	Szom.	Vintze.	12	7-30	4-30	8. 0. or. 29. m.	11 Hygin.
23	Vasár.	B. Septuagel.	13	7-29	4-31	8. 0. or. 29. m.	12 B. J. Erne.
24	Hétf.	Fimoth.	14	7-28	4-32	8. 0. or. 29. m.	13 Hilár.
25	Ked.	S. Pál F.	15	7-27	4-33	8. 0. or. 29. m.	14 Felix.
26	Szer.	Polyeap.	16	7-26	4-34	8. 0. or. 29. m.	15 Pál Első R.
27	Tsót.	Ar. Sz.	17	7-25	4-35	8. 0. or. 29. m.	16 Marcell.
28	Pent.	Nagy. Karól.	18	7-24	4-36	8. 0. or. 29. m.	17 Ant. Rem.
29	Szom.	Szalai. Fer.	19	7-23	4-37	8. 0. or. 29. m.	18 Piroska.
30	Vasár.	B. Szagel.	20	7-22	4-38	8. 0. or. 29. m.	19 E. 1. Ferd.
31	Hétf.	Nalask. Pét.	21	7-21	4-39	8. 0. or. 29. m.	20 Fab. Seb.

3. kép Magyarországi és erdélyi vásárok listái

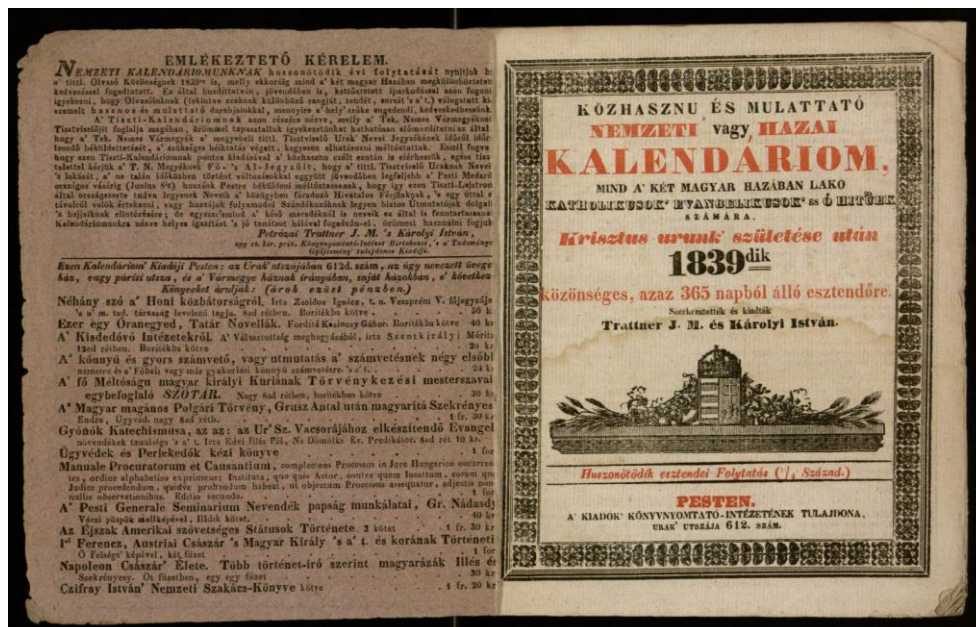
4. kép Kismartoni jegyzék 138.: 1829. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender. – Raab, Leopold Streibig.
Ezen a képen, ennek egy 1839-es kiadása látható.
Kép lelőhelye: Somogyi-könyvtár – I. f. 408

5. kép Címap: Trattner és Károlyi Nemzeti Kalendárioma. 1839.

Kismartoni jegyzék 234.

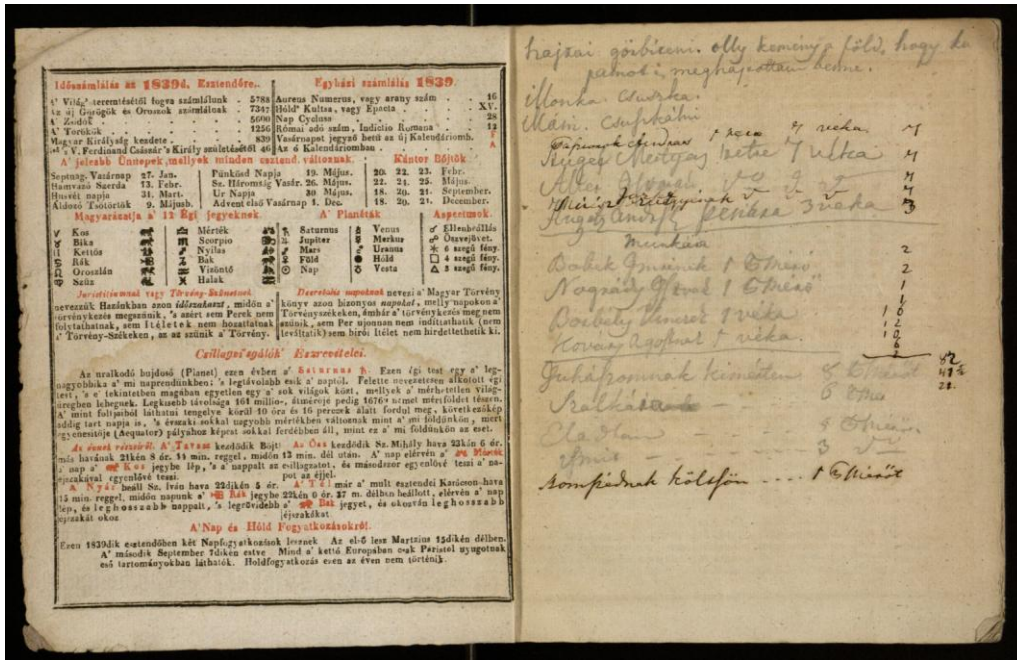
Kép lelőhelye: Somogyi-könyvtár I. f. 156

6. kép Belső címap: Trattner és Károlyi Nemzeti Kalendárioma. 1839.

Kismartoni jegyzék 234.

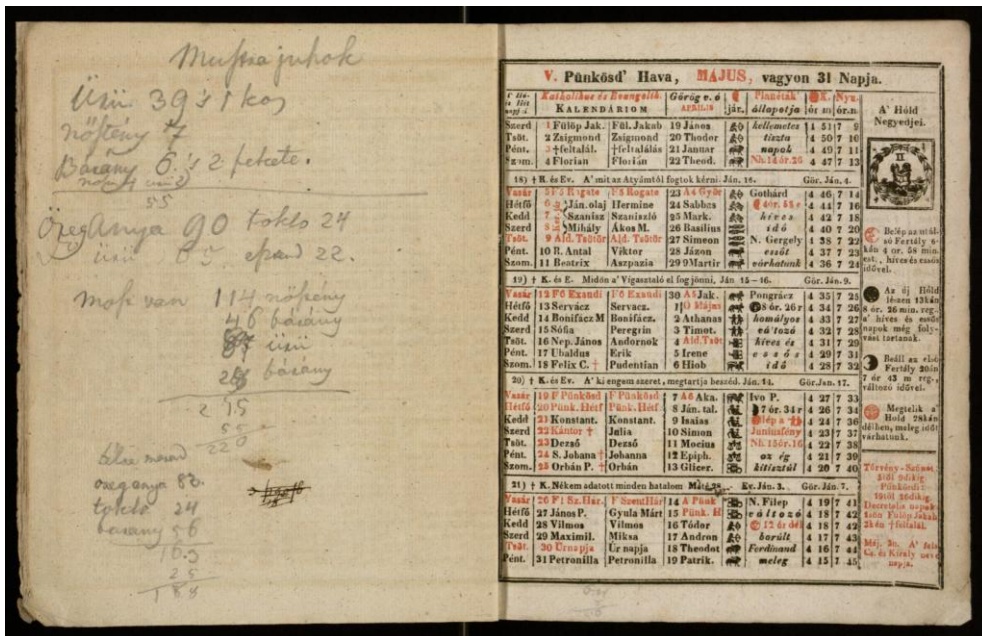
Kép lelőhelye: Somogyi-könyvtár I. f. 156

7. kép Első oldal: Trattner és Károlyi Nemzeti Kalendárioma. 1839.

Kismartoni jegyzék 234.

Kép lelőhelye: Somogyi-könyvtár I. f. 156

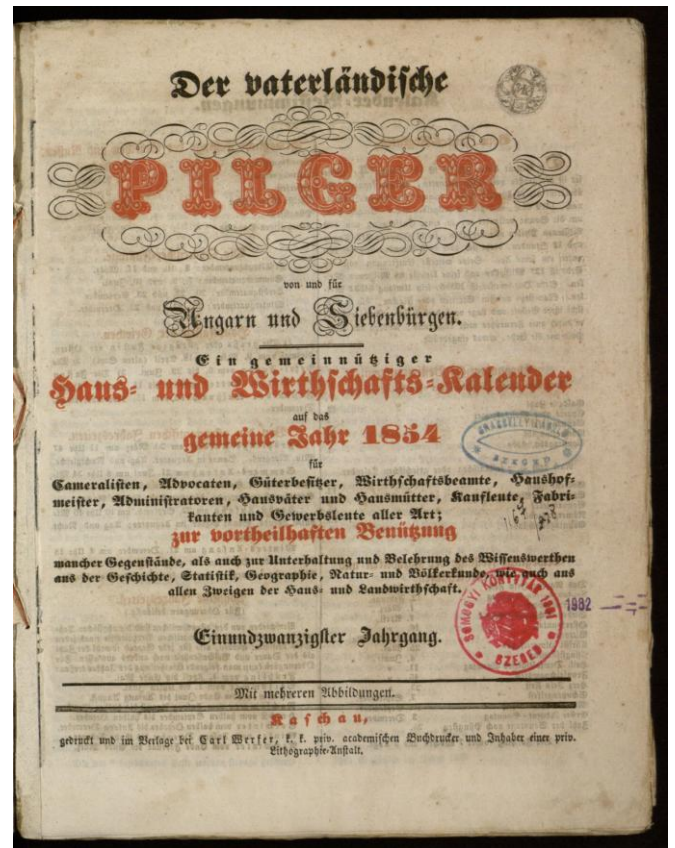
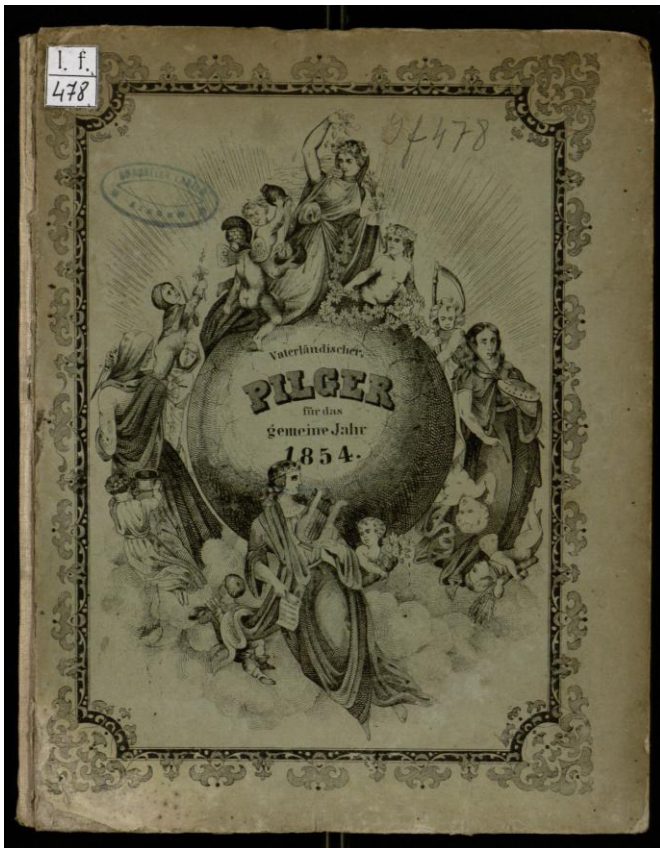

8. kép Május hónap, tulajdonosi bejegyzésekkel.

Trattner és Károlyi Nemzeti Kalendárioma. 1839.

Kismartoni jegyzék 234.

Kép lelőhelye: Somogyi-könyvtár I. f. 156

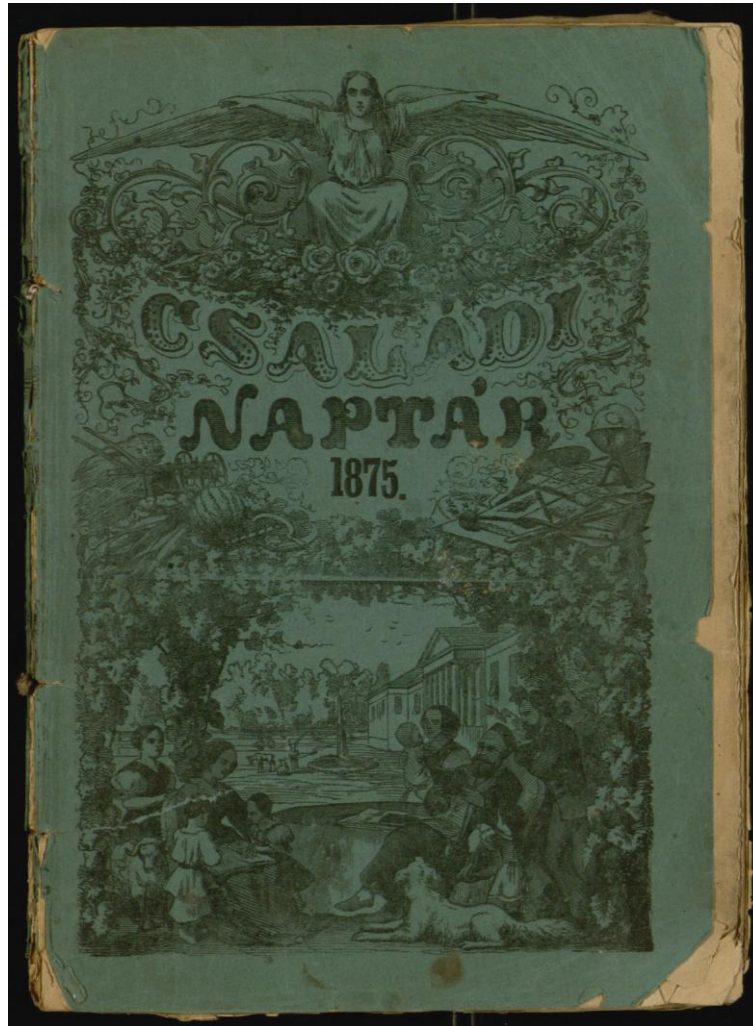

9. kép Borító és belső címlap

Vaterländischer Pilger für das Jahr 1854.- Kaschau, Carl Werfer. -4-r.

Kismartoni jegyzék: 1853-as évre szóló (272).

Kép lelőhelye Somogyi-könyvtár I. f. 478

10. kép

Családi naptár 1875.

Kismartoni jegyzék 283.: Családi Naptár. Pest, Bucsánszky Alajos.

1860.

Kép lelőhelye: Somogyi-könyvtár I.f. 446

NÉVMUTATÓ

Az alábbi névmutató a jegyzékben található szerzők, nyomdászok és nyomdák neveit foglalja magában. A számok a jegyzék tételszámainra utalnak.

Argolus, Andreas 6, 7

Brewer Sámuel 9, 10

Bucsánszky Alajos 283

Byller Máthé 8

Dobai János 294

Dubranowski, Stanislaus 22

Egyházmegyei Nyomda, Győr 293

Emich Gusztáv 273-282

Friebeisz István 268-271

Geitler, F. B. 285-287

Greissel János György 7

Heckenast Gusztáv 284, 288-289

Herman de Werve 1, 2

Károlyi István 226-244

Hof- und Staats-Aerarial K. k. 206-211, 225

Királyi Magyar Egyetemi Nyomda (Typis Regiae Universitatis, Budae) 33, 37, 42, 52, 58, 140-151, 152-190, 212-214, 258-263

Kürner Jakab János 3, 4

Kürner Lipót Mátyás 4, 5

Landerer Anna 93, 114, 119, 120, 123, 127, 130, 131, 215, 216-219

Landerer család 98, 99, 106, 107, 110, 111, 115, 139, 221, 222, 245, 284

Landerer Lajos 116, 118, 121, 125, 129, 133, 134

Landerer János Mihály 23, 60, 68, 73, 76, 77, 79, 82, 83

Landerer Mihály 86, 87, 90, 91, 94, 95

Landerer Katalin 26, 29, 36, 40, 45, 49, 50, 57

Lindauer, Josef 224

Lochner Kristóf 5
Müller Gyula 268-271
Neubarth, Christoph 8, 9 10
Neubarth Johann 11, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21
Neusohl, Johann Stephani 80, 81, 84, 85, 88, 89, 92, 96
Oderlitzky, Anton Michael 54
Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. 291
Patzko Ferenc Ágoston 24, 27, 28, 46, 53
Püchler, Vitus 3
Schauff, Johann Nepomuk 61, 64, 65, 69, 72
Schneckenhaus, Venceslaus Melchior 6
Snischek, Karl. Kasp. 103
Schwaiger, Andreas 102
Sollinger 246-257, 264-267,
Spaiser Christian 31, 32, 33, 37, 38, 42
Spaiser Ferenc Domonkos 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21
Streibig János Gergely 12, 13 22, 25, 30, 34, 35
Streibig József 41, 47, 48, 51, 55, 56, 59, 62, 63, 66, 67, 70, 71, 74, 75, 78, 97, 100, 101, 104,
105
Streibig, Leopold 108, 109, 112, 113, 117, 122, 124, 126, 128, 132, 135, 136, 137, 138, 220
Töltési István 11
Trattner 226-244
Typis Academicis Societatis Jesu 14
Tyrnavia, Typis Regiae Universitatis Budensis 39, 191-205
Vachot Imre 273-282
Verdussen, Hieronymus 7
Werfer Károly 272
Wolffgang Endters 1, 2

HELYNÉVMUTATÓ

Az alábbi helymutató a jegyzékben található nyomdahelyeket tartalmazza. A számok a tételszámokra utalnak. A dőlt betűvel jelölt tételek jelzik a Landerer család több városban megjelent nyomtatványait.

Bécs (Béeh, Wien; A) 3,4, 206-211, 225, 246-257, 264-267, 285-287, 290, 292

Buda (Ofen): 26, 29,33, 36, 37, 40, 42, 45, 49, 50, 52, 57, 58, 82, 83, 84, 85, 92, 93, 96, 114, 115, 119, 120, 123, 127, 130, 131, 140-151, 152-190, 212-214, 215, 216, 217, 218, 219, 258-263

Budapest: 291

Győr (Raab): 12, 13, 22, 25, 30, 34, 35, 41, 47, 48, 51, 55, 56, 59, 62, 63, 66, 67, 70, 71, 74, 75, 78, 84, 85, 88, 89, 92, 96, 97, 100, 101, 104, 105, 108, 109, 112, 113, 117, 122, 124, 126, 128, 132, 135, 136, 137, 138, 220, 293

Kassa (Kaschau, Kosiče; SK): 44, 60, 68, 272

Kismarton (Eisenstadt, A): 88, 89

Komárom (Komarno; SK): 11

Lőcse (Lótse, Levoča; SK): 9, 10

Nagyszombat (Nagy-Szombat, Tyrnavia, Trnava; SK): 6, 8, 14, 39, 191-205

Nürnberg (D): 1, 2, 5

Ofen *vide* Buda

Pest: 60, 73, 76, 77, 79, 86, 87, 90, 91, 94, 95, 98, 99, 106, 107, 110, 111, 115, 116, 118, 121, 125, 129, 133, 134, 226-244, 245, 268-271, 273-282, 283, 284, 288-289

Pottendorf (A): 7

Pozsony (Presssburg, Bratislava; SK): 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 27, 28, 31, 32, 38, 43, 44, 46, 53, 54, 60, 61, 64, 65, 68, 69, 72, 73, 76, 77, 79, 82, 83, 86, 87, 90, 91, 94, 95, 99, 102, 103, 106, 107, 110, 111, 115, 116, 118, 121, 125, 129, 133, 134, 139, 221, 222, 294

Párizs (F): 223

Presssburg *vide* Pozsony

Raab *vide* Győr

München (D): 224

Tyrnavia *vide* Nagyszombat, Ismeretlen: 80, 81

BIBLIOGRÁFIA

1. Apró Piroska: Esterházy Miklós. 407-409. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon: középkor és kora újkor. II. kötet Főszerk. Kőszeghy Péter. Budapest: Balassi, 2004.
2. Bánáti Ágnes: A százesztendő Athenaeum: 1868-1968. Budapest: Akadémiai K, 1968.
3. Baranyi Dóra: A Franklin Nyomda százéves története. Budapest: Franklin Ny., 1973.
4. Buda Attila–Monok István–Hapák József (fényk.): A magyar bibliofília képeskönyve. Budapest: Korona: OSZK, 2006.
5. Bücher aus der Sammlung der Fürsten Esterházy in Moskauer Bibliotheken. Katalog. Der Katalog wurde geschafft von: Karina A Dmitrijeva, Nyikolaj N. Subkov et all. Moszkva, 2007.
6. Dukkon Ágnes: A barokk szellemiség megjelenési formái a Calendarium Tyrnaviense sorozat példányaiban. In: Eruditio, virtus et constantia: tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére. Szerk. Imre Mihály et al. II. kötet. Debrecen: Debreceni Egyetemi K., 2011. 497-503.
7. Dukkon Ágnes: A Didactica Magna évszázada: tudománynépszerűsítési törekvések a 17. századi Magyarországon.
<<http://magyarszak.uni-miskolc.hu/kiadvanyok/drama2002/ea/dukkon.htm>>[2012. április 21.]
8. Dukkon Ágnes: Régi magyarországi kalendáriumok európai háttérben. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2003.
9. Dukkon Ágnes: A régi kalendáriumok titkaiból. In: Fejezetek a magyar művelődés történetéből. Szerk. Závodszy Géza. Budapest: ELTE TFK, 1992. 25-39.
10. Ecsedy Judit, V.: Kiadói és nyomdászjelvények Magyarországon = Hungarian printers' and publishers' devices: 1488-1800. V. Ecsedy Judit, Simon Melinda. Budapest: Balassi: Országos Széchényi könyvtár, 2009.
11. Ecsedy Judit, V.: A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában: 1473-1800. Budapest: Balassi K., 1999.

12. Ecsedy Judit, V.: A régi magyarországi nyomdák betűi és díszei: XVII. század. Budapest: Balassi: Országos Széchényi Könyvtár, 2010.
13. Elmét vidító elegy-belegy dolgok: *rövide* bb és hosszabb csípős históriák, melyeket a győri magyar kalendárium 1749-1849 éveiből ki-szedeggett, össze-rendezett s mostan az olvasóknak okulására közrebocsát Szilágyi Ferenc. Budapest: Magvető, 1983.
14. Esterházy Pál: Az egész világon levő csudalatos Boldogságos Szűz kepeinek *rövide* den föl tet eredeti, mellyet ki bocsátott Galanthai Esteras Pal; [mell.: Knapp Éva, Tüskés Gábor és Galavics Géza tanulmánya ; a faksimile szövegét közzéteszi: Kőszeghy Péter. [Mell.:] Az egész világon lévő csudalatos Boldogságos Szűz képeinek *rövide* den föltett eredeti. Repr. kiad. Budapest: Balassi K., 1994.
15. Fazekas István: Paul Esterházy. In: Bollwerk Forchtenstein: burgenländische Landesausstellung 1993: Burg Forchtenstein: 15. Mai-31. Okt. 1993. Red. Jakob Michael Perschy. Eisenstadt: interpress, 1993. 42-52.
16. Fejezetek a magyar művelődés történetéből. Szerk. Závodszy Géza. Budapest: ELTE TFK, 1992.
17. Die Fürsten Esterházy: Magnaten, Diplomaten und Mäzene; Ausstellung, Eisenstadt, Schloss Esterházy, 28.4. bis 31.10.95. Red. Jakob Perschy; unter Mitwirkung v. Harald Prickler]. Eisenstadt: Amt der Burgenländischen Landesregierung, 1995.
18. Gabriel, Theresia: Egy mozgalmas múlt tanúja – A hercegi Esterházy-könyvtár. In.: Arisztokrácia, művészetek, mecénatúra: az Esterházy család: a 2004. április 22-23-án megtartott konferencia előadásai, [szerk. Czoma László]. Keszthely: Helikon Kastélymúzeum, 2005. 76-90. (Uez németül: *Die fürstlich Esterházyische Bibliothek – Zeugnis einer bewegten Vergangenheit*. In : *Forscher – Gestalter – Vermittler*. Festschrift für Gerald Schlag. Red. von Gürtler WOLFGANG, Gerhard J. WINKLER. Eisenstadt, 2001, Burgenländische Landesmuseum. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, Bd. 101.) 119–130.)
19. Gárdonyi Albert: Magyarországi könyvnyomdászat és könyvkereskedelem a 18. században. Budapest: Lantos A. Könyvkiadóhivatala, 1917.

20. Gárdonyi Albert: Régi pesti könyvkereskedők. Budapest: Széchényi-Könyvtár, 1930.
21. Hahn István: Naptári rendszerek és időszámítás. Budapest: Gondolat, 1983.
22. Heckenast Dezső: Heckenast Gusztáv. Egy fejezet a magyar irodalmi élet történetéből. Budapest: 1936.
23. Käfer István: Az egyetemi nyomda négyszáz éve [1577-1977]. Budapest, Magyar Helikon, 1977.
24. Kék vér, fekete tinta: arisztokrata könyvgyűjtemények 1500-1700: nemzetközi vándorkiállítás Zagreb, Bratislava, Martin, Budapest, Burg Forchtenstein, 2005 ősz-2007 ősz: [kiállítási katalógus]. Szerk., bev. Tanulmány: Monok István. Bp.: Országos Széchényi Könyvtár, 2005.
25. Kovács István Gábor: Kis magyar kalendáriumtörténet 1880-ig: a magyar kalendáriumok történeti és művelődésszociológiai vizsgálata. Budapest: Akadémiai K., 1989. <<http://mek.niif.hu/03200/03230/html/02.htm>> [2012.április 25.]
26. Kovács József László: Esterházy Miklós udvara és a nyugat-magyarországi reneszánsz. In: Magyar reneszánsz udvari kultúra. Szerk.: Várkonyi Ágnes. Budapest: 1987, Gondolat Kiadó. 184 -187.
27. Körner, Stefan: Die Bibliotheca Esterházyana in Eisenstadt und Forchtenstein. In: Blaues Blut & Druckerschwärze: aristokratische Büchersammlungen von 1500 bis 1700: internationale Wanderausstellung, Zagreb, Martin, Bratislava, Budapest, Burg Forchtenstein Herbst 2005 bis Herbst 2007. Hrsg. von Esterházy Privatstiftung. Eisenstadt: Esterházy Privatstiftung, 2005.
28. Kőszeghy Péter: Esterházy Pál. 414-423. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon: középkor és kora újkor. II. kötet Főszerk. Kőszeghy Péter. Budapest: Balassi, 2004.
29. Künstlerné Virág Éva: Esterházy (I.) Miklós. 409-411. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon: középkor és kora újkor. II. kötet Főszerk. Kőszeghy Péter. Budapest: Balassi, 2004.

30. Künstlerné Virág Éva: Esterházy (II.) Miklós. 411-413. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon: középkor és kora újkor. II. kötet. Főszerk. Kőszeghy Péter. Budapest: Balassi, 2004.
31. Künstlerné Virág Éva: Esterházy (II.) Pál Antal. 424-425. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon: középkor és kora újkor. II. kötet Főszerk. Kőszeghy Péter. Budapest: Balassi, 2004.
32. Kustán Magdolna: Az arisztokrácia kertjei a 16-17. századi Magyarországon. In: Idővel paloták...: magyar udvari kultúra a 16-17. században. Szerk. G. Etényi Nóra, Horn Ildikó. Budapest: Balassi K., 2005. 467-487.
33. Madas Edit–Monok István: A könyvkultúra Magyarországon. 2., jav., bőv. kiad. Budapest: Balassi, 2003.
34. Magángyűjtemények a királyi Magyarországon és az Erdélyi Fejedelemségben: 1533-1721: könyvjegyzékek bibliográfiája. Szerk. Herner János, Monok István. Szeged: JATE, 1985. (Könyvtártörténeti füzetek; 4.)
35. Magyar művelődéstörténeti lexikon: középkor és kora újkor. Főszerk. Kőszeghy Péter. Budapest: Balassi, 2003-2011.
36. Magyar reneszánsz udvari kultúra. Szerk., előszó: R. Várkonyi Ágnes. Közrem.: Székely Júlia. Budapest: Gondolat, 1987.
37. Merényi Lajos: Herczeg Esterházy Pál nádor: 1635-1713. Közrem. Bubics Zsigmond. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1895.
38. Monok István: A magyarországi főnemesség könyves műveltsége a XVI-XVII. században. Értekezés a Magyar Tudományos Akadémia doktora cím elnyeréséért. Szeged-Eger-Chatou. 2010. (Az Esterházy-könyvtárak Lakompakon, Fraknón és Kismartonban. 125-153.)
<http://reald.mtak.hu/368/3/dc_77_10_doktori_mu%5B1%5D.pdf> [2012. április 21.]
39. Monok István: Adalékok az Esterházy könyvtár kialakulásának történetéhez. A Moszkvában őrzött könyvek vizsgálatának tanulságai. In: Eruditio, virtus et constantia: tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére. Szerk. Imre Mihály et al. II. kötet. Debrecen: Debreceni Egyetemi K., 2011.

40. Monok István: Esterházy könyvtár(ak). In: Magyar művelődéstörténeti lexikon, 2004.
41. Monsberger R. Ulrik: A hazai német naptáirodalom története 1821-ig. Budapest: Pfeifer Ferdinánd, 1931.
42. Novák László: A nyomdászat története. Budapest: Világosság Ny., 6. kötet. 1928
43. Nyomdászati enciklopédia: Az összes grafikai tudományok ismerettára. szerk. Pusztai Ferencz. Budapest: Pallas, 1902.
44. Pavercsik Ilona: A lőcsei Brewer-nyomda a 17-18. században. I. Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. Budapest: OSZK. 1979. 1981. 353-408.
45. Pavercsik Ilona: A lőcsei Brewer-nyomda a 17-18. században II. Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. Budapest: OSZK 1980. 349-475.
46. Péter Katalin: Esterházy Miklós. Budapest: Gondolat, 1985.
47. Pitroff Pál: A győri sajtó története: 1728-1850. Győr: Győr szabad királyi város kiadása, 1915.
48. Rapaics Raymund: A magyar naptár. Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai, Gazda István vezetésével, közreműködött: Vargha Domokosné
<http://www.ekonyvkereso.net/file/05300/05391/pdf/Rapaics_MagyarNaptar_Csill.pdf> [2012. április 21.]
49. Révay József-Schöpflin Aladár: Egy magyar könyvkiadó regénye. Budapest: Franklin, 1940. <<http://mek.niif.hu/07900/07991/07991.htm>> [2012. április 20.]
50. Szabó László: Athenaeum: ötven év egy irodalmi és nyomdai társulat életéből. Budapest: Athenaeum, 1918.
51. Szelestei Nagy László: Kalendáriumaink a 18. században. Kalender in Ungarn im 18. Jahrhundert. Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. Budapest: OSZK 1980. 475-517.
52. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Repr. Budapest: Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1980-1981.
<<http://mek.niif.hu/03600/03630/html/index.htm>> [2012. április 26.]
53. Sáray Szabó Éva, Tapolcainé: Komárom nyomdászat- és sajtótörténete, 1705-1849. Komárom: KT Könyv- és Lapk., 2010.

54. Új magyar irodalmi lexikon. Főszerk. Péter László. 1. köt. Budapest: Akadémiai K, 1994.
55. Új magyar irodalmi lexikon. Főszerk. Péter László. 2. köt. Budapest: Akadémiai K., 1994, p.
56. Új magyar irodalmi lexikon. Főszerk. Péter László. 3. köt. Budapest: Akadémiai K., 1994, p.

Folyóiratcikkek

57. Borsa Gedeon: Adatok a 18. századi kismartoni nyomdáról. Magyar Könyvszemle, 1956. 138 -139.
<<http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=21>> [2012. április 22.]
58. Ecsedy Judit V.: [Magyarországi nyomdászjelvények a 18. században](#). Magyar Grafika 2008. 1. sz. 60-65.
59. Ecsedy Judit V.: A nagyszombati egyetemi nyomda első másfél évtizede: 1648-1662. [Magyar Könyvszemle 1995. \(111. évf.\) 4. szám](#). 361-373.
60. Gárdonyi Albert: A XVIII. század legkeresettebb könyve. Magyar Könyvszemle 1941. (65. év 3. foly). 3. sz. 232-244.
61. Hiller István: Nagy diplomatáink - Esterházy Miklós - Tartson kegyelmed esterházystának! [Élet és tudomány](#), 1997. (52. évf.) 3. sz. 67-69.
62. Horn Ildikó: Esterházy Pál: Itinerarium in Germaniam. 1653. In: Sic itur ad astra 1989. 2-3. 4-5. sz. 21-48.
63. Kováts László: Könyvnyomdáink a jelen század harmadik tizedében. [Magyar Könyvszemle 1899](#). (7. évf.) 4. sz. 359-366.
64. Merényi Lajos: Gróf Eszterházy Pál 1678. évi végrendelete. In: Történelmi Tár, Évnegyedes folyóirat. Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága. 1911. 154, 598-610.
65. Mócsényi Mihály: Kritikus gondolatok és ismeretlen tények Eszterháza építéstörténetéhez. Vélemények a műegyüttes alakulásáról. Soproni Szemle 1997. (LI. évf.) 1. szám. 9. <<http://sopszem.sopron.hu/sopszem/1997-LI-1.pdf>> [2012. 04.01.]
66. Németh S. Katalin: Új hungarikumok Wolfenbüttelben. Magyar Könyvszemle 1996. (112. évf.) 1. sz. 90-91.

67. <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00364/pdf/MKSZ_EPA00021_1996_112_01_082-117.pdf> [2012. április 20.]
68. Rozsondai Rita: A győri Streibig-nyomda 18. századi kalendáriumai. Magyar Könyvszemle. 2001. (117. évf.) 1. szám.
69. <<http://epa.oszk.hu/00000/00021/00028/0006-21e.html>> [2012. április 21.]
70. Szelestei N. László: Hamis impresszumú könyvek a 18. századi Magyarországon (Magyar nyelvű evangélikus énekeskönyvek). (négy képpel). [Magyar Könyvszemle 1983. \(99. évf.\) 3. szám.](#) 292-304.
71. Szelestei Nagy László: Kalendáriumok a XVIII. századi Magyarországon. In: Megváltozott hagyomány, 1988. Eötvös Loránd Tudományegyetem Folklore Tanszék, Bp., 1988. 313-361.
72. Wix Györgyné: Néhány adalék a kismartoni nyomda történetéhez. Magyar Könyvszemle, 1965. (81. évf.) 2. sz. 138 -141.
73. Zvara Edina: Ismert könyvgyűjtők tulajdonosi bejegyzései az Esterházy-könyvtárban. Magyar Könyvszemle, 2011. 1. sz. 47-71.

A tételek azonosításhoz használt művek

74. Kertbeny Károly (1824-1882): Magyarországi német könyvészet 1801-1860: a Magyarországon s külföldön hazánkra vonatkozólag megjelent német nyomtatványok jegyzéke = Ungarns deutsche Bibliographie 1801-1860: Verzeichniss der in Ungarn und Ungarn betreffend im Auslande erschienenen deutschen Drucke. Kertbeny Károly, Petrik Géza. – Budapest: Egyetemi Könyvnyomda, 1886.
75. Petrik Géza: Magyarország bibliographiája: 1712–1860, I. köt. (I./1,2) Budapest, 1888.
76. Petrik Géza: Magyarország bibliographiája: 1712–1860, II. köt. (II./1,2) Budapest, 1890.
77. Petrik Géza: Magyarország bibliographiája: 1712–1860, III. köt. (III./1,2) Budapest, 1891.
78. Petrik Géza: Magyarország bibliographiája: 1712–1860, IV. köt. Budapest, 1892.

79. Magyarország bibliographiája: 1712–1860, V. köt.: Pótlások Petrik Géza
Magyarország bibliographiája 1712-1860 c. művének 1-4. kötetéhez. Az 1712-1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok. Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár. Budapest. 1971.
80. Magyarország bibliographiája: 1712–1860, VI. köt.: Nyomda- és kiadástörténeti mutató. Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár. Budapest. 1972.
81. Magyarország bibliographiája: 1712–1860, VII. köt.: Pótlások Petrik Géza
Magyarország bibliographiája 1712-1860 c. művéhez 1701-1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok. Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár. Budapest. 1989.
82. Magyarország bibliographiája: 1712–1860, VIII. köt. Függelék. Nyomda-és kiadástörténeti mutató. Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár. Budapest. 1991.
83. Petrik Géza: Magyar könyvészet: 1860-1875: jegyzéke az 1860-1875. években megjelent magyar könyvek- és folyóiratoknak, összeáll., tud. szakmutatóval ellátta Petrik Géza. Hasonmás kiad. Budapest: OSZK, 1968.
84. Petrik Géza: Magyar könyvészet: 1886-1900: az 1886-1900. években megjelent magyar könyvek, atlaszok és térképek összeállítása tudományos szak- és tárgymutatóval. (I/1,2) Hasonmás kiad. Budapest: OSZK, 1969.
85. Régi magyarországi nyomtatványok 1636–1655. = *Res litteraria Hungariae vetus operum impressorum*, [közread. a] Magyar Tudományos Akadémia, Országos Széchényi Könyvtár. Budapest: Akadémiai K., 2000
86. Szabó Károly: Régi magyar könyvtár II. kötet. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala, 1885.
87. Sztripszky Hiador: Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár c. munkájának I-II. kötetéhez: pótlások és igazítások, 1472-1711 = *Appendix ad I-II tomos operis Caroli Szabó Régi Magyar Könyvtár = Bibliographia Hungarica Vetus: additiones et emendationes 1472-1711.* egybeáll. Sztripszky Hiador. Bp.: Fritz ny., 1912.

Online források

88. CERL Thesaurus: <<http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/search.pl?start=true>>
[2012. április 17.]
89. Clavis Typographorum Regionis Carpathicae (A kézisajtó kora – Országos Széchényi Könyvtár):
<http://typographia.oszk.hu/html_clavis/hun/nyito.htm> [2012. április 10.]
90. Karlsruher Virtueller Katalog: <<http://www.ubka.uni-karlsruhe.de/kvk.html>>
[2012. április 28.]
91. Magyar Katolikus Lexikon: <<http://lexikon.katolikus.hu/>> [2012. április 17.]
92. MOKKA-R: <<http://www.eruditio.hu/lectio/mokka-r>> [2012. április 14.]
93. Ókori lexikon <<http://mek.niif.hu/03400/03410/html/index.html>> [2012. április 24.]
94. Az Országos Széchényi Könyvtár adatbázisai: <<http://www.arcanum.hu/oszk>>
[2012. április 10.]
95. Veszprém megyei ÉLETRAJZI lexikon.
<<http://helyismeret.ekmk.hu/lexikon/lexikon.php?betu=H>> [2012. április 01.]
96. Das Zeitschriftenportal der Thulb. Kalender A-Z.
<<http://zs.thulb.uni-jena.de/content/main/calendarList.xml>> [2012. április 23.]